

Izdavač
Univerzitet u Beogradu
Ekonomski fakultet
Centar za izdavačku delatnost
Kamenička 6, tel. 3021-045, faks 3021-065
E-mail: cid@ekof.bg.ac.rs

Dekan Ekonomskog fakulteta
Prof. dr Branislav Boričić

Direktor i odgovorni urednik
Dr Đorđe Mitrović

Dizajn korice
MaxNova

Tehnička priprema
Snežana Minić

Štampa
ČUGURA PRINT - Beograd

Godina
2016.

Recenzenti
Prof. dr Radiša Radovanović
Prof. dr Milovan Stanišić

ISBN: 978-86-403-1484-8

© 2016.

Sva prava su zadržana. Nijedan deo ove publikacije ne može biti reprodukovan niti smešten u sistem za pretraživanje ili transmitovanje u bilo kom obliku, elektronski, mehanički, fotokopiranjem, snimanjem ili na drugi način, bez prethodne pismene dozvole autora.

profitabilnosti, finansijske snage, kvaliteta ekonomije poslovanja) osiguravajućih kompanija. Korisnici ovih informacija su: osiguranici, akcionari, investitori, druge osiguravajuće kompanije, državni organi, javnost i dr. Na osnovu njih oni donose odgovarajuće poslovne odluke. Tako, na primer, na osnovu ocenjenog boniteta date osiguravajuće kompanije osiguranici donose odluku o zaključenju datog ugovora o osiguranju s njome ili ne. Druge osiguravajuće kompanije na osnovu njega donose odluku o participaciji u konkretnom osiguranju.

Kod multinacionalnih osiguravajućih kompanija, koje posluju putem stalne filijale u više od jedne strane zemlje, ključni je problem, prilikom sastavljanja konsolidovanih finansijskih izveštaja na nivou matične kompanije (u skladu sa propisima njene zemlje), preračunavanje strane valute. Pri tom se mogu koristiti različita teorijska i praktična rešenja, kao što je sledeće: pozicije aktive i pasive bilansa stanja strane filijale, u stranoj valuti, se preračunavaju (u domaću valutu) po efektivnom kursu na dan sastavljanja konsolidovanog bilansa stanja na nivou matične kompanije; pozicije prihoda i rashoda bilansa uspeha strane filijale, u stranoj valuti, se preračunavaju, u domaću valutu, primenom prosečnog kursa za period za koji se sastavlja konsolidovani bilans uspeha na nivou matične kompanije. Ovakav način preračunavanja strane valute u domaću valutu, prilikom sastavljanja datih konsolidovanih finansijskih izveštaja na nivou matične kompanije, široko se koristi u praksi američkih osiguravajućih kompanija, sa izraženom tendencijom prihvatanja i u drugim zemljama. On se dakle može uspešno primeniti i u praksi naših osiguravajućih kompanija, koje posluju u inostranstvu putem stalne filijale, prilikom sastavljanja konsolidovanih finansijskih izveštaja na nivou matične kompanije, a u skladu sa našim zakonskim propisima kojima se ovakav način preračunavanja strane valute u domaću valutu zvanično verifikuje.¹

Sve u svemu, u centru pažnje ovog rada su specifičnosti računovodstva i finansijskih izveštaja, kao i analize performansi osiguravajućih kompanija, pre svega u zemljama razvijene tržišne ekonomije. U cilju što potpunijeg razumevanja ove problematike ukratko su izloženi opšti elementi osiguranja i aktuarske matematike.²

¹ O metodama preračunavanja finansijskih izveštaja stranih filijala u stranoj valuti u domaću valutu prilikom sastavljanja konsolidovanih finansijskih izveštaja u zemlji (na nivou) matične kompanije detaljnije videti: Radebaugh, L. H. and Gray, S. J., *International Accounting and Multinational Enterprises*, John Wiley & Sons, Inc, New York, 1993, str. 340.

² Detaljnije o osnovama osiguranja videti: Tasić, A., *Osnovni osiguranja*, „Privredno finansijski vodič“, Beograd, 1976. A o aktuarskoj matematici: Veselinović, V. Ž. i Hadžić, M. G., *Politička računica za ekonomske tehnikume*, I i III knjiga, Finansijska i aktuarska računica, Vesnik rada, Izdavačko preduzeće ministarstva rada FNRJ, Beograd, 1949.

I OPŠTE KARAKTERISTIKE POSLOVANJA OSIGURAVAJUĆIH KOMANIJA

U okviru ove glave rada izložićemo pojam osiguranja, vrste osiguranja, značaj osiguranja i pojam i elemente ugovora o osiguranju - polise osiguranja. Ostale značajne opšte karakteristike poslovanja osiguravajućih kompanija, kao što su: premija, odštetni zahtevi, matematička rezerva i dr., izložiće se u drugoj glavi ovog rada posvećenoj specifičnostima računovodstva osiguravajućih kompanija. One zajedno pružaju na taj način potpuniji uvid u opšte karakteristike poslovanja osiguravajućih kompanija, kao pretpostavke za razumevanje specifičnosti računovodstva, finansijskih izveštaja i analize performansi (boniteta, uspešnosti, profitabilnosti, kvaliteta ekonomije poslovanja) osiguravajućih kompanija.

1. Pojam osiguranja

Osiguravajuće kompanije bave se, u okviru svoje osnovne delatnosti, poslovima osiguranja imovine i života (lica).¹ Oni se vrše u cilju zaštite od rizika. Pod rizikom se podrazumeva mogućnost nastupanja jednog ekonomskog štetnog događaja, koji prouzrokuje obaveze osiguravajućih kompanija da izvrše isplatu naknade iz osiguranja (odštetnih zahteva). S obzirom na to, da je osnovni cilj osiguranja da obezbedi odgovarajući fond (uplatom premija) za nadoknadu šteta društvu, njegovoj privredi ili pojedincu, kao zaštita od rizika, ono se najkraće definiše - kao rizik. Ako nema rizika nema ni osiguranja. Osiguranjem se: izjednačuju štete, izjednačuje rizik, atomizira rizik, tj. raspoređuju krupne štete na male - podnošljive štete. Više, na primer, preduzeća kao osiguranici lakše podnose krupnu štetu nego jedno preduzeće u kome je ona nastala. Suština osiguranja je dakle u načelu uzajamnosti (solidarnosti).

Da bi jedan događaj mogao biti tretiran kao rizik u osiguranju on mora da zadovolji sledeće uslove: 1) mogućnost pojave (događanja u životu), 2) ekonomska štetnost događaja (događaji neekonomске prirode, na primer, političke prirode ne predstavljaju rizik u osiguranju), 3) neizvesnost događaja (događaj mora biti eventualan, slučajnog karaktera da bi predstavljao rizik u osiguranju), 4) nezavisnost događaja od

¹ U novije vreme se sve više osiguravajuće kompanije bave i sporednim poslovima, kao što su bankarski poslovi, u svim zemljama sveta. I banke takode osnivaju filijale za poslove osiguranja imovine i lica. One međusobno konkurišu u pogledu pružanja „paketa usluga“ svojim klijentima „na jednom mestu“.

volje osiguranika ili drugog zainteresovanog lica (pokrivaju se samo rizici čije ostvarenje ne zavisi od volje osiguranika, samog sopstvenika dotične imovine ili lica koje upravlja tom imovinom, niti od lica koje je, na primer, osigurano na slučaj smrti, kao ni od volje bilo kog drugog zainteresovanog lica (na primer, lica koje je određeno da primi osiguranu sumu u slučaju smrti osiguranika; kad ne bi bilo tako, osiguranje bi moglo postati „špekulacija“ a ono to nije), 5) raspoređenost - „razbacanost“ (disperzija) događaja u prostornom i vremenskom pogledu (događaj po svojoj prirodi mora biti takav da pogađa samo neke predmete odnosno lica, i to u različito vreme - on mora biti „rasut“), i 6) dostupnost događaja statističkoj evidenciji (događaj mora da se ponavlja: 1) da bi postojala potreba za obezbeđenjem od posledica štetnog događaja, i 2) mogućnost za određivanje doprinosa u osiguravajući fond - premije za dotičnu granu osiguranja). Takođe mora da zadovolji uslov dopuštenosti po zakonu, ili po opštedruštvenom shvatanju. Osiguranje jemči, naime, samo za one događaje koje dopušta zakon, i koji se mogu smatrati moralnim, društveno dozvoljenim. Tako, na primer, ne može se razbojnik osigurati za slučaj da bude uhvaćen i osuđen. Samo onaj događaj koji ispunjava sve ove uslove predstavlja dakle: rizik u osiguranju.²

Na osnovu vrednosti rizika određuje se doprinos, tj. premija koja ima da se uplaćuje u osiguravajući fond za jemstvo po osiguranju. Šta određuje vrednost rizika? Determinantne vrednosti rizika su: 1) suma osiguranja - u osiguranjima imovine, odnosno osigurana suma - u osiguranjima lica, 2) trajanje osiguranja, 3) stepen verovatnoće u pogledu nastupanja ekonomski štetnog događaja, i 4) verovatni stepen jačine štete. Ona je upravo srazmerna vrednostima ovih faktora. Veći je rizik što je: veća suma osiguranja, odnosno osigurana suma; duže trajanje osiguranja, veći stepen verovatnoće u pogledu nastupanja ekonomski štetnog događaja (rizik smrti je veći svakako kod čoveka starog 50 godina nego kod čoveka od 30 godina); veća prosečna veličina (jačina) štete. On je manji ako je situacija obrnuta: manja je vrednost analiziranih determinanti. U momentu zaključenja osiguranja - rizik u osiguranju - je praktično ekvivalentan vrednosti osigurane imovine.

Razlikuju se dve vrste rizika u osiguranju: konstantni i varijabilni rizik. Konstantni (postojani) rizik je u slučaju iste verovatnoće pojave određenog događaja iz godine u godinu (na primer, požarni rizik se ne menja sa starošću zgrade u apsolutnom smislu). U slučaju sve veće verovatnoće pojave ekonomski štetnog događaja, tada se govori o promenljivom (varijabilnom) riziku (na primer, rizik smrti raste sa starošću - sve je veća verovatnoća da će nastupiti smrt.)

U cilju minimiziranja rizika u osiguranju preduzimaju se odgovarajuće mere: prevencija i represija. Prevencija obuhvata sve one mere kojima se sprečava, ograničava pojava nepovoljnih događaja koji ugrožavaju čoveka ili njegovu imovinu (cilj im je dakle da se oni što ređe pojavljuju i da što manje budu ostvarene takve opasnosti). Pod represijom se podrazumevaju sve one mere koje imaju za cilj da - kad već nastanu opasnosti - šteta od njih bude što manja (na primer, kod gašenja požara ili le-

čenja bolesnog grla). Sve medicinske mere su represija. Higijenske mere su prevencija. Velika je uloga ovih mera dakle u zaštiti čoveka i njegove imovine.

Sve u svemu, osiguranje je unapred organizovana zaštita od rizika. Ono je zasnovano na načelu „uzajamnosti“ u pokrivanju rizika. Rizici se preko osiguranja izjednačavaju, nivelišu, atomiziraju, tj. krupni rizici (velike štete) se raspoređuju na male - podnošljive rizike (štete). Osiguranje je ekonomska mera čuvanja narodne imovine. Ono obuhvata preduzimanje mera prevencije i represije u cilju sprečavanja pojave opasnosti (rizika - ekonomskih šteta). Tehnička suština osiguranja je u atomiziranju rizika (ekonomskih šteta) u osiguranju. Ekonomska suština osiguranja je u zaštiti čoveka i očuvanju njegove imovine. Socijalna suština osiguranja je u obezbeđenju uslova za život čoveka u slučaju eventualne pojave nepoželjnog događaja (opasnosti, rizika, neke bolesti koja prouzrokuje nesposobnost za rad). Uzroci rizika u osiguranju su izvan moći, totalne kontrole. U svemu tome je: pojam osiguranja.

Pokrivanje rizika (nadoknada ekonomskih šteta) se vrši iz sredstava osiguravajućeg fonda formiranih uplatom premija u osiguranju. Kakvo je poreklo osiguravajućeg fonda? Izvori sredstava osiguravajućeg fonda su - prema Marksu - jedan deo profita, tj. višak vrednosti, upotrebljen u tu svrhu, stvoren u procesu proizvodnje (dakle, sam rad). Između amortizacionog fonda i osiguravajućeg fonda postoji bitna razlika. Amortizacioni fond služi za obnovu istrošenih, dotrajalih dobara u procesu proizvodnje. Za razliku od toga, osiguravajući fond služi za obnovu onih dobara koji nestaju vanredno, nezavisno od proizvodnog procesa. Sve je veći značaj osiguravajućeg fonda što su razvijenije proizvodne snage. Ovo stoga što su, u uslovima razvijenog naučno-tehničkog progressa, veća izloženost čoveka i njegove imovine opasnostima (rizicima). I sami smo svedoci toga, danas.

U osiguranju veliki je značaj - zakona velikih brojeva i verovatnoće. Suština zakona velikih brojeva je u tome da posmatranja vršena u velikom broju slučajeva daju uvek skoro iste rezultate, koji su utoliko bliži među sobom ukoliko se posmatranja odnose na veći broj slučajeva. Tako, na primer, u toku jedne godine u jednom gradu umire, recimo 1.000 tridesetogodišnjaka; jedne godine će umreti možda 900, a druge 1.100; ovde svakako postoji jedna pravilnost: u nizu godina smrtnost je oko 1.000. Ovo je pravilnost, zakonitost, zakon tog slučaja, zakon smrti, dakle - zakon velikih brojeva.

Verovatnoća jednog događaja je odnos broja povoljnih šansi koje postoje u pogledu ostvarenja toga događaja prema ukupnom broju mogućih šansi. Ona se u matematički izražava razlomkom, u brojtelju je broj povoljnih šansi, a u imenitelju broj mogućih šansi. Tako, na primer, kod kocke za igru, koja ima strane obeležene od 1 do 6, šansa da se dobije broj, recimo 2, je: 1 : 6, tj. 1/6, odnosno šansa da se dobije broj 5 ili 6 je 2/6 ili skraćeno 1/3.

U osiguravajućim kompanijama postoje razvijene - tabele tarifa za pojedine vrste osiguranja. One su sastavljene prema stepenu rizika kojima je ugrožena data imovina. Takođe postoje i: tablice smrtnosti. One pokazuju za svako doba starosti čove-

² Tasić, A. Op. cit., str. 25.

ka verovatnoću smrti u toku jedne godine. Verovatnoću doživljenja i prosečno trajanje života takođe možemo na osnovu njih saznati (uzimajući dakle kao osnovu prilikom računjanja verovatnoću smrti u toku jedne godine). Ovo je vrlo važno u osiguranju lica (u tzv. osiguranju života), jer se premije utvrđuju pre svega prema verovatnoći. Tablica smrtnosti nisu dakle nepromenljive, stalne, jedinstvene, jednom za uvek date. One se stalno iznova sastavljaju. U svetu postoje čitav niz tablica smrtnosti. U svakoj zemlji se neprestano stvaraju tablice smrtnosti, respektujući pri tom specifičnosti date zemlje. U našoj zemlji takođe postoje razvijene tablice smrtnosti. U svetu su čuvene tzv. tablice 17 engleskih društava, koje potiču iz 1843.

U osiguranju je, prema tome, velika uloga statistike. Ona je bitan elementat pri proceni rizika. Na osnovu nje se utvrđuje opasnost i, prema tome, određuje premija koju treba uneti u osiguravajući fond.

Velika je uloga takođe aktuarske matematike u osiguranju. Pomoću nje se izračunava premija od osiguranja života. Aktuari su matematičari (lica) koja izračunavaju ovu premiju. U osiguravajućim kompanijama postoji posebna aktuarska služba u sklopu razvijene unutrašnje organizacione strukture.

Osiguravajuće kompanije mogu biti - u pogledu organizacione forme - organizovane kao akcionarska društva i društva za uzajamno osiguranje. Osnovni cilj osiguravajućih kompanija akcionarskog tipa je: ostvarenje što većeg profita, uz maksimalno zadovoljenje potreba svojih osiguranika kao klijenata, bez koga nema ni profita, posebno u uslovima izražene konkurencije na tržištu usluga osiguranja. One su dakle profitne organizacije, i isključivo se imaju u vidu u ovom radu.

Društvo za uzajamno osiguranje vrši osiguranje imovine i lica u interesu svojih članova. Osniva se bez cilja sticanja profita - neprofitna je organizacija (razlika između ukupnih prihoda i rashoda je višak ili manjak, a ne profit ili gubitak). Ono ne može da se bavi reosiguranjem. U našoj zemlji nije gotovo uopšte razvijeno, i u ovom radu su stoga zanemarena.

U kontekstu definisanja pojma osiguranja neophodno je, celine radi, definisati i pojmove - saosiguranje i resogiranje, sve u cilju njihovog jasnog pojmovog razgraničenja (shvatanja).

Pod saosiguranjem se podrazumeva učestvovanje više osiguravajućih kompanija - konzorcijima u osiguranju određene imovine. Ono je poznato i kao participacioni (zajednički) poslovi osiguranja. Jedan od učesnika u ovim poslovima je gerent/lieder (vođa posla), zadužen za sastavljanje konačnog obračuna (finansijskog izveštaja cilju sagledavanja ostvarenog rezultata), a ostali učesnici su participanti. Oni ostvarene prihode, rashode i profite (ili gubitke) dele međusobno prema unapred dogovorenim kriterijumima. Saosiguranje se praktikuje kod osiguranja velikih vrednosti.

U osiguranju reosiguranje igra „kapitalnu ulogu”. Pod reosiguranjem se podrazumeva prenošenje jednog dela rizika na drugu osiguravajuću kompaniju - reosiguravaoca, koji prema svojoj moći ne može da snosi sama osiguravajuća kompanija - kao osiguravaoc. Maksimalna veličina do koje osiguravajuća kompanija može da

jemči za rizik je poznato kao „samopridržaj”. Ona je determinisana finansijskim kapacitetom - rezervama, i tehničkim kapacitetom - veličinom (i strukturom) portfelja osiguranja od rizika. Oba ova faktora direktno utiču na maksimalnu veličinu „samopridržaja”. Ona je utoliko veća što su veće rezerve i veći (i homogeniji) portfelj osiguranja (rizika), i obrnuto. Samopridržaj se utvrđuje po formuli:

$$\text{Samopridržaj} = \frac{\text{Kapital} \times \text{Spremnost na rizik} \times \text{Profitabilnost}}{\text{Izbalansiranost rizika}}$$

Reosiguranje se javlja u različitim formama: praktikuje se kako kod osigurane sume, tako i štete.

Poznati su sledeći oblici reosiguranja: ekscedentno reosiguranje, kvotno reosiguranje i reosiguranje viška štete.

Ekscedentno reosiguranje je takav oblik reosiguranja koji omogućuje osiguravajućoj kompaniji, kao osiguravaoca, da predaje reosiguravaocu samo (znatne) delove loših rizika, dakle da vrši selekciju ustupanja delova rizika. Ovo ima za posledicu da je: ne ista već različita sudbina osiguravaoca i reosiguravaoca. Odstupa se dakle od osnovnog pravila u reosiguranju: ista sudbina osiguravaoca i reosiguravaoca.

Kvotno reosiguranje je takav oblik reosiguranja da se u reosiguranju daje jednak deo svih rizika primljenih u jemstvo, na primer, jedna trećina, jedna petina (...), odnosno 5%, 10%, 18% (...). Sudbina reosiguravaoca je ista kao i osiguravaoca, jer se ne vrši selekcija ustupanja delova rizika. Zainteresovan je za sve rizike za koje osiguravalac jemči. Ovaj oblik reosiguranja je nepovoljan za osiguravoca, pošto on ustupa deo izvesnih rizika reosiguravaocu, za koje inače ne postoji potreba reosiguranja.

U osiguranju reosiguranja šteta je novijeg datuma. Ono se može odnositi samo na štetu po jednom izolovanom riziku (posebnu štetu), poznato kao „reosiguranje drugog rizika”, i na sve štete koje osiguravalac plati u toku jedne godine, što je poznato kao „reosiguranje viška šteta”. Reosiguranje viška šteta (na primer, od grada - tuče, gde su moguće vrlo velike i nagle promene) se praktikuje u cilju zaštite osiguravaoca od eventualno katastrofalnih rizika (anormalnih šteta). U izvesnim slučajevima premija reosiguranja se određuje arbitrarno pa se ovo reosiguranje tretira veoma često kao „spekulativne” prirode. Ona se inače određuje u procentima od iznosa premije koji je osiguravalac naplatio za dotičnu granu osiguranja ili grupu poslova (tj. za ceo svoj portfelj). Kod reosiguranja viška šteta procenu i likvidaciju štete vrši reosiguravalac. Procenu štete kod pravog reosiguranja vrši osiguravalac, koji o tome obaveštava reosiguravalaca. Trajanje reosiguranja viška šteta je nekoliko godina kako bi se izravnale štete koje padaju na teret reosiguravaoca. U novije vreme ono se sve više praktikuje u svim oblastima osiguranja, čak i u požarnom i u osiguranju života.

2. Vrste osiguranja

Podela (klasifikacija) osiguranja može se izvršiti na različite načine. Dve osnovne grupe osiguranja - prema predmetu (objektu) osiguranja - su: osiguranje imovine i osiguranje lica.

Osiguranje imovine se deli na: osiguranje pojedinih stvari i osiguranje ostale imovine.

Osiguranje pojedinih stvari se deli na grane osiguranja: 1) osiguranje transporta, 2) osiguranje protiv požara, 3) osiguranje useva - od grada, poplave, oluje, bure, smrzavanja, itd., 4) osiguranje stoke - od uginuća, oboljenja, itd., 5) osiguranje za slučaj provalne krađe, 6) osiguranje stakla od loma, 7) osiguranje mašina od loma, itd.

Osiguranje ostale imovine deli se na grane osiguranja: 1) osiguranje od zakonske odgovornosti (osiguranje od građanske odgovornosti ili osiguranje od jemstva), 2) osiguranje za slučaj prekida poslovanja (na primer, kad izgori fabrika), i 3) reosiguranje (tretirano kao neka vrsta direktnog osiguranja).

Osiguranje lica deli se na: osiguranje za slučaj smrti, osiguranje na doživljenje, i osiguranje na slučaj ugrožavanje telesnog stanja čoveka.

Osiguranje na slučaj smrti deli se na: prosto osiguranje na slučaj smrti, i osiguranje porodici penzije u slučaju smrti osiguranika.

Osiguranje na doživljenje deli se na: osiguranje za starost (penziona tzv. „rentno osiguranje“ ili osiguranje sa isplatom jedne jedine osigurane sume kad se doživi određeni rok), i osiguranje dece (za školovanje, udaju, itd.).

Osiguranje za slučaj ugrožavanja telesnog stanja čoveka deli se na: 1) osiguranje na slučaj bolesti, 2) osiguranje na slučaj nezgode (nesrećni slučaj), 3) osiguranje na slučaj invalidnosti, i 4) osiguranje materinstva.

Pojedine grane osiguranja se dalje dele na vrste. Tako, na primer, osiguranje transporta se deli na: pomorski transport, suvozemni transport, železnički transport, itd.

Pojedine vrste osiguranja se dalje dele na oblike. Tako, na primer, suvozemni transport može se podeliti na: transport u zemlji i transport u inostranstvu. Ono može biti prema objektu osiguranja podeljeno na: osiguranje prevoznih sredstava („kasko“ osiguranje), osiguranje robe u transportu („kargo“ osiguranje), i osiguranje odgovornosti vozara za štete.

Osnovni kriterijumi za podelu osiguranja su: predmet osiguranja, vrsta rizika (posebno u osiguranju lica), mesto gde nastaje rizik (na primer, u transportnom osiguranju: osiguranje pomorskog transporta, osiguranje rečnog transporta itd.), ko prima naknadu iz osiguranja (osiguranu sumu): sam osiguranik ili njegovo dete, itd.

Osiguranje se deli, prema metodi sprovođenja osiguranja, na: obavezno osiguranje, i dobrovoljno ili ugovorno osiguranje. Socijalno osiguranje je obavezno osiguranje. Ono ima za cilj pokriće izvesnih određenih rizika (naročito bolesti, invalidno-

sti i starosti), za lica u radnom odnosu - koja svoje prihode dobijaju od rada. Za ovo osiguranje je karakteristično da u plaćanju premije, pored samog osiguranika (radnika), učestvuje i preduzeće - poslodavac, u kojem je on zaposlen. Privatno osiguranje je, za razliku od socijalnog osiguranja, dobrovoljno ili ugovorno osiguranje.

Ovde ćemo se nešto detaljnije osvrnuti na pojedine za današnje naše prilike važnije vrste osiguranja.

* * *

Transportno osiguranje je specifična vrsta osiguranja i obuhvata osiguranje: prevoznih sredstava (kasko osiguranje), robe i drugih stvari koje se prevoze (kargo osiguranje), prevozioca od odgovornosti i raznih interesa u vezi sa saobraćajem.

Osiguranje robe u transportu (kargo osiguranje) spada u dobrovoljno osiguranje. U međunarodnom transportu osiguranje robe se vrši po klauzuli „Ali risks“. Ona obuhvata sve štete nastale usled gubljenja ili oštećenja osigurane stvari, izuzimajući posebne slučajeve. Razlikuju se osiguranje robe u pomorskom saobraćaju, u transportu kopnenim i vazдушnim saobraćajem.

U pomorskom saobraćaju susreću se sledeće vrste osiguranja: osiguranje broda (kasko osiguranje, obavezno); osiguranje stvari koje se prevoze (kargo osiguranje); osiguranje vozarine (fraht); osiguranje broda od odgovornosti; osiguranje očekivane dobiti, troškova, plate članova posade; osiguranje troškova generalne havarije i sl.

Kod pomorskog transportnog osiguranja postoji osiguranje s ugovorenom vrednošću i osiguranje od osnovnih i dopunskih transportnih rizika.

Osnovni transportni rizici su oni kojima je osigurani predmet izložen za vreme plovidbe, kao što su: plovidbena nezgoda, elementarna nezgoda, eksplozija, razbojništvo, požar i sl. Dopunski transportni rizici se posebno ugovaraju i obuhvataju: krađe, neisporuku stvari, manipulativne rizike i sl.

Oštećenje broda ili robe za vreme prevoza morem naziva se havarija. Ono nastaje usled niza nezgoda kojima je plovidba na moru izložena. Havarija prema načinu nastanka može biti: a) delimična ili partikulama havarija i b) opšta ili generalna havarija.

Delimična ili partikulama havarija je nastala šteta na osiguranom teretu u pomorskom saobraćaju višom silom, nezavisno od volje zapovednika broda, kao što su: nasukivanje broda, odnošenje robe talasima sa palube broda, požar na brodu kao stihija i nekontrolisana pojava i sl.

Opšta ili generalna havarija je nastala šteta usled svesnog delovanja zapovednika broda i njegove posade, u času težeg dejstva više sile, sa namerom da se spasi osigurani teret i brod ili što veći deo tereta i što manje ošteti brod. Ona obuhvata: dobrovoljno bacanje tereta ili njegovog dela u more radi rasterećenja broda; namerno nasukivanje broda da se spasi njegovo potapanje; gašenje požara delom tereta i sl. Nastale štete ovom havarijom snose srazmerno njihovim interesima svi učesnici, brodovlasnik s vrednošću broda, a vlasnici tereta s vrednošću robe na brodu i sl.

U pomorskom osiguranju veoma je teško razgraničiti štete prouzrokovane delimičnom ili partikularnom havarijom od šteta nastalih usled opšte ili generalne havarije. Lica koja vrše procenu ovih šteta nazivaju se havarijski komesari. Ova procena je značajna zbog utvrđivanja načina njihove nadoknade, tj. ko ih i koliko snosi.

Nadoknadu šteta prouzrokovanih delimičnom ili partikularnom havarijom vrši onaj ko ih je izazvao. Ona može biti u zavisnosti od vrste uzroka nenadoknađena ili nadoknađena u određenom vremenu delimično ili u celini.

Posebno se u pomorskom osiguranju ugovaraju dopunski rizici prouzrokovani samom prirodom robe u cilju njihove nadoknade, kao što su: lom, curenje, zagrevanje, znojenje kože ili suvog voća i sl.

Ratni rizik i rizik štrajka su posebni rizici. Oni se, međutim, nikada ne uključuju u osnovne rizike osiguranja.

U pomorskom osiguranju najpoznatija je polisa osiguranja „Lojdova polisa“ (Lloyd's). Ona je uvedena u 18. veku i poznata je i kao „standardizovana polisa“. Lloyd's je, inače, najveće svetsko osiguravajuće društvo sa sedištem u Londonu.

Polisa osiguranja mora da sadrži sve bitne elemente: ugovorne strane, osigurana stvar, odnosno osigurano lice, rizik obuhvaćen osiguranjem, trajanje osiguranja i period pokrivanja, svota osiguranja, premija ili doprinos, datum izdavanja polise i potpise ugovorenih strana. Može da glasi na ime, po naredbi ili na donosioca. Izdaje se za jedno putovanje ili na vreme. Nepovoljno je izdavanje polise osiguranja na vreme iz razloga što se dešava da je roba na putu, a osiguranje je prestalo. Stoga se u (pomorskom) transportu najviše koristi polisa osiguranja za jedno putovanje. Svakom pomorskom polisom osiguranja su obuhvaćene štete prouzrokovane opštom ili generalnom havarijom. Osiguravalac je dužan po ovoj polisi da osiguraniku uplati doprinos za pokriće štete, troškove opšte ili generalne havarije i štete na samoj robi.

Specifična je vrsta osiguranja robe u transportu kopnenim i vazдушnim saobraćajem. Ono je regulisano domaćim zakonima i međunarodnim konvencijama.

U vezi sa transportnim osiguranjem neophodno je upoznati se i sa pojmom „franšiza“. Pod ovim pojmom se podrazumeva ugovoreni procenat oštećenja robe koji osiguravač nije dužan da nadoknadi ili koji se odbija od ukupno utvrđene štete za isplatu. Razlikuje se uslovna i безусловna franšiza.

Uslovna franšiza je nadoknada nastale štete u većem od ugovorenog iznosa franšize i to u potpunosti. Neka je, primera radi, ugovorena franšiza 5%. Ako je manji procenat nastale štete, tada se ona uopšte nenadoknađuje. Ukoliko je, međutim, šteta 10% od osigurane vrednosti, tada se ona u potpunosti nadoknađuje.

Bezuslovna franšiza je utvrđeni procenat od osigurane vrednosti dogovorom između ugovarača osiguranja i osiguravača koji se, u slučaju nastanka štete, nikada ne isplaćuje osiguraniku od strane osiguravača. Za iznos ovog procenta se dakle automatski smanjuje obaveza osiguravača prema osiguraniku po osnovu transportnog osiguranja.

U međunarodnoj trgovini izvoznik ili uvoznik po pravilu ovlašćuje špeditera da u njegovo ime i za njegov račun osigura robu kod određenog osiguravača. Za robu u

transportu odgovara, inače, sam prevoznik. On je odgovoran za gubitke, štete i zakašnjenja, osim ako su oni nastali usled dejstva više sile.

Osiguranje je dakle dodatno pokriva u odnosu na odgovornost prevoznika.

Od svih transportnih osiguranja najviše se razvilo pomorsko osiguranje. Po svojim karakteristikama njemu je najbliže vazdušno i rečno osiguranje transporta.³

U međunarodnom poslovanju veoma je značajna vrsta osiguranja-osiguranje izvoznih kredita. U svim zemljama sveta ovom vrstom osiguranja se redovno bave sve (a posebno veće) osiguravajuće kompanije. Kod naših osiguravajućih kompanija to je, koliko je nama poznato, redak slučaj. I u našoj zemlji treba po ugledu na razvijene zemlje tržišne ekonomije u budućnosti razvijati ovu vrstu osiguranja, naročito kod većih osiguravajućih kompanija. Ugovaranjem osiguranja izvoznih kredita, sa osiguravajućom kompanijom, izvoznici (kao osiguranci) se zaštićuju od izvoznog kreditnog rizika, tj. mogućnosti da se ne naplati izvoz roba i usluga na kredit (glavnica, plus eventualno kamata) u ugovorenom roku. Uzroci tome mogu biti proizvodne, komercijalne, finansijske i političke prirode. Izvoznici se mogu osigurati ne samo od kreditnog rizika, već i od drugih rizika u međunarodnom poslovanju, kao što su: politički rizik, devizni (kursni) rizik, inflacioni rizik, tržišni rizik i dr. Ovo naravno utiče na plaćanje dopunske premije, kao cene rizika, pored premije za osiguranje od kreditnog rizika.

U mnogim stranim zemljama se, pored osiguravajućih kompanija, osiguranjem izvoznih kredita bave i posebne državne institucije. One vrše, uz to, i finansiranje izvoza na kredit.

Polisa osiguranja izvoznih kredita može biti: individualna (za svaki pojedinačni izvoz), globalna (za određeno razdoblje za višestruke izvoze u ovom razdoblju partnerima, uvoznicima iz različitih zemalja), revolving polisa (za pokriće jednogodišnjeg izvoza konkretnog izvoznika jednom uvozniku), ugovorna polisa (za pokriće perioda proizvodnje za izvoz), otplatna polisa (za pokriće perioda od isporuke do poslednje otplate izvoznog kredita).⁴

³ Kod osiguravajuće kompanije premija po osnovu transportnog osiguranja se knjiži tako što se zadužuje račun „Potraživanja po osnovu premije od transportnog osiguranja“ a odobrava se račun „Prihodi od premija od transportnog osiguranja“. Obaveze po osnovu transportnog rizika (nadoknade štete u transportu) se knjiže tako što se zadužuje račun „Troškovi nadoknade štete u transportu“ a odobrava se račun „Obaveze po osnovu nadoknade štete u transportu“. Naplata datih potraživanja i isplata odnosnih obaveza preko datog računa se knjiže na uobičajeni način. Oni se mogu razvrstati po vrstama transportnog osiguranja.

Kod osiguranika plaćena premija transportnog osiguranja se knjiži tako što se zadužuje, recimo, račun „Obracun uvoza roba“ a odobrava se račun „Dobavljači za robe i usluge u inostranstvu“. Ona se tretira kao zavisan trošak nabavke robe, i kao takva je element kalkulacije cene robe.

⁴ Kod osiguravajuće kompanije premija po osnovu osiguranja izvoznih kredita se knjiži tako što se zadužuje račun „Potraživanja premije po osnovu osiguranja izvoznih kredita“ a odobrava se račun „Prihodi od premije od osiguranja izvoznih kredita“. Obaveze po osnovu osiguranja izvoznih kredita se knjiže tako što se zadužuje račun „Troškovi nadoknade štete iz osiguranja izvoznih kredita“ a odobrava se račun „Obaveze po osnovu nadoknade štete iz osiguranja izvoznih kredita“.

Veoma značajna vrsta osiguranja jeste osiguranje depozita (privrednih subjekata) i uloga na štednju stanovništva (depozita građana), kod banaka. Osiguranjem uloga na štednju stanovništvo - vlasnici se obezbeđuju od nemogućnosti raspolaganja s njima (tj. njihovog podizanja i gašenja) u uslovima totalne nelikvidnosti banaka, i opšte privredne krize, kakva je već duža situacija u našoj zemlji. Za čoveka nema ništa gore ako ne može da upravlja sa svojom vlastitom imovinom, da je koristi po potrebi, naročito ako je stekao teškim radom (s mukom).

Ulozi na štednju stanovništva su, što treba posebno imati u vidu, značajan izvor plasmana banaka (i to najveći gotovo u svim zemljama sveta), odnosno akumulacije za privredni razvoj nacionalne ekonomije. Iz tih razloga za njih garantuje i država. Opšta karakteristika naše današnjice jeste: ulozi na štednju stanovništva su jednaki „nuli”, zbog izgubljenog poveranja u sigurnost banaka i garanciju države da se s njima može raspolagati u svakom momentu kao „vlastitom imovinom” (tj. podizati ulog - glavnicu zajedno sa pripadajućom kamatom).⁵

Osiguranje od poljoprivrednog rizika je, takođe, veoma značajna vrsta osiguranja. On obuhvata uginuće životinja od raznih bolesti i uništenje useva i plodova od poplava, suša, grada, mrazeva i drugih vremenskih i nevremenskih prilika (nepovoljnih okolnosti). Za sadašnje naše prilike je karakterističan nizak nivo osiguranja od poljoprivrednog rizika. Ono je, međutim, veoma značajno s obzirom na to da obezbeđuje materijalnu osnovu razvoja poljoprivrede i ishrane stanovništva, imajući uz to u vidu i naše međunarodne komparativne prednosti u oblasti poljoprivrede. U budućnosti stoga treba stimulisati poljoprivrednike na osiguranje od poljoprivrednog rizika. Kako? Politika osiguranja od poljoprivrednog rizika treba da je takva da nudi popuste u premiji i oslobađanja njihovog plaćanja u određenim situacijama, da obezbeđuje materijalna sredstva za preduzimanje preventivnih mera zaštite od uništenja useva i plodova i uginuća životinja, da obezbeđuje blagovremenu isplatu odšteta, da kažnjava poljoprivredne osiguranike za nesporovođenje potrebnih preventivnih i represionih mera zaštite od uništenja useva i plodova i uginuća životinja (stoke), i da obezbeđuje predavanja poljoprivrednicima na temu: mesto, uloga i značaj osiguranja od poljoprivrednog rizika. Uz sve ovo, veoma je bitno - kao mera motivisanosti na osiguranje - da opšta

⁵ Kod osiguravajuće kompanije premija od osiguranja depozita građana se knjiži tako što se zadužuje račun „Potraživanja premije po osnovu osiguranja depozita građana“ a odobrava se račun „Prihodi od premije od osiguranja depozita građana“. Obaveze po osnovu osiguranja depozita građana se knjiže tako što se zadužuje račun „Troškovi nadoknade štete iz osiguranja depozita građana“ a odobrava se račun „Obaveze po osnovu nadoknade štete iz osiguranja depozita građana“.

politika razvoja poljoprivrede osigurava: jačanje njene akumulativne sposobnosti, kao preduslova za plaćanje premije osiguranja od poljoprivrednog rizika.⁶

Kadrovi su ključni faktor uspešnosti poslovanja osiguravajućih kompanija, s obzirom na specifičnosti njihovog poslovanja. Oni moraju biti specijalisti za pojedine vrste osiguranja. Moraju biti izuzetno obrazovani, da poseduju opšte i stručno znanje iz: prava, ekonomije, matematike i, posebno, osiguranja. U tom smislu je neophodno da permanentno prate odgovarajuću stručnu literaturu iz osiguranja (časopise, knjige) i da posećuju organizovane kurseve iz aktuarstva (osiguranja). Ovo zbog toga što su kadrovi, sa odgovarajućim znanjima, najvažniji faktor uspešnog menadžmenta u osiguranju. Oni moraju biti takvi da svojim radom obezbeđuju - timski i pojedinačno - visoku konkurentsku poziciju matične osiguravajuće kompanije, u uslovima izražene konkurencije na tržištu osiguranja. Na ovom tržištu danas opstaju samo oni koji stalno nude nove kvalitetne „proizvode” osiguranja po pristupačnim cenama (premijama). A kadrovi su ti koji kreiraju ove proizvode prema datim tržišnim situacijama, u cilju ostvarenja što većeg profita uz satisfakciju osiguranika (kao potrošača ovih proizvoda). Da zaključimo, smatra se da nigde nisu tako kadrovi značajni za uspeh poslovanja kao što je to slučaj u osiguranju s obzirom na specifičnosti ove uslužne delatnosti; u potpunosti dolazi do izražaja stručnost.

U osiguravajućim kompanijama, s obzirom na to, visoki su troškovi obuke kadrova. Jedan od uzroka porasta troškova sprovođenja osiguranja je: povećano izdvajanje za propagandu, u cilju zadržavanja postojećih i privlačenja novih osiguranika. Ono je svakako opravdano ako doprinosi povećanju „obima ekonomije” u osiguranju.

U sklopu problematike vrsta osiguranja treba na kraju, celine radi, ukazati i na to da se u osiguranju susreću i posebni tipovi osiguranja koje zaključuju osiguravajuće kompanije sa velikim privrednim sistemima kao što su železnica i elektroprivreda - po posebnim dogovorenim uslovima i tarifama, u skladu sa osobenostima rizika u odnosnim privrednim sistemima i, naravno, saobrazno osiguravajućim-tehničkim (aktuarskim) pravilima, tj. obračunima. Oni su poznati kao „izdvojeno” osiguranje (poznato na Zapadu pod imenom „Captive” osiguranje), ili grupno osiguranje. Tipi-

⁶ Kod osiguravajuće kompanije premija osiguranja od poljoprivrednog rizika se knjiži tako što se zadužuje račun „Potraživanja po osnovu premije osiguranja od poljoprivrednog rizika“ a odobrava se račun „Prihodi od premije osiguranja od poljoprivrednog rizika“. Obaveze po osnovu osiguranja od poljoprivrednog rizika se knjiže tako što se zadužuje račun „Troškovi naknade štete iz osiguranja poljoprivrednog rizika“ a odobrava se račun „Obaveze po osnovu nadoknade štete iz osiguranja poljoprivrednog rizika“.

čan primer ovog osiguranja bi bio osiguranje radnog osoblja u vozu od saobraćajne nesreće.

U osiguranju je poznata kao posebna vrsta tzv. „šomatno osiguranje“, tj. osiguranje zbog zastoja, prekida proizvodnje, ili prometnog procesa. Ono se redovno primenjuje u praksi.

Pod „civilnim osiguranjem“ se u osiguranju podrazumeva takva vrsta osiguranja koja obuhvata osiguranje raznih predmeta civila (građana) od raznovrsnih rizika. Na primer, tu spada osiguranje stana od provale i krađe. Ono je, inače, u praksi osiguranja veoma razvijeno.

3. Funkcije osiguranja

„Kapitalna je uloga“ osiguranja u društvu. Funkcije osiguranja su: čuvanje imovine, mobilizacija novčanih sredstava (akumulacija) i poboljšanje uslova života.

Osnovna funkcija osiguranja je čuvanje imovine. Ono ovu svoju funkciju ostvaruje na razne načine: neposredno čuvanje imovine, i posredno čuvanje imovine. Neposredno čuvanje imovine se sastoji u: preduzimanju preventivnih mera u cilju sprečavanja, otklanjanja uzroka nastajanja stihijskih nedaća i nesrećnih slučajeva, bilo da se radi o osiguranju imovine ili o osiguranju lica; preduzimanju represivnih mera u cilju ublažavanja dejstva već nastalih stihijskih nedaća i nesrećnih slučajeva; odobravanju popusta u plaćanju premija osiguranicima za brižljivo čuvanje imovine, što utiče na smanjenje broja i obima štete; i preduzimanju sankcija za nebrižljiv odnos osiguranika prema imovini (sam snosi štetu nastalu njegovom krivicom, „grubom nemamošću“, i plaća znatno veću premiju ako se štete često dešavaju). Sve ovo doprinosi, posredno, povećanju proizvodnih snaga, narodnog bogatstva, dakle stabilnosti proizvodnje, kontinuiranom razvoju nacionalne ekonomije.

Posredno čuvanje imovine se sastoji u nadoknadi stihijski uništenih ili oštećenih dobara (faktora procesa reprodukcije). Osiguranje funkcijom obnove uništene ili oštećene imovine igra kapitalnu ulogu za proizvodnju. Ono ovom funkcijom sprečava da se masa kapitalnih dobara (investicija) u jednoj privredi smanji, pa je, kao takvo, elemenat stabilnosti u proizvodnji, dakle, za privredu elemenat postojanosti, elemenat stabilnosti.

Značajna funkcija osiguranja je akumulatorska (novčano-mobilizatorska) funkcija. Osiguravajuće kompanije raspolažu sa znatnim kapitalom (premijskim rezervama) formiranim uplatom premija, koji drže kod banke ili ulažu u odgovarajuće efekte (akcije i obveznice solidnih preduzeća, državne obveznice, obveznice nižih teritorijalnih organa). One na taj način direktno utiču na razvoj privrede i stabilnost finansijskog tržišta, pa uživaju poseban tretman. Smatraju se „najkrupnijim institucionalnim investitorima“ na tržištu hartija od vrednosti (u nekim zemljama obezbeđuju i do 50% ukupnih sredstava celokupnog tržišta kapitala). U mnogim zemljama je poseb-

nim zakonom regulisan način plasmana značajnog kapitala osiguravajućih kompanija (na primer, u nekim zemljama je zabranjeno njegovo plasiranje na stranom tržištu kapitala bez saglasnosti odgovarajućih državnih organa, u drugima je ograničen plasman u nepokretnosti, u trećima je zabranjen plasman u nepokretnosti koje su u drugoj zemlji).

Osiguranje dakle predstavlja poseban, najsavršeniji „vid štednje“. Kao takvo, direktno utiče na razvoj privrede, stabilnost finansijskog tržišta, razvoj proizvodnje, trgovine i uopšte prometa robe i posredno na poboljšanje uslova za život (životnog standarda jedne nacionalne ekonomije).

Veoma je značajna i socijalna funkcija osiguranja. Ona se sastoji u poboljšanju uslova za život. Poboljšanje uslova za život postiže se putem: osiguranja lica (za slučaj smrti ili doživljenja, za slučaj bolesti ili nesposobnosti, obezbeđujući mu sredstva za neposredno lečenje, čim bolest nastane, ili za život, kada su mu najpotrebnija); osiguranja imovine (obezbeđujući potrebna sredstva za obnovu uništene ili oštećene imovine: kuća za stanovanje ili fabrika, od požara, poplava i drugih nedaća, kao i za poboljšanje uslova za rad uvođenjem savremenijih uređaja, koji, dakle, utiču povoljnije na život i zdravlje radnika; preduzeća koja poboljšavaju uslove za rad plaćaju inače manju premiju); i akumulacije koja se postiže u osiguranju (kao bitne osnove za povećanje blagostanja, formiranje materijalne baze za privredu i uopšte socijalni život, i primenu napretka - naučno-tehničkih dostignuća u životu čoveka).

Ostale značajne funkcije osiguranja su: osiguranje kao instrument privredne politike i uloga raspoređivača tereta. Odobravanjem popusta u plaćanju premije, kao instrument privredne politike, podstiču se osiguranici na prilježniji odnos prema imovini. Plaćanje premije i u slučaju kada, recimo, zemljište nije obrađeno (zasejano odnosno zasaden) deluje stimulatивно na osiguranika, kao vlasnika, da ga obrađuje, što utiče na povećanje poljoprivredne proizvodnje. U tome se ogleda funkcija osiguranja kao instrumenta privredne politike.

Uloga osiguranja kao raspoređivača tereta se postiže politikom diferenciranih premija. Ona se sastoji u tome da se, na primer, nerazvijena privredna grana opterećuje, u cilju podrške, manjom premijom (kao povlašćena premija), a razvijena privredna grana većom premijom (tako da praktično ona plaća premiju za prvu privrednu granu; u masi je naplaćena odgovarajuća ukupna premija).

Sve u svemu, kapitalna je uloga osiguranja u životu čoveka. Ono je ključni faktor njegovog opšteg napretka.

4. Ugovor o osiguranju. Polisa osiguranja

Kod dobrovoljnih (ugovornih) osiguranja odnosi između osiguravaoca (zajednice osiguranja) i osiguranika se regulišu ugovorom o osiguranju. Po ugovoru o osiguranju, osiguranik se obavezuje da plaća jedan određeni iznos (premiju osiguranja)

osiguravaocu, koji se obavezuje da u slučaju nastupanja u ugovoru predviđenog događaja (osiguranog slučaja) kod imovinskog osiguranja naknadi osiguraniku ili trećem licu nastalu štetu u okviru određene sume (suma osiguranja), a kod osiguranja lica, da isplati „osiguranu sumu“ osiguraniku ili trećem licu.

Ugovor o osiguranju je: samostalan ugovor, poseban ugovor (u nizu drugih ugovora, kao što su ugovor o kupoprodaji, zakupu, zajmu, itd., kao osnovni ugovori), pismeni ugovor, sukcesivan ugovor (vremenski je rastavljeno izvršenje obaveza jedne strane od izvršenja obaveza druge strane: osiguranik plaća premiju u toku trajanja osiguranja, a osiguravalac isplaćuje naknadu tek na kraju - kad nastane osigurani slučaj), ugovor koji se može zaključiti u korist trećeg lica (slučaj čest u osiguranju života; majka - ugovarač osiguranja zaključuje ugovor o osiguranju na život oca - osiguranička, u korist svog deteta - korisnika; treće lice, dete - korisnik stiča pravo da samostalno traži ispunjenje ugovora), ugovor građanske prirode (važi načelo jednakosti dveju ugovornih strana), adhezioni ugovor (sklapanje identičnih ugovora po istoj vrsti osiguranja sa svim licima koja hoće osiguranje od jedne te iste opasnosti: menja se samo suma osiguranja ili rok, ali u osnovi ugovor je isti, važe isti opšti uslovi osiguranja; osiguranik nema mogućnosti da menja pojedine bitne uslove), i aletorne prirode (neizvesna je naknada štete osiguranika: on može, na primer, plaćati premiju dvadeset godina za osiguranje svoje zgrade od požara i nikada ne dobiti ništa od osiguravaoca, jer kod njegove zgrade nije bilo požara, a može na protiv platiti samo jednu godišnju, dakle, minimalnu premiju i dobiti daleko veću naknadu iz osiguranja, ako nastane osigurani slučaj u početku osiguranja; nema nikakve neizvesnosti sa gledišta osiguravaoca: uvek se, bar relativno, zna koliko će ukupno izneti isplate iz osiguravajućeg fonda i koliko treba, prema tim isplatama, da iznesu uplate u osiguravajući fond). Ovo su najvažnije karakteristike ugovora o osiguranju.

Polisa osiguranja je isprava o zaključenom ugovoru o osiguranju koju izdaje osiguravalac. Ona sadrži sve bitne elemente ugovora o osiguranju. To su: 1) ime i mesto stanovanja osiguranika, 2) predmet osiguranja (stvar ili lice), 3) priroda rizika - protiv koje opasnosti je zaključeno osiguranje (požar, poplava, smrt, itd.), 4) početak jemstva osiguravaoca (od kog momenta on odgovara za štete), 5) trajanje osiguranja, 6) iznos jemstva suma osiguranja, osigurana suma i 7) premija.

Polisa osiguranja (kao „svedodžba” ili prosto „isprava o osiguranju”) može da glasi na: ime, donosioca, ili po naredbi. Prenosiv je samo original polise (samo se na osnovu njega ostvaruje pravo na naknadu štete).

Polisa osiguranja može biti: obična i generalna. Obična polisa osiguranja se ispostavlja kod zaključenih pojedinačnih ugovora o osiguranju.

Generalna polisa osiguranja je isprava o zaključenom generalnom ugovoru o osiguranju, kojim se osiguravalac obavezuje da će, pod određenim uslovima i uz cenu navedenu u ugovoru, osigurati sve pošiljke osiguranika u određenom vremenskom razdoblju ili do ispunjenja određenog unapred ugovorenog iznosa osiguranja. Ona se izdaje naročito kad se osigurava roba koja se izvozi ili uvozi u zemlju. Prednosti ove

polise su u tome što osiguravalac prima odgovornost (jemstvo) za svu robu koju izvozi ili uvozi osiguranik u toku celog roka osiguranja (tj. ima na stovarištu, ako se ne radi o spoljno-trgovinskom preduzeću) - pa se ne mora zaključivati poseban ugovor o osiguranju pri svakom izvozu (uvozu) robe (odnosno, pri svakom donošenju robe na stovarište). Po generalnoj polisi osiguravalac jemči automatski za sve štete koje bi se desile na predmetima osiguranja (robi), bez obzira na to da li je, u trenutku nastajanja štete, izvestan predmet (roba) prijavljen osiguravaocu ili ne. U tome je njen najveći značaj.

Umesto polise osiguranja može se izdati - certifikat i potvrda o osiguranju. Na osnovu generalnog ugovora o osiguranju ispostavlja se certifikat osiguranja, pre otpremanja pojedinačnih pošiljki, kada se iz bilo kojih razloga ne može izdati polisa osiguranja. Potvrda o osiguranju se ispostavlja kada polisa osiguranja nije nužna, (nije propisana ugovorom), na primer, kod osiguranja uvozne robe.

U dokumentima o osiguranju robe spadaju dakle: ugovor o osiguranju robe (generalni i pojedinačni), polisa osiguranja, certifikat osiguranja, i potvrda o osiguranju.

Po ugovoru o osiguranju nastaju obaveze: kod zaključenja osiguranja, u toku trajanja osiguranja, i kad nastupi ugovoreni slučaj.

Kod zaključenja ugovora o osiguranju obaveza osiguranika je da pokaže osiguravaocu sve okolnosti bitne za ocenu rizika, za određivanje premije i uopšte uzajamnih materijalnih obaveza. On je, na primer, kod osiguranja života obavezan da se podvrgne lekarskom pregledu ako to traži osiguravalac. Osiguranje nastaje (tj. stupa na snagu) normalno, sa plaćanjem prve premije.

U toku trajanja osiguranja obaveza osiguranika je da plaća premiju i prijavi (kod imovinskog osiguranja) pogoršanje rizika (sve promene koje nastaju kod njega). Pravo na naknadu se gubi ne plaćanjem premije u roku. Obično se pored redovnog roka predviđa i jedan dopunski, tzv. „respiro-rok“.

Kad nastane šteta (nastupi ugovoreni osigurani slučaj) obaveza osiguravaoca je da izvrši obeštećenje, tj. isplati na ime naknade iz osiguranja jednu određenu sumu; obaveza osiguranika je da prijavi u određenom roku (po pravilu, bez odlaganja - u veoma kratkom roku) da je šteta nastala, da dopusti utvrđivanje visine štete, da doprinese njenom utvrđivanju, da učini sve što može, kad već nastane osigurani slučaj, da šteta bude što manja.

U ugovoru o osiguranju - polisi osiguranja su sadržana dakle sva prava i obaveze po osnovu konkretnog osiguranja (imovine ili lica).

POLISA

Za osiguranje stvari
u transportu

№ 000086

Matični br.

Br. pozicije špeditera

OSIGURANIK

ADRESA

Vrsta robe	
Težina i broj koleta	
Vrsta pakovanja	
Vrsta prevoznog sredstva sa oznakom (Za brod: ime, zastava, godina gradnje)	

Datum otpreme	Relacija
---------------	----------

Vrednost robe	Ostali troškovi	Osigurana suma	Premijska stopa u %	Premija

Širina pokrivanja

Ukoliko nije što drugo izričito ugovoreno, ovo osiguranje ugovoreno je u smislu "Opštih uslova za osiguranje stvari u kopnom prevozu", za kopnene pošiljke a u pomorskom po Uslovima odgovarajućih klauzula Instituta londonskih osiguratelja za teret, prema tekstu engleske pomorske polise. Uslovi osiguranja uručeni osiguraniku, što svojim potpisom potvrđuje. Ova polisa je neprenosiva. Eventualne štete plative u SRJ.

U, dana

OSIGURAVAČ

M. P.

UGOVARAČ OSIGURANJA

POLISA

№ 002657

Filijala Saradnički br. OSIGURANJE

Zamena polise br. Tarifna grupa OD POSLEDICA

UGOVARAČ OSIGURANJA NESREČNOG SLUČAJA

Tečna adresa

OSIGURANICI

KORISNIK za slučaj smrti osiguranika (prema čl. 19. Opštih uslova NE-93)

POČETAK OSIGURANJA ISTEK OSIGURANJA

ZA OVO OSIGURANJE VAŽE PRILožENI OPŠTI USLOVI ZA OSIGURANJE OD POSLEDICA NESREČNOG SLUČAJA

NE-93

Ugovarač potvrđuje, da je prilikom zaključivanja ovog ugovora primio gore pomenute uslove.

Osigurani su nesrećni slučajevi koji bi osiguranika zadesili

OSIGURANE SUME ZA JEDNOG OSIGURANIKA ZA:					PREMIJA OSIGURANJA U ZA:		
Razred opas.	Smrt usled nezgode	Invaliditet	Dnevna naknada	Smrt usled bolesti	Troškovi lečenja	Jednog osiguranika	Osiguran
						mesečno	
						1/ GOD.	
pretn. st.							

Posebne odredbe

Premija se obračunava

I treba da je plaćena u roku dana od dana izvršenog obračuna NA ŽIRO RAČUN BROJ

OSIGURAVAČ ZADRŽAVA SEBI PRAVO NA ISPRAVKU RAČUNSKIH I DRUGIH GREŠAKA

U, dana 19

ZA OSIGURAVAČA

OSIGURANIK

II KARAKTERISTIKE RAČUNOVODSTVA OSIGURAVAJUĆIH KOMPA NIJA

U računovodstvu osiguravajućih kompanija se primenjuju - opšti principi računovodstva - kao i u računovodstvu drugih kompanija. Osnovni njegov zadatak je: da obezbedi odgovarajuće informacije za donošenje odgovarajućih odluka, specifičnih za osiguravajuće kompanije. Korisnici računovodstvenih informacija osiguravajućih kompanija su: osiguranici, drugi osiguravaoci, banke, kreditori, krupni dobavljači, investitori, akcionari, državni organi, javnost i dr.

U računovodstvu osiguravajućih kompanija se prikazuju (evidentiraju, knjiže) mnoge - istovetne poslovne transakcije (poslovne operacije, poslovni događaji) kao i u računovodstvu drugih kompanija, kao što su: nabavka faktora procesa rada, uzimanje bankarskih i drugih kredita, plaćanje poreza na profit i usluga, emisija akcija i dr. Ove (zajedničke) poslovne operacije nisu iz tih razloga predmet analize u ovom radu. One se smatraju kao nešto što je već poznato.

Pored istih poslovnih transakcija kao i kod drugih kompanija, u računovodstvu osiguravajućih kompanija se prikazuju i brojne - tipične poslovne transakcije samo za osiguravajuće kompanije. One su izraz prirode - karaktera poslovanja osiguravajućih kompanija, čiji je osnovni cilj da pružanjem usluga osiguranja ostvare što veći profit, uz maksimalno zadovoljene potreba osiguranika kao klijenata, bez koga nema ni profita, naročito u uslovima sve izraženije konkurencije na tržištu usluga osiguranja. To su: naplata premije osiguranja, isplata odštetnih zahteva (naknada iz osiguranja), troškovi preventive, matematička rezerva, troškovi sprovođenja osiguranja, troškovi raznih rezervisanja za krupne štete, nezarađena premija (preneta premija), neisplaćeni prijavljeni odštetni zahtevi, isplata premije reosiguranja, naplata premija iz saosiguranja, isplata odštetnih zahteva iz saosiguranja, učešće u naknadi osiguranja štete, i dr.¹

U sklopu analize specifičnosti računovodstva osiguravajućih kompanija detaljno će se ukazati na specifičnosti strukture (elemenata) prihoda, rashoda i profita osiguravajućih kompanija. Ukazaće se, naime, pored same suštine pojedinih elemenata prihoda, rashoda i profita, i na način njihovog knjiženja u računovodstvu. Pri svemu tome imaju se u vidu, jednostavnosti radi, samo poslovni prihodi i rashodi i periodični poslovni rezultat u vidu profita (ili gubitka). U osiguravajućim kompanijama finan-

¹ U novije vreme se sve više u osiguravajućim kompanijama obavljaju i odgovarajući „bankarski poslovi“. To je slučaj i sa nekim našim osiguravajućim kompanijama. O specifičnostima bankarskog računovodstva videti: Lukić, R., *Bankarsko računovodstvo*. Savremena administracija, Beograd, 1997.

sijski prihodi i rashodi, neposlovni (vanredni) prihodi i rashodi i revalorizacioni prihodi i rashodi, i periodični rezultati po osnovu njih su - istovetni kao i u svim drugim kompanijama. Iz tih razloga oni nisu predmet analize u ovom radu.

Specifičnosti računovodstva osiguravajućih kompanija se ogledaju kroz samu strukturu prihoda, rashoda i profita, koja se značajno razlikuje u odnosu na sve druge kompanije. Specifična je i sama metodologija utvrđivanja prihoda, rashoda i profita u osiguravajućim kompanijama u odnosu na druge kompanije. U daljim izlaganjima tretirane problematike ukratko će se ukazati i na način njihovog utvrđivanja, u onoj meri koliko je to potrebno s obzirom na svrhe ovog rada.

Za računovodstvo osiguravajućih kompanija je karakteristično, što treba posebno naglasiti, velika upotrebna računa vremenskih razgraničenja. Oni se koriste za razgraničenje premija osiguranja, odštetnih zahteva (naknada iz osiguranja) i troškova akvizicije - u skladu sa računovodstvenim principom sučeljavanja - po pripadajućim obračunskim periodima. O svemu tome će biti detaljno reči u daljim izlaganjima tretirane problematike.

1. Struktura prihoda osiguravajućih kompanija

Struktura prihoda osiguravajućih kompanija je specifična, različita u odnosu na strukturu drugih kompanija (proizvodnih, trgovinskih i uslužnih). One proizlaze iz razlika u karakteru (prirodi) poslovanja. U prihode osiguravajućih kompanija spadaju: premija, kamata i ostali prihodi. U daljim izlaganjima tretirane problematike analiziraćemo svaku od ovih vrsta prihoda osiguravajućih kompanija. Pri tom ćemo se posebno osvrnuti, s obzirom na značaj, na premiju.

1.1. Pojam i elementi premije

Najznačajnija komponenta prihoda osiguravajućih kompanija je premija. Šta je premija? Premija je cena rizika. Ona je izvor sredstava osiguravajućeg fonda. Iz osiguravajućeg fonda može se isplatiti samo onoliko koliko se u njega uplati premijom, kao cenom osiguranja od rizika.

Premija može biti kao: neto premija i bruto premija.

Neto premija (čista premija, teorijska premija, tehnička premija) je vrednost rizika. Ona treba da je tolika da se iz nje mogu pokriti tačno sve isplate iz osiguravajućeg fonda po osnovu naknade troškova obnove imovine uništene dejstvom prirodnih sila, odnosno sve isplate osiguranih suma od nesrećnih slučajeva. Utvrđuje se statističkim putem.

Šta određuje neto premiju?

Neto premiju određuju: rizik, suma osiguranja, trajanje osiguranja i kamata.

Neto premija je funkcija rizika. Ona je veća što je veći rizik, i obrnuto. Važi dakle „načelo srazmere“ između neto premije i rizika. Dva bitna elementa rizika određuju neto premiju: stepen verovatnoće (učestalosti) i intenzitet štete.

Verovatnoća se utvrđuje statističkim putem. Ona je odnos broja povoljnih šansi prema ukupnom broju mogućih šansi. Izražava se razlomkom: u brojitelju je broj povoljnih šansi (izgleda), a u imenitelju je broj mogućih šansi, i pokazuje koliko ima izgleda da se jedan događaj ostvari.

U cilju ilustracije uticaja stepena verovatnoće na neto premiju pretpostavimo da je, na primer, osigurano 1.000 zgrada jedne određene vrste od požara, da je (kao jedinica sume) suma osiguranja 1.000 dinara, i da je statističkim putem utvrđeno da u toku jedne godine u požaru izgore, recimo, 3 zgrade. Kolika je u ovom slučaju verovatnoća? Kolika je ukupna šteta? Kolika je premija? U ovom slučaju verovatnoća je $3/1.000$. Ukupna šteta je 3.000 dinara (3×1.000). Premija po osiguraniku (ukupno ih je 1.000 - broj mogućih šansi) je 3 dinara ($3.000/1.000$).

Pod intenzitetom štete (rizika) podrazumeva se prosečna veličina štete - prosečni intenzitet štete. On takođe utiče na visinu neto premije. Pretpostavimo, ilustracije radi, da u našem primeru statistika pokazuje prosečnu veličinu štete od $1/3$, što znači da u požaru izgori jedna trećina vrednosti zgrada. Pri verovatnoći od $3/1.000$ i prosečnoj veličini štete od $1/3$, ukupna šteta neće, u konkretnom slučaju biti 3.000 nego samo 1.000 dinara. Premija je 1. dinar ($3 \times 1/3$) po osiguranjima zgradi od požara, kao uzroku štete. Ukupna premija je 1.000 dinara (1×1.000).

U direktnoj su, dakle, srazmeri neto premija i rizik. Ako nema rizika - nema ni premije. Ako osigurana stvar (na primer, zgrada) pretrpi - totalnu štetu, usled nekog nepredviđenog događaja (zemljotresa) prilikom zaključenja osiguranja, osiguranje prestaje, osiguraniku se vraća uplaćena premija - ali samo za vreme koji nije isteklo. Ovo je poznato kao „otkup osiguranja“ (povratak dela uplaćenih premija).

Neto premija treba da se menja sa promenom rizika. Kod osiguranja lica na slučaj smrti sve je veći rizik iz godine u godinu, pa bi, u skladu sa načelom srazmere između rizika i neto premije, neto premija trebala da bude sve veća. Ona je, međutim, i pored toga, konstantna. Ovo zbog toga što nijednom osiguraniku ne bi odgovaralo da njegova obaveza svake godine postaje veća, tj. da premija koju plaća stalno raste. To znači da on u mlađim godinama, kada je rizik smrti manji, plaća veću premiju od one koja odgovara riziku u dotično vreme, odnosno manju premiju od one koja odgovara riziku u kasnijim godinama, kada je rizik smrti veći; ova razlika se pokriva iz premijske rezerve, stvorene viškom uplaćenih premija prvih godina. Najčešći su rizici konstantni. Vremenom se, međutim, oni menjaju (na primer, promena namene osigurane zgrade od požara, za stanovanje, umesto za držanje lako zapaljivih eksplozivnih materijala). U ovom slučaju, ili se plaća nova premija koja odgovara izmenjenom riziku, ili se osiguranje prekida. Sve u svemu, samo je prividno uvek ista premija. U suštini ona se menja sa promenom rizika.

Neto premija je funkcija, pored rizika, i sume osiguranja, kod osiguranja imovine. Ona se kod osiguranja lica naziva osigurana suma. Sa promenom sume osiguranja direktno se menja neto premija. Ona je veća što je veća suma osiguranja i obrnuto. Premijska stopa je obično iskazana u promilima od sume osiguranja. To znači da ona odgovara vrednosti rizika od „jedne hiljade“ i trajanje osiguranja od jedne godi-

ne. Tako, na primer, pri sumi osiguranja od 10.000 dinara i premijskoj stopi od 0,5 promila, premija je 5 dinara (10.000 x 0,5/1.000).

I trajanje osiguranja, pored rizika i sume osiguranja, determiniše veličinu neto premije. Što je ono duže, ona je utoliko veća. Obično se u statistici, pa i u osiguranju, kao vremenska jedinica uzima vreme od jedne godine. Ono može biti i kraće, na primer, u transportnom osiguranju (za štete koje nastaju u toku prevoza robe od mesta prodavca do naznačenog mesta kupca). U toku jedne godine (kao vremenske jedinice) moraju se svakako uzeti u obzir i svi sezonski uticaji na rizik, tako da se statističkim posmatranjem dobije jedna srednja vrednost rizika.

Rizik, suma osiguranja i trajanje osiguranja utiču srazmerno (u smislu povećanja ili smanjenja) na veličinu neto premije. Takođe i kamata utiče na veličinu neto premije - ali u smislu njenog smanjenja. Ona je naročito značajna kod osiguranja života. Tu se premija sastoji iz dva dela: deo koji tačno odgovara riziku, koji stoji u srazmeri sa rizikom i koji se uplaćuje u osiguravajući fond - naziva se riziko-premija; i deo koji predstavlja višak preko stvarne potrebne premije i koji se uplaćuje u premijsku rezervu - naziva se štednom premijom. Štednja premija, kao sastavni deo premije u osiguranju života, povećava iz godine u godinu premijsku rezervu. Ova se rezerva takođe povećava i ukamaćivanjem.

Sve u svemu, neto premija treba da je tolika da se iz sredstava fonda osiguranja formiranih njenom uplatom može pokriti osigurani rizik (tj. nadoknaditi nastala šteta, odnosno isplatiti osigurana suma).

Bruto premija (ukupna premija, tarifna premija, komercijalna premija) je neto premija uvećava za bruto dodatak. Bruto dodatak služi za nadoknadu troškova sprovođenja osiguranja (akvizicioni troškovi - troškovi zaključenja osiguranja, inkaso - troškovi - troškovi naplate premije, upravni - režijski troškovi osiguravajućih kompanija, troškovi prevencije, koju sprovodi ili u čijem sprovođenju učestvuje osiguravajuća kompanija, i takse, porezi i druge dažbine, ukoliko postoje u odnosu na osiguranje) i ostvarenja izvesnog profita osiguravajućih kompanija. Bruto premija je, dakle, izraz ukupne cene osiguranja. Neto premija je cena rizika. Bruto dodatak je prodajna cena usluge osiguranja. Troškovi sprovođenja osiguranja su cena koštanja usluge osiguranja. Razlika između prodajne cene i cene koštanja usluge osiguranja je ostvareni profit, kao osnovni cilj poslovanja osiguravajućih kompanija, uz maksimalno zadovoljenje potreba osiguranika, bez koga nema ni profita, naročito u uslovima izražene tržišne utakmice u oblasti osiguranja.

Bruto premija (kao „cena rizika”, „cena osiguranja”) može biti, prema osnovu ostvarenja, bruto premija iz osiguranja, bruto premija iz saosiguranja i bruto premija iz reosiguranja. Ona dalje može biti bruto premija iz osiguranja, saosiguranja i reosiguranja u zemlji i iz inostranstva (s obzirom na to da se osiguravajuće kompanije sve više orijentišu i na poslovanje van matične zemlje - u inostranstvu).

U praksi naših osiguravajućih kompanija bruto premija se sastoji iz: funkcionalne premije i režijskog dodatka. Funkcionalna premija se sastoji iz: tehničke premije

(koja služi za pokriće obaveza po osnovu osiguranja, tj. nadoknadu štete kod osiguranja života) i doprinosa za preventivu (koji služi za finansiranje sprečavanja i suzbijanja rizika koji ugrožavaju imovinu i lica). Iz režijskog dodatka se nadoknađuju troškovi sprovođenja osiguranja.

Kako se knjiži bruto premija? Ona se knjiži kao i svaki drugi prihod. Za iznos bruto premije zadužuje se račun „Potraživanja premije osiguranja”, a odobrava se račun „Prihodi od premije osiguranja”. Na usluge osiguranja se plaća porez na promet. Osnovica za obračun ovog poreza je „režijski dodatak”. On se knjiži tako što se zadužuje račun „Potraživanja premije osiguranja”, a odobrava se račun „Obaveze po osnovu poreza na promet usluga osiguranja”. Plaća ga dakle osiguranik. Osnovni dokument za knjiženje prihoda od premije osiguranja je ispostavljena faktura osiguranicima.

U cilju ilustracije knjiženja bruto premije pretpostavimo da je jedna osiguravajuća kompanija osigurala jednu robnu kuću na iznos od 100.000 dinara, da se od bruto premije odnosi na: funkcionalnu premiju 90% a na režijski dodatak 10%, da se od funkcionalne premije odnosi na: tehničku premiju 98% a na doprinos za preventivu 2%, i da je porez na promet usluge osiguranja 10%.

U ovom slučaju za iznos fakturisane bruto premije od 101.000 dinara zadužuje se račun „Potraživanja premije osiguranja”, a odobriće se račun „Prihodi od premije osiguranja” za 100.000 dinara i račun „Obaveze po osnovu poreza na promet usluga osiguranja” za 1.000 dinara.

Svaki element bruto premije može se svakako prikazati na posebnom analitičkom računu prihoda od premije.

Bruto premija se, po pravilu, plaća unapred. Ona se može platiti odjednom ili u više rata. Plaćena ugovorena bruto premija odjednom zove se - miza ili jednokratna premija. Najčešće se bruto premija plaća u više rata, obično jedanput godišnje, tzv. godišnja premija. Može se plaćati i polugodišnje, tromesečno ili mesečno, što je poznato kao plaćanje bruto premije u ratama. Ugovorom o osiguranju (polisom o osiguranju) se reguliše način plaćanja unapred bruto premije. Plaćanjem unapred bruto premije obezbeđuju se dakle neophodna sredstva fonda osiguranja za potrebe, bez odlaganja, obnove uništene imovine, odnosno povećanja blagostanja čoveka. U tome je i suština osiguranja. Unapred naplaćena bruto premija se klasifikuje na: zaradenu bruto premiju i nezaradenu bruto premiju. Zaradena bruto premija je prihod tekućeg obračunskog perioda. Nezaradena bruto premija je prihod budućih obračunskih perioda. (O tome će biti nešto više reči kasnije).

Najvažniji deo prihoda osiguravajućih kompanija je bruto premija. Prihodi od bruto premije mogu se za potrebe dublje analize analitički prikazati po različitim obeležjima. Tako, na primer, mogu se posebno analitički prikazati prihodi od bruto premije od osiguranja imovine i prihodi od bruto premije od osiguranja života, dakle po vrstama osiguranja. (O bruto premiji od osiguranja života biće takođe nešto više reči kasnije).

Osiguravajuće kompanije, koje deo rizika iznad „samopridržaja“ reosiguravaju i po tom osnovu imaju rashod, ostvaraju prihode od učešća reosiguravača u naknadi nastale osigurane štete, tj. odšteta iz reosiguranja. Oni se knjiže tako što se za iznos datih odšteta (naknada iz reosiguranja) zadužuje račun „Potraživanja odšteta iz reosiguranja“ a odobrava se račun „Prihodi od odšteta iz reosiguranja“.

U praksi, kao što je poznato, svaka osiguravajuća kompanija ima izrađenu sopstvenu tabelu tarifnih premija kod osiguranja imovine.

1.2. Prihodi od plasmana sredstava fonda osiguranja

Značajno je učešće osiguravajućih kompanija u strukturi aktive finansijskih institucija u Sjedinjenim Američkim Državama. To je svakako slučaj i u drugim zemljama razvijene tržišne ekonomije. Značajne prihode osiguravajuće kompanije ostvaruju plasmanom dugoročnih sredstava fonda osiguranja - matematičke rezerve. One ih investiraju u kupovinu akcija i obveznica kao dugoročnih finansijskih instrumenata, i po tom osnovu ostvaruju značajne prihode u vidu dividende i kamate. U tom smislu su značajni „institucionalni investitori“ na finansijskom tržištu. Tekuću likvidnost osiguravajuće kompanije obezbeđuju putem držanja određenog iznosa transakcionog novca i kratkoročnih hartija od vrednosti (efekata) koji se lako mogu prodati na novčanom tržištu.

Prihodi (dividenda, kamata) od plasmana sredstava fonda osiguranja - matematičke rezerve (u akcije i obveznice) se, inače, knjiže na uobičajeni način - isto kao i kod drugih kompanija kao finansijskih investitora². Iz tih razloga se ovde na prikazuju posebno.

1.3. Ostali prihodi osiguravajućih kompanija

U ostale prihode osiguravajućih kompanija spadaju svi ostvareni prihodi, osim bruto premije i prihoda od investiranja slobodnih sredstava fonda osiguranja - matematičke rezerve u akcije i obveznice. Oni su raznovrsni. Tu spadaju: prihodi od posredovanja i zastupanja u osiguranju, ostali prihodi od finansijskih investicija, vanredni prihodi, prihodi od revalorizacionih rezervi, pozitivne kursne razlike, prihodi od obavljanja drugih sporednih ali komplementarnih delatnosti (banka, trgovina, turizam i dr.), i dr. Ostali prihodi osiguravajućih kompanija se takođe knjiže na uobičajeni način - isto kao i kod drugih kompanija, pa se iz tih razloga ovde na prikazuju posebno, tretiraju se dakle kao nešto što je već poznato.

² Videti: Nidlz, B., Anderson, H. i Kolduell, D., *Principi buhgalterskoga učeta* (prevod s engleskog), „Finansi i statistika“, Moskva, 1994.

2. Struktura rashoda osiguravajućih kompanija

Struktura rashoda (troškova) osiguravajućih kompanija je specifična (različita) u odnosu na strukturu rashoda drugih (proizvodnih, trgovinskih i uslužnih) kompanija. One proizlaze iz razlika u karakteru njihovog poslovanja. U rashode osiguravajućih kompanija spadaju: odštete (naknade), troškovi preventiva, troškovi sprovođenja osiguranja, troškovi rezervisanja šteta, troškovi izdvajanja iz bruto premije za matematičku rezervu osiguranja života, plaćene premije reosiguranja i ostali rashodi.

2.1. Troškovi naknada iz osiguranja

U strukturi rashoda osiguravajućih kompanija najveće je učešće troškova naknada (odšteta) iz osiguranja. U osiguranju se pod pojmom naknada (odšteta) podrazumevaju sva izdavanja iz osiguravajućeg fonda osiguranicima kad nastanu predviđeni nepovoljni slučajevi, kad se ostvare ekonomski štetni događaji. Osnovni cilj osiguranja je: da se izvrše data obeštećena kod osiguranja imovine i isplata osigurane sume kod osiguranja života. U tome je i smisao formiranja osiguravajućeg fonda. Značajne razlike postoje u pogledu utvrđivanja iznosa (obima) naknade kod osiguranja imovine i osiguranja lica.

2.1.1. Troškovi naknada iz osiguranja imovine

Osnovne determinante iznosa naknada u imovinskim osiguranjima su: stvarna šteta, suma osiguranja i vrednost osigurane stvari.

Šteta može biti: totalna i delimična. Suma osiguranja može biti: manja od vrednosti osigurane stvari, jednaka vrednosti osigurane stvari i veća od vrednosti osigurane stvari. Prema njoj se određuje premija i ona je obično jednaka vrednosti osigurane stvari. Osnovno pravilo u osiguranju je: da se iz osiguravajućeg fonda može najviše dobiti do vrednosti osigurane stvari, i to kako u slučaju totalne štete, tako i delimične štete.

Totalna je šteta. Suma osiguranja je veća od stvarne štete. U ovom slučaju postoji tzv. nadosiguranje. Koliki je stvarni iznos naknade štete? On je jednak stvarnoj šteti. Pretpostavimo, ilustracije radi, da je vrednost osigurane stvari (zgrade) od požara 10.000 dinara, da je suma osiguranja 12.000 dinara i da je totalna šteta prouzrokovana nastalim požarom. U ovom slučaju iznos naknade štete je 10.000 dinara. U osiguranju stvarna šteta je uvek gornja granica koliko se može dobiti iz osiguravajućeg fonda. Ovo stoga što je osiguranje institucijá preko koje se ostvaruje obeštećenje, a ne obogaćanje oštećenih (špekulacijom, namernim izazivanjem štete u cilju ostvarenja određenog dobitka; sam smisao stvaranja osiguravajućeg fonda bi se, u slučaju „špekulacije“ sa osiguranjem, dakle, izvitoperio).

Totalna je šteta. Suma osiguranja je manja od stvarne štete. U ovom slučaju postoji tzv. podosiguranje. Koliki je stvarni iznos naknade štete? On je jednak sumi osiguranja. Ovo stoga što je osiguranik za osiguranu stvar plaćao premiju samo prema sumi osiguranja. U cilju ilustracije pretpostavimo da je vrednost osigurane stvari (nameštaja) 8.000 dinara, da je suma osiguranja 5.000 dinara i da je totalna šteta prouzrokovana takođe nastalim požarom. Iznos naknade štete u ovom slučaju je 5.000 dinara. On je jednak sumi osiguranja - kao maksimalnom iznosu - prema kojoj je uplaćivana premija.

Problematičnije je svakako utvrđivanje iznosa naknada kod delimičnih nego totalnih šteta. U praksi se pri tom najčešće primenjuje tzv. „proporcionalno pravilo”. Prema ovom pravilu iznos naknade štete je jednak srazmeri između sume osiguranja i vrednosti osigurane stvari. Radi ilustracije, pretpostavimo da su poznati sledeći podaci: vrednost osigurane stvari (mašine) je 20.000 dinara, suma osiguranja je 10.000 dinara i šteta je 5.000 dinara. Koliki je iznos naknade štete prema „proporcionalnom pravilu”? On je 2.500 dinara, jer je odnos (1/2) između sume osiguranja i vrednosti osigurane stvari.

U praksi se prilikom utvrđivanja iznosa naknada kod delimičnih šteta primenjuje, pored „proporcionalnog pravila”, i pravilo „osiguranje na prvi rizik” („osiguranje prve vatre”). On se sastoji u tome da se osiguraniku garantuje puno obeštećenje u svim slučajevima delimične štete koja nije veća od sume osiguranja. U našem prethodnom primeru, sledstveno ovom pravilu, svaka bi šteta do 10.000 dinara bila pokrivena u celini. Naknada bi, međutim, iznosila samo 10.000 dinara i u slučaju ako bi šteta bila veća od ovog iznosa, recimo, 15.000 dinara. Ovaj uprošćeni primer predstavlja osiguranje na - apsolutni prvi rizik. Osiguranje na prvi rizik može biti, pored ovog vida, i u obliku osiguranja na - relativni prvi rizik. On se sastoji u tome da se, i u slučaju kada je šteta čak i manja od sume osiguranja, osiguranik obeštećuje samo u srazmeri između vrednosti koju je prijavio kao postojeću i stvarne vrednosti osigurane stvari. Pri tom se toleriše izvesno odstupanje između ovih vrednosti (obično 10%). To praktično znači da se šteta, ako je prijavljena vrednost i manja od stvarne, ali ne više od 10%, pokriva u celini, u granicama sume osiguranja.

U slučaju kada se jednim osiguranjem obuhvati više predmeta, tako da postoji i slučaj nadosiguranja, tada se iznos ukupne naknade utvrđuje na taj način što se ukupna šteta (svih osiguranih predmeta) množi sa odnosom između ukupne sume osiguranja i ukupne vrednosti osiguranih stvari. Ovim se dakle koriguje proporcionalno pravilo. Ono se, inače, u celini ili delimično primenjuje u svim praktičnim slučajevima utvrđivanja iznosa naknada kod delimičnih šteta. On se, razume se, kreće u granicama sume osiguranja. Ovo važi i u slučaju kada se procenom („na licu mesta”) utvrđuje iznos data štete.*

* Osiguravajuće kompanije mogu, ako im se više isplati, da same izvrše popravku (reparaciju), oštećenih osiguranih stvari. Ovim se saznaje kolika je stvarna šteta konkretnog osiguranog predmeta.

Prijavljena i likvidirana šteta se u računovodstvu osiguranja knjiži tako što se za utvrđeni iznos naknade zadužuje račun „Troškovi naknada šteta” a odobrava se račun „Obaveze po osnovu naknada šteta”. Prvi račun je račun (pozicija) rashoda (bilansa uspeha), a drugi račun je pozicija pasive bilansa stanja. Sama isplata naknade štete osiguraniku, recimo, preko žiro računa, se knjiži tako što se zadužuje račun „Obaveze po osnovu naknada šteta” a odobrava se račun „Žiro račun”.

Prijavljene a nelikvidirane štete su one koje se prijave a nelikvidiraju u toku datog obračunskog perioda u kome su nastale. Ovi oštetni zahtevi će se likvidirati u budućem obračunskom periodu. U praksi naših osiguravajućih kompanija oni se utvrđuju: procenom, kao tačnijom metodom; i pomoću prosečne vrednosti likvidirane štete za datu vrstu osiguranja u prethodnom ili tekućem periodu, množenjem ove vrednosti sa brojem nelikvidiranih datih šteta, kao manje tačnijom metodom sa gledišta realnosti bilansa uspeha i bilansa stanja (jer nije u skladu sa načelom pojedinačnog procenjivanja imovine i obaveza). U cilju što tačnijeg utvrđivanja vrednosti (tj. iznosa rezervacija)** prijavljenih a nelikvidiranih šteta treba, u inflatornim uslovima, uvećavati je za očekivani rast inflacije do perioda u kome će se one isplatiti. Prijavljene a nelikvidirane štete se knjiže tako što se za procenjenu vrednost (iznos rezervacije) zadužuje račun „Troškovi rezervisanja za naknade prijavljenih a nelikvidiranih šteta” a odobrava se račun „Obaveze po osnovu rezervisanja za naknade prijavljenih a nelikvidiranih šteta”.

Nastale a neprijavljene štete su one koje su nastale u tekućem a prijaviće se u budućem obračunskom periodu (narednoj godini). U cilju utvrđivanja što tačnijeg periodičnog poslovnog rezultata osiguravajućih kompanija neophodno je izvršiti rezervaciju novčanih sredstava za njihovu buduću likvidaciju. One se u praksi naših osiguravajućih kompanija utvrđuju pomoću koeficijenta, koji se izračunava posebno za svaku vrstu osiguranja, na osnovu knjigovodstvenih i statističkih podataka. Ovaj se koeficijent utvrđuje tako što se iznos nastalih šteta u prethodnim godinama a prijavljenih u toku godine za koju se on izračunava, podeli sa ukupnim iznosom prijavljenih šteta (likvidiranih i rezervisanih) u ovoj godini. Primenom ovog koeficijenta na iznos likvidiranih i rezervisanih šteta, po odbitku učešća saosiguravača i reosiguravača u njihovoj naknadi, u posmatranom obračunskom periodu, dolazi se do iznosa sredstava koja se rezervišu za naknadu nastalih a neprijavljenih šteta. U nekim našim osiguravajućim kompanijama se primenjuje i prosečni koeficijent, koji se utvrđuje podelom zbira godišnjih koeficijenata (na primer, za 3 ili 5 godina), uključujući i posmatranu godinu, sa brojem godina (3 ili 5). Ovako utvrđena vrednost (kao izraz iznosa rezervacije) nastalih a neprijavljenih šteta se, u inflatornim uslovima, uvećava za očekivani rast inflacije do momenta njihove likvidacije.

U računovodstvu osiguravajućih kompanija nastale a neprijavljene štete se knjiže tako što se za procenjenu iznos (na prikazani način) zadužuje račun „Troškovi re-

** U ovom radu pod „rezervisanjem” se podrazumeva pokriće iz prihoda, na teret rashoda, tekućeg perioda budućih šteta.

zervisanja za naknadu nastalih a neprijavljenih šteta", a odobrava se račun „Obaveze po osnovu rezervisanja za naknadu nastalih a neprijavljenih šteta”.

Masovne i katastrofalne štete mogu, zbog visokih naknada, znatno da ugroze finansijsku poziciju i opstanak osiguravajućih kompanija. Stoga se vrši posebna rezervacija sredstava za njihovu nadoknadu. One se pokrivaju i putem saosiguranja i reosiguranja. U praksi naših osiguravajućih kompanija visina rezervacije za nadoknadu masovnih i katastrofalnih šteta (na primer, od zemljotresa) se utvrđuje primenom određenog procenta (utvrđenog na bazi analize svih relevantnih faktora) na iznos likvidiranih i rezervisanih šteta (ukupnih šteta), po odbitku učešća u naknadi saosiguravača i reosiguravača, u posmatranom obračunskom periodu. Izdvajanje za pokriće utvrđeno na ovakan način se u računovodstvu osiguravajućih kompanija knjiži tako što se zadužuje račun „Troškovi rezervisanja za nadoknadu masovnih i katastrofalnih šteta” a odobrava se račun „Obaveze po osnovu rezervisanja za nadoknadu masovnih i katastrofalnih šteta”.

Sve u svemu, u računovodstvu osiguravajućih kompanija odštetni zahtevi (naknade šteta) se knjiže tako što se zadužuje račun „Troškovi odštetnih zahteva” („Troškovi naknada šteta”) a odobrava se račun „Obaveze po osnovu odštetnih zahteva” („Obaveze po osnovu naknada šteta”). Prvi račun je račun (pozicija) rashoda (bilansa uspeha). Drugi račun je pozicija pasive bilansa stanja. Ovi sintetički računi mogu se za potrebe dublje analize raščlaniti na odgovarajuće analitičke račune, po vrsti likvidiranih i nelikvidiranih (rezervisanih) šteta (na prikazani način, kako se čini u praksi naših osiguravajućih kompanija).³

* * *

Osnovni nedostatak načela proporcionalne naknade štete - srazmerno odnosu između sume osiguranja (iznos na koju je neka stvar osiguranja) i iznosa stvarne vrednosti osigurane stvari, je u tome što razlika između ukupne visine štete i nadoknadene štete snosi osiguranik. Ove negativne posledice primene načela proporcije se otklanjaju primenom osiguranja sa - neproporcionalnom odgovornošću osiguračava, i to:

- osiguranje do pretpostavljenog, odnosno ugovorenog iznosa štete, i
- osiguranje na svakovremenu stvarnu vrednost.

Osnovni nedostatak osiguranja na ugovoreni iznos štete je potencijalna greška u proceni maksimalno moguće štete, tj. sume osiguranja. U izraženim inflatornim uslo-

³ U praksi naših osiguravajućih kompanija na sličan prikazani način se knjiže pozitivne razlike (stanja na kraju i početku posmatranog obračunskog perioda) rezervisanja sredstava za nadoknadu datih šteta, tretiranih kao rashod. Negativne razlike se tretiraju kao prihod i sledstveno tome se i knjiže. Tako, na primer, ako je negativna razlika kod rezervisanja sredstava za nadoknadu nastalih a neprijavljenih šteta, tada bi se za iznos ove razlike prilikom knjiženja zadužio račun „Obaveze po osnovu rezervisanja za nadoknadu nastalih a neprijavljenih šteta” a odobrio bi se račun „Prihodi od smenjenja rezervisanja za nadoknadu nastalih a neprijavljenih šteta”. Ovakvim knjiženjima se dakle svodi početno na krajnje stanje datih rezervacija posmatranog obračunskog perioda.

vima ugovorena suma osiguranja, kao gornja granica obaveze osiguravača, može biti nedovoljna za punu nadoknadu i najmanje štete.

Osiguranje na svakovremenu stvarnu vrednost, kao poseban vid osiguranja s neproporcionalnom nadoknadom štete, omogućuje punu nadoknadu štete. Za osiguranika je, iz tih razloga, najbolji način osiguranja. Šteta se isplaćuje u punom iznosu. Ovim se u potpunosti ispunjava funkcija osiguranja.

Osnovica za obračun premije osiguranja na svakovremenu stvarnu vrednost je procenjena stvarna vrednost predmeta osiguranja na dan početka trajanja osiguranja, tj. skadence. Procenu vrednosti za osiguranje koje traje godinu dana, i za prvu godinu višegodišnjih osiguranja vrše zajedno osiguranik i osiguravač, na osnovu predloga stručne službe osiguravača ili trećeg lica specijalizovanog i ovlašćenog za procenu vrednosti imovine. Procena vrednosti za drugu i ostale godine višegodišnjeg osiguranja vrši se na bazi procenjene vrednosti na početku prethodne godine, kretanja cena, prosečne godišnje stope amortizacije itd. Obračun i naplata promenljive premije osiguranja vrši se na odgovarajući način za svaki pojedinačni mesec u toku godišnjeg perioda.

Prilikom izračunavanja premijske stope ne sme se izgubiti iz vida bitan element - kamata od plasmana slobodnih novčanih sredstava osiguravača. Na bazi nje može se znatno sniziti premija. Iznos sniženja premije zavisi od kamatne stope, koeficijenta rasta cena na malo, iznosa slobodnih novčanih sredstava za plasman, kao i od primenjenog načina osiguranja i ugovorenog načina plaćanja premije.

U osiguranju se mora primenjivati „princip ekvivalentnosti”. Njegova suština je u tome da postoji jednakost između premije i rizika. Ona, drugim recima, mora biti tolika da se iz nje mogu pokriti svi troškovi rizika, troškovi sprovođenja osiguranja, i da se ostvari izvestan profit uz satisfakciju klijenata (osiguranika).

Sve ovo se ostvaruje racionalnim upravljanjem sredstvima fonda osiguranja. Za osiguranje je karakterističan tok poslovnog ciklusa - kružni tok sredstava fonda osiguranja. U osiguravajućim kompanijama tok poslovnog ciklusa je sledeći:

Procena rizika → Utvrđivanje premije osiguranja → Zaključivanje ugovora o osiguranju (polisa osiguranja) → Reosiguranje → Plaćanje po osnovu odštetnih zahteva → Plasman sredstava fonda osiguranja.

Sam oblik nadoknade (štete) iz osiguranja imovine može biti u novcu (kao najčešći oblik nadoknade) i naturi (na primer, kod osiguranja stakla od loma, itd.). U osiguranju se veoma često praktikuje „reparacija” (popravka) oštećene osigurane imovine (na primer, izgorele zgrade od požara, itd.), ako je ovaj oblik nadoknade odštećene osigurane imovine celishodniji za osiguravajuću kompaniju i samog osiguranika (u datim okolnostima). (U osiguranju života isključivo je novčani oblik nadoknade za slučaj doživljenja ili smrti.)

* * *

U osiguranju se susreću različite vrednosti osigurane stvari, kao determinante premije i naknade. To su: 1) vrednost za osiguranje - vrednost koju je osigurana stvar imala u momentu zaključenja ugovora o osiguranju, 2) vrednost za nadoknadu - vrednost stvari u momentu realizovanja rizika, jer osigurana stvar vremenom gubi deo svoje vrednosti, 3) tržišna vrednost - zavisi od odnosa između ponude i tražnje za predmetom osiguranja, 4) upotrebna vrednost - primenjuje se kod onih predmeta osiguranja koji služe za ličnu upotrebu osiguranika, i poznate su dve ove vrednosti - za nepokretne stvari to je vrednost ponovne izgradnje na istom mestu uništenog osiguranog objekta i - za pokretne stvari to je vrednost zamene uništenog osiguranog datog predmeta određene po cenama u momentu realizacije osiguranog slučaja, i 5) ugovorna vrednost (koju zajednički određuju osiguravaoac i osiguranik, i primenjuje se kod osiguranja dragocenosti, hartija od vrednosti, umetničkih predmeta, itd.).

* * *

Uslovi osiguranja mogu biti takvi da osiguravač nenadoknađuje jedan deo nastale štete. Ovo je u osiguranju poznato kao „franšiza“, naročito u transportnom osiguranju. Bezuslovna franšiza je ako osiguravač nikada ne isplaćuje određeni iznos nadoknade štete osiguraniku. Uslovna franšiza znači da osiguravač u slučaju kada ukupan iznos štete premašuje ugovorenu franšizu (na primer, šteta je 10% a franšiza je 5% od osigurane vrednosti) u celini je nadoknađuje osiguraniku.

U izvesnim slučajevima osiguravač može nadoknaditi objektivno nastalu štetu osiguraniku a da nije obuhvaćeno ugovorom o osiguranju. Ovo je u osiguranju poznato kao „štete iz kulancije“.

U određenim okolnostima osiguranik može, s druge strane, da u slučaju nepridržavanja uslova osiguranja plaća „povećanu premiju (malus)“.

Osiguravač ima pravo na regres osiguranja u izvesnim situacijama od trećih lica. Tipičan primer kod kasko osiguranja je naplata isplaćene nadoknade (štete) od trećih lica koja su iz bilo kojih razloga njihovom krivicom prouzrokovala saobraćajnu nesreću (štetu na osiguranom vozilu).

Reosiguravajuće kompanije mogu da osiguraju preuzeto osiguranje od drugih osiguravajućih kompanija kod određenih reosiguravajućih kompanija, kako bi se zaštitile od eventualno mogućeg rizika osiguranja. Ovo je u osiguranju poznato kao „retrocesija - osiguranje obaveza reosiguravača“.

Plaćanje povećane premije iz bilo kog razloga se knjiži na isti način kao i redovna premija, tj. zadužuje se račun „Potraživanja po osnovu premije osiguranja“ a odobrava se račun „Prihodi po osnovu premija osiguranja“.

Regres osiguranja se knjiži na način svojstven za knjiženje prihoda, tj. zadužuje se račun „Potraživanja po osnovu regresa osiguranja“ a odobrava se račun „Prihodi po osnovu regresa osiguranja“.

Ostvarena franšiza osiguranja se može knjigovodstevno prikazati na posebnom računu kao prihod. U tom slučaju bi se za bruto iznos nadoknade štete zadužio račun „Troškovi nadoknade šteta iz osiguranja“, a odobrio bi se račun „Obaveze po osnovu nadoknade šteta iz osiguranja“, za neto iznos, i račun „Ostvarena franšiza osiguranja“, za iznos franšize. Obično se praktikuje u slučaju ugovaranja franšize da se knjiži po neto principu (bruto iznos štete minus franšiza).

Ako osiguravač snosi troškove naplate štete koje je imao osiguranik, oni se mogu proknjižiti na redovnim računima za iskazivanje troškova i obaveza po osnovu nadoknade šteta u slučaju nastanka osiguranog slučaja.

2.1.2. Troškovi naknada iz osiguranja života

Troškovi naknada iz osiguranja života su, za razliku od troškova naknada iz osiguranja imovine, unapred utvrđeni kao iznos koji se ima isplatiti iz osiguravajućeg fonda. Oni su fiksni, nepromenljivi, i konačni. Kod osiguranja života za slučaj smrti, na doživljenje, ili mešovita, osiguravalac, kad nastane osigurani slučaj, isplaćuje tačno onaj iznos koji je prilikom zaključenja ugovora o osiguranju određen kao osigurana suma: sama osigurana suma određuje dakle iznos obaveze osiguravaoca - veličinu naknade iz osiguranja života. Kod osiguranja lica protiv nesrećnog slučaja isplaćuje se onaj deo osigurane sume koji odgovara procentu nesposobnosti za rad.

Troškovi naknada iz osiguranja života se knjiže na sličan način kao i troškovi naknada iz osiguranja imovine. Za iznos isplaćene osigurane sume zadužuje se račun „Troškovi naknada iz osiguranja života“, a odobrava se račun „Obaveze po osnovu naknada iz osiguranja života“, odnosno zadužuje se račun „Obaveze po osnovu naknada iz osiguranja života“, a odobrava se račun „Žiro račun“.

U cilju praktične ilustracije knjiženja na prikazani način troškove naknada iz osiguranja imovine i života pretpostavimo da su nastale sledeće rezervisane štete, kao i osigurani nesrećni slučaj: prijavljene i likvidirane štete 400.000 dinara, prijavljene a nelikvidirane štete 300.000 dinara, nastale a neprijavljene štete 200.000 dinara, masovne i katastrofalne štete 50.000 dinara, i osigurani slučaj na 100.000 dinara. Isplata datih naknada se vrši sa žiro računa.

U konkretnom slučaju izvršice se sledeća knjiženja: 1) za prijavljene i likvidirane štete u iznosu od 400.000 dinara zadužuje se račun „Troškovi naknada šteta“, a odobriće se račun „Obaveze po osnovu naknada šteta“, odnosno (1a) za isti iznos zadužuje se račun „Obaveze po osnovu naknada šteta“, a odobriće se račun „Žiro račun“; 2) za iznos prijavljenih a nelikvidiranih šteta od 300.000 dinara zadužuje se račun „Troškovi rezervisanja za naknade prijavljenih a nelikvidiranih šteta“, a odobriće se račun „Obaveze po osnovu rezervisanja za naknade prijavljenih a nelikvidiranih šteta“; 3) za nastale a neprijavljene štete u iznosu od 200.000 dinara zadužuje se račun „Troškovi rezervisanja za naknadu nastalih a neprijavljenih šteta“, a odobriće se račun „Obaveze po osnovu rezervisanja za naknadu nastalih a neprijavljenih šteta; 4) za

iznos masovnih i katastrofalnih šteta od 50.000 dinara zadužiće se račun „Troškovi rezervisanja za naknadu masovnih i katastrofalnih šteta”, a odobriće se račun „Obaveze po osnovu rezervisanja za naknadu masovnih i katastrofalnih šteta”; 5) za nastali osigurani nesrećni slučaj od 100.000 dinara zadužiće se račun „Troškovi naknada iz osiguravanja života” a odobriće se račun „Obaveze po osnovu naknada iz osiguranja života”, odnosno (5a) za isti iznos zadužiće se račun „Obaveze po osnovu naknada iz osiguranja života” a odobriće se račun „Žiro račun”.

2.2. Matematička rezerva

Pod osiguranjem života se podrazumeva da će osiguravač, u skladu sa zaključnim ugovorom o datom osiguranju, isplatiti, nasuprot uplaćenim premijama, osiguraniku, ili licu koga on odredi, osiguranu sumu, kad nastupi predviđeni osigurani slučaj (smrt ili doživljenje). Osiguranje na život se zaključuje na duže vreme (5, 10 i više godina).

Kod osiguranja života premija se izračunava pomoću aktuarske matematike koja se bazira na računima verovatnoće i zakonu velikih brojeva. Izračunavanje premije ilustrovaćemo na jednom pretpostavljenom primeru. Pri tom ćemo koristiti tablice smrtnosti 17 engleskih društava, bazirane na kamatnoj stopi od 4%.

Lice staro 40 godina osiguralo je 10.000 dinara, da se isplati naslednicima na kraju godine u kojoj on ma kad umre. Kolika je godišnja neto premija: a) doživotna, b) koja se plaća najviše 20 godina?

Godišnja doživotna neto premija (a) je:

$$P(A_{40}) = \frac{A_{40}}{a_{40}} = \frac{M_{40}}{N_{40}} = \frac{6242,42}{263643,62} = 0,0237$$

$$P = 10.000 \cdot 0,0237 = 237 \text{ dinara}$$

Godišnja neto premija koja se plaća najviše 20 godina (b) je:

$${}_{20}P(A_{40}) = \frac{A_{40}}{l_{20} a_{40}} = \frac{M_{40}}{N_{40} - N_{60}} = 0,03$$

$$P = 10.000 \cdot 0,03 = 300 \text{ dinara}$$

Značenje simbola u ovim formulama je sledeće: $P(A_x)$ = godišnja doživotna premija, ${}_n P(A_x)$ = godišnja privremena premija, M_x = zbir brojeva diskontovanih umrlih osoba sa početnom starošću x , N_x = zbir brojeva diskontovanih živih osoba sa početnom starošću x , A_x = miza osiguranja za koje se traži premija, a_x = miza za neposrednu doživotnu ličnu rentu.

Godišnja doživotna neto premija je, kao što se vidi iz jednačine (a), količnik mize osiguranja za koje se traži premija i mize za neposrednu doživotnu ličnu rentu. Po-

moću ove jednačine dobivamo godišnje neto premije za sve vrste osiguranja kod kojih se isplaćuje uvek ista suma.⁴

Kod osiguranja na slučaj smrti, osiguranik plaća istu premiju za sve vreme trajanja osiguranja. On, u stvari, u mladim godinama - kada je rizik smrti manji, plaća veću premiju od one koja odgovara riziku u dotično vreme. U kasnijim godinama ova premija je, međutim, manja od stvarne premije. Ona se dopunjuje iz premijske rezerve, stvorene viškom uplaćenih premija prvih godina. Tako, na primer, lice staro 30 godina treba da, prema verovatnoći smrti, plaća premiju od, recimo, 10 dinara. On međutim plaća premiju od 20 dinara. Od ukupne uplaćene premije od 20 dinara znači da 10 dinara ide u osiguravajući fond, a 10 dinara u nepremijsku ili, kako se ona naziva, matematičku rezervu. Prema tome, premija koja ide u osiguravajući fond, koja dakle odgovara tačno riziku - stoji u srazmeri sa rizikom - naziva se riziko-premija. Deo premije koji predstavlja višak preko stvarno potrebne premije, ide u premijsku rezervu, i naziva se štednom premijom. Ovo je, u stvari, štednja datog osiguranog lica.

Neto premija (funkcionalna premija) kod osiguranja života, dakle, sastoji se iz: riziko premije i štedne premije. Riziko premija služi za izravnjanje rizika u tekućoj godini. On nije ništa drugo nego prirodna premija za osigurani rizik kapitala. Razlika između osiguranog kapitala i štedne premije je riziko kapital. Štedna premija (rezervisana premija) služi za pokriće budućih rizika. Ona se sastoji iz: rezerve sigurnosti i matematičke rezerve.

Matematička rezerva predstavlja razliku između obaveza osiguravajućih kompanija i obaveza osiguranika. Sve uplate osiguranika i isplate osiguravajuće kompanije se svode na isti vremenski momenat. Izračunavanje matematičke rezerve vrši se primenom metoda aktuarske matematike koji se baziraju na računima verovatnoće i zakonu velikih brojeva. To su: knjigovodstvena metoda, retrospektivna metoda i prospektivna metoda.

Pomoću knjigovodstvene metode izračunavanje premijske rezerve vrši se na sledeći način: stanje fonda krajem svake poslovne godine se dobiva tako što se saldu prethodne godine dodaju premije, i sve to ukapitališe do kraja godine, pa se od toga oduzmu isplate. Ukapitalisanje se, inače, uvek vrši s onom interesnom stopom sa kojom su rađeni - komutativni brojevi (koji po svojoj suštini služe kao zamena formula) u tablicama smrtnosti (na primer, kod tablica smrtnosti 17 engleskih društava, interesna stopa je 4%).

Izračunavanje premijske rezerve pomoću retrospektivne metode se vrši na bazi podataka za proteklo vreme od dana osiguranja do dana traženja premijske rezerve. Ona je po ovoj metodi jednaka razlici zbira ukapitalisanih svih uplata i ukapitalisanih svih isplata od dana osiguranja do dana kada se traži premijska rezerva.

Izračunavanje premijske rezerve primenom prospektivne metode vrši se pomoću podataka iz budućnosti. Ona je po ovoj metodi jednaka razlici zbira diskontovanih

⁴ Detaljnije o izračunavanju premija osiguranja života videti: Veselinović, V. Ž. i Hadžić, M. G., Op. cit., str. 171-181.

svih budućih isplata i diskontovanih svih budućih uplata na momenat kada se traži premijska rezerva. Najčešće se u praksi pomoću ove metode vrši izračunavanje premijske rezerve. U cilju ilustracije pretpostavimo da je zaključeno sledeće osiguranje: Lice staro 40 godina osiguralo je 20.000 dinara, da se isplati naslednicima posle smrti osiguranika ma kada on umre. Osiguranje je izvršeno uplatom doživotne premije. Kolika je premijska rezerva posle 10 godina?

Prema prospektivnoj metodi opšta jednačina glasi:

$${}_tV(P(A_x)) = A_{x+t} - P(A_x)a_{x+t} = 1 - a_{x+t}/a_x$$

U našem primeru biće

$$\begin{aligned} {}_{10}V(P(A_{40})) &= A_{50} - P(A_{40})a_{50} = 1 - a_{50}/a_{40} = \\ &= 1 - 13,4703/16,0929 \\ &= 1 - 0,8370 = 0,1630 \text{ dinara.} \\ {}_{10}II_{40} &= 20.000 \times 0,1630 = 3.260 \text{ dinara.} \end{aligned}$$

Na sličan način bi se izračunale premijske rezerve i za druge vrste osiguranja⁵.

Izračunata matematička rezerva se u računovodstvu osiguravajućih kompanija knjiži kao rashod tako što se zadužuje račun „Troškovi izdvajanja iz premije za matematičku rezervu osiguranja života” a odobrava račun „Obaveze po osnovu matematičke rezerve osiguranja života”. Osiguravajuće kompanije mogu, u cilju stimulisanja osiguranika za osiguranje života, vršiti izdvajanje za povećanje sume osiguranja života na teret rashoda a ne samo iz dobiti, što se knjiži tako što se zadužuje račun „Troškovi izdvajanja za povećanje sume osiguranja života” a odobrava se račun „Obaveze po osnovu matematičke rezerve osiguranja života”. Račun „Obaveze po osnovu matematičke rezerve osiguranja života” (fond matematičke rezerve) je pozicija pasive bilansa stanja osiguravajućih kompanija. On predstavlja obaveze za osiguravajuće kompanije prema osiguranicima.

Fond matematičke rezerve, pored primarne osiguravajuće funkcije, ima funkciju plasmana novčanih sredstava. Jedan je, smatra se, od najstabilnijih izvora dugoročnog finansiranja privrede. Osiguravajuće kompanije moraju da obezbede maksimalnu sigurnost plasmana novčanih sredstava matematičke rezerve (tj. vode računa o namenskom i adekvatnom njihovom korišćenju), kako ne bi ugrozile njihovu vrednost i sopstvenu likvidnost.

U cilju praktične likvidnosti knjiženja matematičke rezerve pretpostavimo da je aktuar izračunao matematičku rezervu u iznosu od 100.000 dinara, i da je doneta odluka da se osigurane sume povećaju za 20% od izračunate matematičke rezerve, dakle za 20.000 dinara. Ovo će se proknjižiti tako što će se za iznos matematičke re-

zerve od 100.000 dinara zadužiti račun „Troškovi izdvajanja iz premije za matematičku rezervu osiguranja života”, i račun „Troškovi izdvajanja za povećanje sume osiguranja života” za iznos povećanja osigurane sume od 20.000 dinara, a za sve ovo će se odobriti račun „Obaveze po osnovu matematičke rezerve osiguranja života” (tj. za 120.000 dinara).

Osiguranje ima za osnovni cilj - sigurnost. Smatra se - u teoriji i praksi - da je osiguranje života „najsavršeniji vid štednje”. Primenom „sistema zatvorenokružnog kretanja sredstava u koje su uložene matematičke rezerve” obezbeđuje se sigurnost osiguranja života. Mora se u cilju ostvarenja ove sigurnosti voditi posebna evidencija o plasmanu sredstava matematičke rezerve, koja su po svom karakteru - dugoročna. U pitanju su dakle - namenska sredstva. Korišćenje ovih sredstava je u svim zemljama sveta regulisano strogo zakonom. I u našoj zemlji je zakonom regulisan plasman sredstava matematičke rezerve, u šta se sve može ulagati, radi obezbeđenja izvesne sigurnosti osiguranika, kako se ne bi dogodilo da odgovarajuća osiguravajuća kompanija njihovim neadekvatnim plasiranjem postane nelikvidna.

U kriznim vremenima ograničeno je osiguranje života. To znači da su, naime, nedovoljno raspoloživa sredstva matematičke rezerve. Osiguranje je, po Prudonu, „samo jedna nova privilegija za bogatog, a teška ironija za siromašnog”. U potpunosti je dakle ostvarljiva njegova misao. Najbolji dokaz tome je sadašnja naša situacija u osiguranju, u periodu tranzicije. Ono je, i pored motivisanja za osiguranje, na niskom nivou razvijenosti, u svim oblastima osiguranja (imovine i života).

Da li su rezerve osiguranju „anoniman kapital”? One svakako nisu zbog - velike uloge osiguranja u društvu.

U osiguranju života moguće je odlaganje početka izmirenja obaveza prema osiguraniku za određeni vremenski period, obično za 6 meseci. Ovo je u osiguranju života poznato kao „karenca”.

2.3. Troškovi preventive

Troškovi preventive su deo bruto premije koji se izdvaja za preventivu - finansiranje sprečavanja i suzbijanja rizika koji ugrožavaju imovinu i lica. Oni se knjiže tako što se zadužuje račun „Troškovi preventive” a odobrava se račun „Obaveze po osnovu preventive”. Sredstva preventive se mogu koristiti za neposredna bespovratna ili povratna davanja u cilju smanjenja rizika i prevencije štetnih događaja.

U cilju ilustracije knjiženja troškova preventive pretpostavimo da je iz bruto premije izdvojeno za preventivu 1.800 dinara, i da je jednom osiguraniku dato bespovratno 300 dinara za nabavku protivpožarne opreme i povratno 500 dinara u roku od tri meseca za instaliranje alarmnog sistema. Ovo će se proknjižiti na sledeći način: za

⁵ Detaljnije o izračunavanju premijske rezerve videti: Isto, str. 181 -.

troškove preventive od 1.800 dinara zadužice se račun „Troškovi preventive” a odobriće se račun „Obaveze po osnovu preventive”; za bespovratno datih 300 dinara iz sredstava fonda preventive zadužice se račun „Obaveze po osnovu preventive” a odobriće se račun „Novčana sredstva preventive”; za povratno datih 500 dinara iz sredstava fonda preventive zadužice se račun „Kratkoročni finansijski plasmani (zajmovi)” a odobriće se račun „Novčana sredstva preventive”.

U praksi osiguravajućih kompanija može se takođe fond preventive formirati i iz dobitka (profita).

2.4. Troškovi (sprovođenja) osiguranja

Troškovi (sprovođenja) osiguranja (operativni troškovi osiguranja) povećavaju neto premiju. Oni se sastoje iz akvizicionih, administrativnih ili upravnih i inkaso troškova. Plaćaju ih osiguranici, i ne smeju stoga biti veliki, jer bi u tom slučaju osiguranje bilo skupo, pa bi njima više odgovaralo osiguranje putem štednje ili plasmana premije u nepokretnosti ili hartije od vrednosti. U daljim izlaganjima tretirane problematike ukazaćemo na to kako pojedini operativni troškovi osiguranja povećavaju neto premiju.

Osiguravajuće kompanije preko svojih zastupnika vrše prikupljanje osiguranja. Oni uz izvesnu fiksnu mesečnu platu i proviziju od svakog osiguranja obilaze pojedince i nagovaraju ih da se osiguraju. Provizija od zaključenog posla (osiguranja) zove se - akviziona ili zaključna provizija. Plata i provizija, kao i ostali troškovi zastupnika, priznati od društva, čine akvizicione troškove. Provizija se kreće od 20 do 40 promila od osigurane sume. Zastupniku se isplaćuje u toku prve godine osiguranja prilikom naplate premije. Inače, akvizicioni troškovi ne smeju biti visoki, jer bi osiguranje poskupljavalo, pa bi moglo negativno delovati na prikupljanje osiguranja. Oni se iskazuju u promilima od osigurane sume.

Osiguranici akvizicione troškove ne plaćaju odjednom. Ovo stoga što bi njihovo dodavanje na prvogodišnju premiju bilo za njih nepodnošljivo. Iz tih razloga osiguravajuće kompanije dodatak neto premiji na ime akvizicionih troškova raspoređuju na celo vreme plaćanja premije. Osiguranici dakle umesto da akvizicione troškove uplate odjednom, oni ih plaćaju uz neto premiju, za vreme trajanja plaćanja premije.

Pretpostavimo, ilustracije radi, da je lice staro 40 godina osiguralo kapital od 10.000 dinara da se isplati naslednicima posle njegove smrti, ma kad smrt nastupi, i da su akvizicioni troškovi 40 promila od osigurane sume. Koliki je dodatak na ime akvizicionih troškova kada se premija plaća doživotno?

Dodatak za akvizicione troškove od 400 dinara na prvogodišnju premiju bio bi za osiguranika nepodnošljiv. Umesto toga, on će platiti pored neto premije od 237 dinara još i: akvizicione troškove od 24,85 dinara ($400: a_{40} = 400:16,0929 = 24,85$). Oni u promilima od osigurane sume iznose dakle 2,485.

U upravne troškove spadaju: kirija za kancelarije, službeničke plate, grejanje, osvetljenje, porez, štampani obrasci i drugi izdaci u vezi sa radom osiguravajuće

kompanije. Oni se takođe pokrivaju iz naplaćenih premija, dakle, uvećavaju neto premiju. Nije lako odrediti koliki će biti upravni troškovi. Oni, kao i akvizicioni troškovi ne smeju svakako biti suviše veliki, jer bi osiguranje bilo skupo i za osiguranike nepodnošljivo. Upravni troškovi se iskazuju u promilima od osigurane sume. Ako je osigurana suma 10.000 dinara, a upravni troškovi 2 promila, povećanje neto premije za upravne troškove iznosi 20 dinara.

Osiguravajuće kompanije naplatu premija vrše preko svojih inkasana koji, kao nagradu za ovaj svoj trud, dobivaju proviziju, poznatu kao - inkaso provizija. Ova se provizija izražava u procentima od bruto premije, i to naplaćene.

U cilju praktične ilustracije izračunavanja inkaso troškova neka su poznati sledeći elementi: za osigurani kapital od 10.000 dinara koji se isplaćuje naslednicima, ma kad umrlo osigurano lice staro 40 godina, godišnja doživotna neto premija je 237 dinara; akvizicioni troškovi su 24,85 dinara; upravni troškovi su 20 dinara; i inkaso troškovi su 2 procenta od bruto premije. Kolika je godišnja doživotna bruto premija za ovo osiguranje. Ona je:

$$\Pi_x = (237 + 24,85 + 20) 100/100 - 2 = 287,60 \text{ dinara, ili } 28,76 \text{ promila od osigurane sume.}$$

Inkaso troškovi iznose dakle 5,75 dinara ($287,60 \times 0,02$).

Doživotna bruto premija je veća od neto premije za 50,60 dinara, ili 21,35 procenta od neto premije. Ukupni bruto dodatak se može izračunati u procentima od neto premije, posebno za svaku vrstu osiguranja, pa neto premiju uvećati za taj procenat.

U praksi osiguravajućih kompanija troškovi sprovođenja osiguranja (troškovi poslovanja, operativni troškovi) se pretežno klasifikuju, prema poreklu (prirodi) utroška faktora procesa rada, na pojedine prirodne vrste troškova, kao što su: materijalni troškovi, amortizacija, ugovorne obaveze, zakonske obaveze, lični dohoci (plate). Oni se mogu, u zavisnosti od svrhe date klasifikacije, klasifikovati i na druge načine.

Prirodne vrste troškova poslovanja u osiguravajućim kompanijama se knjiže na isti način kao i u drugim kompanijama. Iz tih razloga ona se ovde apstrahuju (tretiraju kao nešto što je već poznato).

U osiguravajućim kompanijama može se vršiti takođe, kao što se čini u drugim kompanijama, obračun operativnih troškova po užim organizacionim celinama u okviru kojih se obavljaju manje-više homogeni poslovi - mestima troškova (na primer, po pojedinim filijalama). On omogućuje sagledavanje ekonomičnosti poslovanja pojedinih filijala, doprinos svake filijale ostvarenju ukupne profitabilnosti osiguravajuće kompanije kao celine. Pri tome se javljaju određeni problemi metodološke prirode - problem alokacije opštih operativnih troškova. On se rešava pomoću određenih ključeva izabranih po principu uzročnosti: ključevi i opšti operativni troškovi su u srazmeri. Princip uzročnosti je zasnovan na pravilu proporcionalnosti i omogućuje što tačniji obračun - opštih - operativnih troškova po pojedinim filijalama (kao mesta troškova).

Šta je učinak u osiguravajućim kompanijama?

Učinak u osiguravajućim kompanijama je, kao rezultat ljudskog rada, usluga. Ona je krajnji - nosilac troškova. Meri se brojem zaključenih ugovora o osiguranju - izdatih polisa osiguranja.

2.5. Nezaradena premija

Nezaradena premija je deo premije osiguranja koji, u zavisnosti od vremena trajanja osiguranja, odnosno reosiguranja, predstavlja prihod budućeg obračunskog perioda. U praksi naših osiguravajućih kompanija je poznata kao - prenosna premija. Može se utvrditi prema vremenu trajanja osiguranja (pre rata temporis), na osnovu propisanih procenata od tehničke ili ukupne premije po vrstama osiguranja, i kombinacijom prvog i drugog načina. Najrealnije je utvrđivanje nezarađene premije prema vremenu trajanja osiguranja. Ovo je praktično izvodljivo u uslovima primene kompjutera u izračunavanju premije, koja omogućuje da se premija razgraničava na svaki dan trajanja osiguranja koji prelazi u naredni obračunski period.

Nezaradena premija (prenosna premija) za osiguravajuću kompaniju ima karakter rashoda. Ona se knjiži kao korekcija prihoda od premije osiguranja. Za iznos nezarađene premije zadužuje se račun „Prihodi od premije osiguranja” a odobrava se račun „Nezaradena premija”. Saldo računa „Prihodi od premije osiguranja” pokazuje sada „zaradenu premiju”, kao prihod tekućeg obračunskog perioda. Na početku narednog obračunskog perioda (iduće godine) zadužuje se račun „Nezaradena premija” a odobrava se račun „Prihodi od premije osiguranja”, vrše se dakle storna knjiženja. Nezaradena premija je prikazana kao prihod ovog obračunskog perioda.

U cilju ilustracije knjiženja nezarađene premije pretpostavimo da je na kraju prethodne godine knjiženja nezarađena premija u iznosu od 400.000 dinara, i da je utvrđena nezarađena premija za tekuću godinu u iznosu od 600.000 dinara. Prenos u prihode od premije osiguranja nezarađene premije iz ranije godine će se u ovom slučaju proknjižiti tako što će se za iznos od 400.000 dinara zadužiti račun „Nezaradena premija” a odobriće se račun „Prihodi od premije osiguranja”, iz ranijih godina. Nezaradena premija za tekuću godinu u iznosu od 600.000 dinara će se proknjižiti tako što će se zadužiti račun „Prihodi od premije osiguranja”, tekuće godine, a odobriće se račun „Nezaradena premija”.⁶

Račun „Nezaradena premija” je, sa gledišta bilansnog tretmana, pozicija pasive bilansa stanja osiguravajućih kompanija. Tretira se dakle na isti način kao neisplaćeni odštetni zahtevi.

⁶ U praksi naših osiguravajućih kompanija ukoliko je obračunata prenosna premija na kraju obračunskog perioda veća nego na početku godine razlika se knjiži kao smanjenje prihoda od premije osiguranja. Ukoliko je došlo do smanjenja prenosne premije prihodi od premije osiguranja se povećavaju na teret prenosne premije.

Nezaradena premija (prenosna premija) se, inače, izračunava najčešće u praksi osiguranja po sledećoj formuli:

$$P' = P \cdot n_i - m/n_i,$$

gde je: P' = prenosna premija (nezarađena premija), n_i = vreme trajanja i - tog ugovora o osiguranju u danima i m_i = broj dana od momenta stupanja na snagu i - tog ugovora o osiguranju do dana bilansiranja (razgraničenja ukupne premije na zaradenu i nezarađenu za potrebe sastavljanja finansijskih izveštaja osiguravajuće kompanije ili druge svrhe).

2.6. Ostali rashodi

U ostale rashode spadaju: izdvajanje za rezerve sigurnosti, premija reosiguranja, pasivna premija saosiguranja, udeli u naknadi odštetnih zahteva (šteta) po osnovu aktivnih poslova saosiguranja, revalorizacioni rashodi, finansijski rashodi, vanredni rashodi. U daljim izlaganjima tretirane problematike ukazaćemo samo na knjiženje nekih od ovih rashoda, specifičnih za osiguravajuću kompaniju, jer se drugi rashodi (na primer, revalorizacioni rashodi) knjiže na isti način kao i u drugim kompanijama.

Osnovni cilj izdvajanja za rezerve sigurnosti osiguranja imovine i života je da garantuju solventnost prema osiguranicima kao krajnje obezbeđenje za izvršavanje obaveza. Mogu se inače koristiti i za pokriće gubitka iz osiguranja. Ovo izdvajanje se vrši na teret rashoda (recimo do iznosa od 50% od ostvarene prosečne bruto premije osiguranja u poslednje dve godine, uzimajući u obzir i godinu za koju se raspoređuje ostvarena dobit). Ono se knjiži tako što se zadužuje konto (račun) „Troškovi izdvajanja za rezerve sigurnosti osiguranja” a odobrava se račun „Obaveze po osnovu rezervi sigurnosti osiguranja”. Osiguravajuće kompanije mogu takođe formirati rezerve sigurnosti osiguranja iz dobitka, koje su trajnog karaktera.

Osiguravajuće kompanije koje viškove rizika iznad „samopridržaja” reosiguravaju, plaćaju premiju (re)osiguranja, koja ima karakter rashoda. Ona se knjiži tako što se zadužuje račun „Troškovi premija reosiguranja” a odobrava račun „Obaveze po osnovu premija reosiguranja”.

Kod pasivnih poslova saosiguranja plaćena premija saosiguranja predstavlja za osiguravajuću kompaniju rashod, i sledstveno tome se knjiži. Udeli u štetama po osnovu saosiguranja takođe za nju predstavljaju rashod, i sledstveno tome se knjiže, kod aktivnih poslova saosiguranja.

Osiguravajuća kompanija može izdvojiti deo tehničke premije u garantni fond za pokriće rizika, čiji je uzrok nastanka nepoznat i slično. Ono se knjiži kao rashod tako što se zadužuje račun „Troškovi izdvajanja iz premije u garantni fond” a odobrava se račun „Obaveze po osnovu izdvajanja iz premije u garantni fond”.

Sve u svemu, specifična je struktura rashoda osiguravajućih kompanija u odnosu na druge kompanije. One proizlaze iz razlika u karakteru njihovog poslovanja. Knjiže se na način svojstven za knjiženje rashoda uopšte, respektujući pri tom specifičnosti samih osiguravajućih kompanija, naročito kod određivanja što tačnijeg naziva u duhu njihove prave suštine.

Osiguravajuće kompanije mogu da iskažu posebno rashode po vrstama osiguranja: rashodi osiguranja imovine i rashodi osiguranja života. One mogu takođe da posebno iskažu rashode osiguranja u zemlji i rashode osiguranja u inostranstvu. Kod iskazivanja rashoda osiguranja u inostranstvu javlja se dodatni problem preračunavanja strane valute u domaću. Ono se vrši po važećem srednjem kursu. Pozitivne kursne razlike se tretiraju kao prihod, a negativne kursne razlike kao rashod. U svemu se knjiže ove razlike na isti način kao i u drugim kompanijama.

Osiguravajuće kompanije poslovanjem u inostranstvo suočavaju se i sa problemom zaštite od kursnog rizika. Od ovog rizika one se mogu zaštititi kreiranjem, nasuprot obaveza, potraživanja u istom iznosu, u istoj stranoj valuti i sa istim rokom dospeća.

Tako, na primer, osiguravajuća kompanija može se zaštititi od kursnog rizika po osnovu određenih obaveza u stranoj valuti: kupovinom forvarda (unapred ugovaranje kupovine potrebnih valuta po fiksnom kursu), ulaganjem u banku kao depozit, zaključenjem fjučers ugovora (standardizovani ugovori, formalizovani ugovori o kupovini ili prodaji određenog predmeta - valute, po utvrđenoj ceni i u određenom roku u budućnosti) i korišćenjem opcionih ugovora (s pravom odustajanja od kupovine ili prodaje određenog predmeta, valute, uz plaćanje određene premije).

U novije vreme osiguravajuće kompanije sve više koriste finansijske derivate (forvard ugovore, fjučers ugovore, opcione ugovore) za zaštitu aktive (imovine) od velikih rizika osiguranja (kao što su masovne i katastrofalne štete) na finansijska tržišta. Ovo je posebno izraženo u zemljama razvijene tržišne ekonomije. Ono će se postepeno, sa očekivanjem, razvijati i u praksi naših osiguravajućih kompanija.⁷

3. Struktura profita osiguravajućih kompanija

Ako su ukupni prihodi veći od ukupnih rashoda data osiguravajuća kompanija posluje sa profitom. Ona posluje sa gubitkom ako su ukupni rashodi veći od ukupnih prihoda. Struktura profita osiguravajućih kompanija je specifična u odnosu na druge kompanije. Te razlike proizilaze iz razlika u načinu (tehnologiji) poslovanja. Profit osiguravajućih kompanija sastoji se iz: osiguranja (imovine i života), kamate po osnovu plasmana sredstva fonda osiguranja, i drugih investicionih aktivnosti (izvora profita). Specifični su dakle izvori profita osiguravajućih kompanija u odnosu na druge kompanije (finansijske institucije). Strukturu profita osiguravajućih kompanija či-

⁷ O računovodstvenim implikacijama finansijskih derivata detaljnije videti: Radebaugh, L. H. and Gray, S. J., Op. cit., str. 324.

ne profiti iz osiguranja i ostali profiti. Profiti iz osiguranja su jednaki zbiru razlike između zaradene premije i plaćenih odštetnih zahteva i kamate i dividende od plasmana sredstava fonda osiguranja. U ostale profite spadaju dohoci (profiti) od ostalih investicija i svi oni profiti proistekli obavljanjem aktivnosti koje nisu tipične za osiguranje (na primer, neto zarada od izdavanja slobodnog poslovnog prostora - naplaćena kirija).

Profit osiguravajućih kompanija takođe podleže oporezivanju. Razlika između profita pre oporezivanja i poreza na profit je profit posle oporezivanja.

Profit posle oporezivanja se raspodeljuje na: dividendu i zadržanu zaradu (kod osiguravajućih kompanija akcionarskog tipa).

U svemu je isto knjiženje utvrđivanja i raspodele periodičnog poslovnog rezultata -profita (gubitka) osiguravajućih kompanija i drugih kompanija. Iz tih razloga se ovde ne prikazuju posebno, s obzirom na karakter i svrhe ovog rada, već se smatra kao nešto što je poznato.

Kakvo će biti knjiženje premija i nadoknade šteta kod reosiguranja zavisi od toga da lije ono pasivno ili aktivno. Ako je reosiguranje pasivno, to znači da se mi osiguravamo od „viška rizika” plaćanjem za to premije u cilju njegovog eventualnog pokrića - nadoknade štete. U ovom slučaju se plaćena (pasivna) premija reosiguranja knjiži tako što se zadužuje račun „Troškovi premije iz reosiguranja”, a odobrava se račun „Obaveze po osnovu premije iz reosiguranja”. Naplata (pasivne) štete iz reosiguranja se knjiži tako što se zadužuje račun „Potraživanja nadoknade štete iz reosiguranja” a odobrava se račun „Prihodi od učešća u nadoknadi štete iz reosiguranja”. Isplata datih obaveza i naplata odnosnih potraživanja, recimo preko žiro računa, se vrši i knjiži na uobičajeni način.

Aktivno reosiguranje je osiguranje „viška rizika” naplatom za to određene premije i isplatom po tom osnovu nadoknade eventualne štete iz reosiguranja. Naplaćena (aktivna) premija (re)osiguranja se knjiži tako što se zadužuje račun „Potraživanja premije iz reosiguranja” a odobrava se račun „Prihodi od premije iz reosiguranja”. Obaveze po osnovu nadoknade (aktivne) štete se knjiže tako što se zadužuje račun „Troškovi nadoknade štete iz reosiguranja” a odobrava se račun „Obaveze po osnovu nadoknade štete iz reosiguranja”. Naplata datih potraživanja i isplata odnosnih obaveza, recimo preko žiro računa, se vrši i knjiži na uobičajeni način.

Veoma su jednostavna knjiženja u vezi sa saosiguranjem. Premija se knjiži tako što se zadužuje račun „Potraživanja premije iz saosiguranja” a odobrava se račun „Prihodi od premije iz saosiguranja”. Nadoknada štete se knjiži tako što se zadužuje

račun „Troškovi nadoknade štete iz saosiguranja” a odobrava se račun „Obaveze po osnovu nadoknade štete iz saosiguranja”. Ovakva su knjiženja premije i nadoknade štete kod svih saosiguravača. Oni ih dele prema unapred dogovorenom kriterijumu, na primer, prema visini uloženog kapitala u dato osiguranje. Naplata datih potraživanja i isplata odnosnih obaveza, recimo preko žiro računa, se vrši i knjiži na uobičajeni način.

Ključni problemi osiguranja, sa računovodstvene tačke gledišta, su: 1) utvrđivanje odgovarajuće premije osiguranja - rizika osiguranja, 2) utvrđivanje prenete premije (nezarađene premije), kao prihoda budućeg obračunskog perioda, 3) utvrđivanje nadoknade štete iz osiguranja, 4) utvrđivanje i kontrola troškova sprovođenja osiguranja, 5) utvrđivanje i kontrola troškova preventive i represije, i 6) utvrđivanje i kontrola rezervi (rezevisanih) šteta. Utvrđivanje ovih veličina je bazirano na aktuarskoj osnovi (tehnic) - zakonu velikih brojeva i računu verovatnoće. Ono što treba svakako imati u vidu jeste da se one ne mogu apsolutno tačno, već samo približno, utvrditi. Rezerve šteta se mogu, inače, utvrditi množenjem stope rezerve štete sa ukupnim očekivanim prihodima od premija. Stopa rezervi šteta se utvrđuje kao odnos između rezervi šteta i premija osiguranja za dati protekli vremenski period. Rezerve šteta se na ovaj, ili na neki drugi način, mogu samo dakle približno tačno utvrditi. I pored toga, ono je, međutim, nužno za nadoknadu budućih eventualnih šteta - rizika osiguranja. U tome je i sama svrha osiguranja, koje je, po Marksus, nužno i igra „kapitalnu ulogu“ u društvu.

Ovde ćemo u cilju praktične ilustracije teorije (računovodstva) osiguranja prikazati ključne ostvarene rezultate poslovanja naše osiguravajuće kompanije „Dunav osiguranje” - Beograd u 1998. godini. Ona je jedna od najvećih naših osiguravajućih kompanija. U 1998. godini učestvovala je sa premijom osiguranja u ukupnoj premiji osiguranja svih (52) osiguravajućih kompanija sa 33,46%. U ukupnom kapitalu svih (52) osiguravajućih kompanija učestvovala je sa kapitalom u relativnom iznosu od 39,07%.⁸

U Tabeli 1. su prikazani neki ostvareni rezultati poslovanja osiguravajuće kompanije „Dunav osiguranje” u 1998. godini, po osnovu osiguranja.

⁸ Ekonomika politika, 2488/2489, 27. decembar 1999, str. 43.

Tabela 1.

Pokazatelji poslovanja osiguravajuće kompanije „Dunav osiguranje” u 1998. godini (po osnovu osiguranja)

Pokazatelji	Iznos (u 000 din.)	Učešće (%) u premiji osiguranja
Premija osiguranja	1.272.690	100,00
Isplata štete	691.670	54,35
Dugoročna rezervisanja	40.265	3,16
Premija reosiguranja	107.045	8,41
Troškovi sprovođenja osiguranja	426.611	33,52
Broj radnika (h/rada)	2.894	-
Cena koštanja po radniku	147	-
Poslovni dobitak (gubitak)	116.956	-
Dobitak (gubitak) od finansiranja	90.722	-
Neposlovni i vanredni dobitak (gubitak)	(160.386)	-
Revalorizacioni dobitak (gubitak)	(10.298)	-
Neto dobitak (gubita k)	36.994	2,91

Izvor: Ekonomika politika, 2488/2489, 27. decembar 1999, str. 45-48.

U Tabeli 2. su prikazani neki ostvareni rezultati poslovanja osiguravajuće kompanije „Dunav osiguranje” u 1998. godini, po osnovu reosiguranja.

Tabela 2.

Pokazatelji poslovanja osiguravajuće kompanije „Dunav osiguranje” u 1998. godini (po osnovu reosiguranja)

Pokazatelji	Iznos (u 000 din.)	Učešće (%) u premiji reosiguranja
Premija reosiguranja	107.480	100,00
Udeo u štetama	75.831	70,55
Dugoročna rezervisanja	1.100	1,02
Premija retrocesije	103.832	96,61
Troškovi sprovođenja osiguranja	5.660	5,27
Broj radnika (h/rada)	26	-
Cena koštanja po radniku	216,78	-
Poslovni dobitak (gubitak)	(7.853)	-
Dobitak (gubitak) od finansiranja	6.437	-
Neposlovni vanredni dobitak (gubitak)	1.266	-
Revalorizacioni dobitak (gubitak)	375	-
Neto dobitak (gub itak)	225	0,21

Izvor: Ekonomika politika, 2488/2489, 27. decembar 1999, str. 49.

U Tabeli 3. su prikazani ukupni dugoročni izvori sredstava (fondovi - kapital, rezerve i dugoročna rezervisanja) osiguravajuće kompanije „Dunav osiguranje” u 1998. godini.

Tabela 3.
Kapital osiguravajuće kompanije „Dunav osiguranje” u 1998. godini

Struktura	Iznos (u 000 din.)	Učešće (%) u ukupnom kapitalu
Ukupan kapital	853.356	100,00
Društveni kapital	455.807	53,41
Akcijski kapital	33.536	3,93
Rezerve sigurnosti	9.316	1,09
Fond preventive	96.385	11,29
Neraspoređeni dobitak	46.902	5,50
Matematička rezerva osiguranja života	22.696	2,66
Ostala dugoročna rezervisanja	188.714	22,11

Izvor: Ekonomska politika, 2488/2489, 27. decembar 1999, str. 51-54.

Za osiguravajuću kompaniju „Dunav osiguranje” karakteristični su sledeći pokazatelji stabilnosti i uspešnosti poslovanja u 1998. godini, čije su vrednosti izračunate na bazi odgovarajućih podataka prikazanih u Tabelama 1. i 2. Stepem sigurnosti osiguravajućeg pokrića je 67,05% (853.356/1.272.690). Stopa rentabilnosti poslovanja je 2,91% (36.994/1.272.690). Produktivnost rada je, merena premijom po radniku, 439.768 din. (1.272.690/2.894). Ekonomičnost poslovanja merena stopom troškova sprovođenja osiguranja od ukupne premije osiguranja je 33,52% (426.611/1.272.690). Na bazi ovih pokazatelja može se konstatovati da je osiguravajuća kompanija „Dunav osiguranje” uspešno poslovala u 1998. godini, i to u uslovima opštih nepovoljnih uslova privređivanja u našoj zemlji. Po ostvarenim rezultatima je u rang u sa našom takođe velikom osiguravajućom kompanijom „DDOR Novi Sad”, Novi Sad.

U uslovima izražene konkurencije na tržištu osiguranja troškovi sprovođenja osiguranja pokazuju tendenciju rasta u svim zemljama sveta. Njihova struktura je raznovrsna. U Tabeli 4. je prikazana struktura troškova sprovođenja osiguranja u našoj zemlji za 1998. godinu.

Tabela 4.
Struktura troškova sprovođenja osiguranja u Jugoslaviji u 1998. godini

Elementi	Iznos (u 000 din.)	Učešće (%) u ukupnim troškovima sprovođenja osiguranja
Troškovi materijala, goriva i energije	49.778	4,71
Amortizacija	35.806	3,39
Usluge i zakupnina	103.729	9,82
Troškovi reklame i propagande	83.811	7,93
Rezervisanje za materijalne troškove	180	0,02
Nematerijalni troškovi	276.557	26,16
Troškovi prevoza	106.578	10,09
Troškovi doprinosa	50.429	4,76
Neto zarade i nadoknade	196.494	18,59
Porezi	60.397	5,72
Doprinosi	79.762	7,55
Ostala lična primanja	13.263	1,26
Ukupno	1.056.785	100,00

Izvor: Ekonomska politika, 2488/2489, 27. decembar 1999, str. 59.

U strukturi troškova sprovođenja osiguranja visoko je, s obzirom na karakter osiguranja, učešće troškova rada. Snižanjem ovih troškova može se uticati na povećanje ekonomičnosti osiguranja.

Prikazaćemo celine radi tretirane problematike i ostvarene rezultate osiguranja u svetu. U 1997. najveći iznos premije osiguranja ostvarilo je osiguranje SAD (688,5 milijardi dolara ili 32,4% svetske premije), Japana (490,6 milijardi dolara ili 23,1%), Velike Britanije (158,0 milijardi dolara ili 7,4%), Nemačke (136,7 milijardi dolara ili 6,4%) i Francuske (128,9 milijardi dolara ili 6,1%); svi ostali su znatno iza njih. Gustina osiguranja ili premija po stanovniku je najviša u Švajcarskoj (4,289 dolara), zatim u Japanu (3.896 dolara), i slede SAD (2.570 dolara), Velika Britanija (2.451 dolar), Francuska (2.203 dolara), Holandija (2.191 dolar) itd. Učešće premije u društvenom proizvodu iznosi u Južnoj Africi 17,3%, Južnoj Koreji 15,4%, Švajcarskoj i Japanu 11,9% i Velikoj Britaniji 11,2%, što znači iznad 10% je. Karakteristično je da je zbog izražene konkurencije sporije raslo osiguranje imovine. Zabeležen je osetan rast osiguranja života s obzirom na „rastuće nedoumice oko sposobnosti“ sistema socijalnog osiguranja u zapadnim zemljama za zbrinjavanje starih osoba i, s tim u skladu, jačanje privatnog penzijskog osiguranja. Najveći deo reosiguranja otpada na neživotno reosiguranje (83%).⁹

⁹ Ekonomska politika, 2488/2489, 27. decembar 1999, str. 65.

U Tabeli 5. su prikazani najveći osiguravači u svetu u 1997. godini iz razvijenih zemalja (na koje otpada od ukupne svetske premije oko 90%).

Tabela 5.
Najveći osiguravači u svetu u 1997.

Rang	Osiguravač	Zemlja	Premija mil.DM	Broj. zaposlenih	Profit mil.DM 1997.	1996.
1	AXA	Francuska	131.426	80.600	2320	1.099
2	Nippon Life	Japan	105.428	75.800	3.128	4.134
3	Allianz Holding	Nemačka	85.582	73.300	2.696	2238
4	Dai-ichi Mutual Life	Japan	58.596	64.500	1.843	2.867
5	Prudential Insurance	SAD	54.750	79.000	901	1.486
6	SumitomoLife	Japan	52219	64.600	1352	2.745
7	Generali	Italija	51.083	41.400	1.003	1.376
8	Zurich-Gruppe	Švajcarska	46.615	42.800	2.169	1360
9	TTAA-Cref	SAD	43.342	4.800	1.811	935
10	Munchener Rock	Nemačka	42.695	18.000	644	695

Izvor: Stabwechsel, Wirtschaftswoche, 1998, 52, str. 134 (prema: Ekonomska politika, 2488/2489, 27. decembar 1999, str. 65).

U 1997. godini vodeći svetski reosiguravači bili su grupe Munich Re (Nemačka) sa 12,1 milijardi dolara premije, Swiss Re (Švajcarska) sa 11,0 milijardi dolara premije, General Re (SAD) sa 6,5 milijardi dolara premije, Employers Re (SAD) sa 4,5 milijardi dolara premije, Generali (Italija) sa 3,6 milijardi dolara premije i čuveni Lojd sa 3,6 milijardi dolara premije.¹⁰

U Tabeli 6. su prikazane najveće osigurane štete u svetu u periodu od 1970. do 1998. godine. One su uglavnom prouzrokovane dejstvom nekontrolisanih prirodnih događaja, same - prirode a ne - čoveka.

Tabela 6.

Najveće osigurane štete u svetu u periodu od 1970. do 1998. godine
(milijon US dolara, cene 1998.)

Rang	Iznos	Broj žrtava	Godina	Štetni događaj	Zemlja / područje
1	18.600	38	1992.	orkan „Endrju“	SAD
2	13.762	60	1994.	zemljotres u južnoj Kaliforniji	SAD
3	6.654	51	1991.	olujni kovitlac „Mirela“	Japan
4	5.636	95	1990.	zimski oluja „JDarija“	Evropa
5	5.520	61	1989.	orkan „Hugo“	Portoriko
6	4302	13	1987.	jesenja oluja	Evropa
7	3.984	64	1990.	zimski oluja	Evropa
8	3.530	600	1998.	orkan „Žorž“ i poplave	SAD. Karibi
9	2.759	167	1988.	eksplozija na platformi za bušenje nafte	V. Britanija
10	2.647	6,000	1995.	zemljotres u Kobeu	Japan
11	2249	59	1995.	orkan „Opal“	SAD

Izvor: Schweizer Rock, Natur-und Man made - Katastrophen 1998, Sigma, 1, 1999, str. 37 (prema: Ekonomska politika, 2488/2489, 27. decembar 1999, str. 66).

¹⁰ Ekonomska politika, 2488/2489, 27. decembar 1999, str. 66.

III KARAKTERISTIKE FINANSIJSKIH IZVEŠTAJA OSIGURAVAJUĆIH KOMPANIJA

Osnovni finansijski izveštaji osiguravajućih kompanija su, kao i kod drugih kompanija: bilans uspeha, bilans stanja i izveštaj o tokovima novčanih sredstava. Sadržina pojedinih finansijskih izveštaja osiguravajućih kompanija je specifična u odnosu na sadržinu istih kod drugih kompanija. Te razlike proizilaze iz razlika u karakteru poslovanja jednih i drugih kompanija. One se, inače, najbolje sagledavaju putem analize sadržine pojedinih njihovih finansijskih izveštaja.

U daljim izlaganjima tretirane problematike ukazaćemo na specifičnosti sadržane bilansa uspeha, bilansa stanja i izveštaja o tokovima novčanih sredstava osiguravajućih kompanija. Njihovo poznavanje je pretpostavka za donošenje validnih poslovnih odluka na bazi informacija koje oni pružaju. Korisnici računovodstvenih informacija dobijenih analizom finansijskih izveštaja osiguravajućih kompanija su: vrhovni menadžment, finansijski menadžment, zaposleni u samoj osiguravajućoj kompaniji, akcionari, reosiguravači, osiguranici, država i njene institucije, strukovno udruženje, investitori, zajmodavci, dobavljači, šira javnost i računovodstvena revizija. One moraju biti prezentirane tako da ih oni mogu što bolje koristiti u određene svrhe, dakle na način prilagođen njihovim potrebama.

1. Specifičnosti sadržine bilansa uspeha osiguravajućih kompanija

Opšti principi sastavljanja bilansa uspeha se primenjuju i kod osiguravajućih kompanija kao i kod drugih kompanija. On se sastavlja za određeni vremenski period, obično za jednu poslovnu kalendarsku godinu (od 1.1 do 31.XII), a može i za kraće vremenske periode (za mesec, kvartal i šest meseci), u zavisnosti od ukazanih potreba za njegovom sastavljanje za ove periode. Na osnovu analize sadržine bilansa uspeha osiguravajuće kompanije, koja je specifična u odnosu na druge kompanije, sastavljenog za određeni vremenski period, analitičari saznaju pozitivne i negativne komponente njenog ostvarenog periodičnog poslovnog rezultata - profita ili gubitka. Poznavanje ovih komponenti - faktora, je pretpostavka za preduzimanje određenih mera u cilju povećanja profita, kao osnovnog cilja poslovanja osiguravajućih kompanija, pored socijalne (zaštitne) funkcije. Mnogi faktori su „izvan moći kontrole” osiguravajućih kompanija. To se posebno odnosi na kontrolu visine odštetnih zahteva, kao

značajne negativne komponente periodičnog poslovnog rezultata - profita ili gubitka - osiguravajućih kompanija. Teško je kontrolisati uzroke nastanka mnogih šteta. Izvesne štete se mogu minimizirati preduzimanjem određenih sankcija (na primer, povećanje premije) prema onim osiguranicima koji ih „namerno” (svojim nesvesnim radom) izazivaju. Isto tako, davanjem određenih popusta u premiji mogu se stimulirati osiguranici na vršenje određenih osiguranja, što utiče na povećanje ukupne premije, kao značajne pozitivne komponente periodičnog poslovnog rezultata (profita ili gubitka) osiguravajućih kompanija. Sve u svemu, mogu se preduzeti brojne mere u cilju povećanja profita osiguravajućih kompanija. One su nužne u uslovima sve izraženije konkurencije na tržištu usluga osiguranja. U te svrhe se koriste i preventivne mere.

U novije vreme osiguravajuće kompanije, gotovo u svim zemljama sveta, sve više obavljaju - u cilju ostvarenja što većeg profita - i mnoge sporedne delatnosti, kao što je, na primer, banka. Pitanje je svakako za razmišljanje, da li su one nužne?

One su svakako opravdane samo ukoliko doprinose ostvarenju što većeg profita iz redovne delatnosti - osiguranja, pružanjem „kompletnih usluga” osiguranicima „na jednom mestu”. Teško ih je opravdati ako nisu komplementarne sa redovnom delatnošću osiguravajućih kompanija - u funkciji osiguranja. Jer mogu da utiču na smanjenje profita iz osiguranja.

U Tabeli 1. je prikazan tipičan bilans uspeha osiguravajućih kompanija.

Tabela 1.

Bilans uspeha osiguravajućih kompanija, 31.12.1997.

Zarađena premija	518.000
Isplaćeni odštetni zahtevi	377.000
Operativni troškovi	164.000
Neto profit iz osiguranja	-23.000
Dohodak od plasmana sredstava fonda osiguranja	56.000
Bruto profit iz osiguranja	33.000
Dohodak od drugih investicija	15.000
Ukupan profit pre oporezivanja	48.000
Porez na profit	20.000
Profit posle oporezivanja	28.000
Dividenda	18.000
Zadržani profit	10.000

Prikazani bilans uspeha osiguravajućih kompanija u Tabeli 1. jasno odražava: cilj poslovanja osiguravajućih kompanija: zaštita interesa osiguranika kao i akcionara; prirodu poslovanja osiguravajućih kompanija i način na koji one ostvaruju ukupan profit kao i njegovu raspodelu (na porez na profit, dividendu i zadržani profit).

U prikazanom bilansu uspeha osiguravajućih kompanija su, naime, podvojeni: profit iz osiguranja i ostali profiti, odnosno dohodak od plasmana sredstava fonda osiguranja i dohodak od drugih investicija. Oblici dohotka su: kamata, dividenda, renta i dr. Sve u svemu, on u potpunosti odražava specifičnosti osiguravajućih kompanija. Omogućuje analizu uticaja ključnih faktora na veličinu njihovog ostvarljivog profita, kao osnovnog cilja poslovanja, uz maksimalnu zaštitu interesa osiguranika, kao i akcionara.

2. Specifičnosti sadržine bilansa stanja osiguravajućih kompanija

Drugi značajan finansijski izveštaj osiguravajućih kompanija, pored bilansa uspeha, je bilans stanja. Isti su, inače, opšti principi sastavljanja bilansa stanja osiguravajućih kompanija, kao i kod drugih kompanija. Za razliku od bilansa uspeha, bilans stanja se sastavlja tačno - na određeni dan (na primer, 31.12. tekuće godine). On pokazuje finansijsku situaciju posmatrane osiguravajuće kompanije na ovaj dan, tj. strukturu njene aktive i izvore finansiranja. Ona se bitno razlikuje od strukture aktive i izvora finansiranja drugih kompanija. Te razlike proizilaze iz razlika u karakteru poslovanja jednih i drugih.

Za bilans stanja osiguravajućih kompanija je karakteristično:

1. Značajno učešće investicija u strukturi aktive, jer su one bitni „institucionalni“ investitori na finansijskom tržištu (raznovrsna je struktura investicionog portfolija), i
2. Značajno učešće obaveza prema osiguranicima u strukturi pasive. Dve značajne pozicije pasive su: nezarađena premija i neisplaćeni odštetni zahtevi. Nezarađena premija je deo naplaćene premije koja je prihod budućeg obračunskog perioda. Neisplaćeni odštetni zahtevi (nelikvidirane naknade iz osiguranja) su neisplaćeni procenjeni troškovi nastalih šteta (obeštećenja) u tekućem obračunskom periodu, koji će se isplatiti u budućem obračunskom periodu.

U Tabeli 2. je prikazan tipičan bilans stanja osiguravajućih kompanija, koji u potpunosti odražava istaknute specifičnosti sadržine aktive i pasive osiguravajućih kompanija, u odnosu na sadržinu aktive i pasive bilansa stanja drugih kompanija.

Tabela 2.
Bilans stanja osiguravajućih kompanija, 31.12.1997.

<i>Aktiva</i>	
Investicije:	
Državne obveznice	376.000
Obveznice lokalnih državnih organa	6.000
Preferencijalne akcije	20.000
Obične akcije	198.000
Hipoteke i zajmovi	19.000
Sopstvena i lizing nekretnina	<u>140.000</u>
Ukupne investicije	759.000
Gotovina	22.000
Ostala aktiva	200.000
Ukupna aktiva	<u>981.000</u>
<i>Pasiva</i>	
(Obaveze i sopstveni kapital)	
Obaveze:	
Zajam osiguran zalaganjem fonda osiguranja drugih filijala	4.000
Nezarađena premija	242.000
Neisplaćeni odštetni zahtevi	383.000
Odloženi porez	10.000
Ostale obaveze	<u>75.000</u>
Ukupne obaveze	714.000
Kapital i rezerve:	
Akcijski kapital	1.000
Neraspoređeni profit i druge rezerve	45.000
Tekući investicioni račun	<u>221.000</u>
Ukupan kapital i rezerve	<u>267.000</u>
Ukupne obaveze i sopstveni kapital	<u>981.000</u>

U mnogim zemljama sveta zakonskim propisima je regulisan plasman sredstava fonda osiguranja - premijske rezerve, formiranih na osnovu uplata premija osiguranja. Ona, naime, ograničavajuće deluju, propisivanjem procenta u kome se mogu plasirati, kao i vidove plasmana (u nekim zemljama postoje ograničenja u pogledu plasmana u nepokretnosti, u drugima je zabranjen plasman u nepokretnosti locirane u drugoj zemlji, u trećima se ne dozvoljava plasman na stranom tržištu bez saglasnosti ovlašćenih državnih organa itd.). Znatna deo ovih sredstava se plasira na finansijskom tržištu u obveznice i akcije solidnih preduzeća, kao i u obveznice države i nižih teritorijalnih organa. Investiciona politika osiguravajućih kompanija u zemljama razvijene tržišne ekonomije je, inače, slična politici penzionih fondova, koji su takođe organizovani na aktuarskim metodama i apsorbuju velike iznose ugovorne štednje

koja je dugoročnog karaktera. Naše osiguravajuće kompanije se povremeno javljaju na tržištu kapitala s dugoročnim kreditima. Sve u svemu, u velikoj meri je, što treba posebno naglasiti, zakonskim propisima determinisana struktura aktive -investicija osiguravajućih kompanija, i to znatno više nego kod drugih kompanija. Osnovna svrha toga je: zaštita od rizičnih plasmana i obezbeđenje tekuće likvidnosti i solventnosti osiguravajućih kompanija. Likvidnost je, pored visine premije osiguranja, značajan instrument konkurencije osiguravajućih kompanija, u uslovima sve izraženije tržišne utakmice, na tržištu usluga osiguranja.

U svemu napred navedenom se ogleda specifičnost sadržine bilansa stanja osiguravajućih kompanija u odnosu na sadržinu bilansa stanja drugih kompanija, uključujući i druge finansijske institucije, prouzrokovana samom prirodom njihovog poslovanja. Njeno poznavanje je bitna pretpostavka za pravilnu ocenu boniteta osiguravajućih kompanija.

Osiguravajuće kompanije, organizaciono posmatrano, posluju putem razvijene mreže filijala, formiranih po teritorijalnom principu (užim teritorijama), po celoj zemlji, u cilju obezbeđivanja maksimalne brzine pružanja što kvalitetnijih usluga osiguranja osiguranicima (pravnim i fizičkim licima), sadašnjim i potencijalnim. Svaka filijala sastavlja svoj bilans stanja. Isto tako, sastavlja se, na nivou matične kompanije, i konsolidovani bilans stanja, na bazi pojedinačnih bilansa stanja filijala. Pri tom se eliminišu sva interna potraživanja i sve interne obaveze; on pokazuje samo odnose sa „spoljnim svetom“. Na isti način se dakle sastavlja kao i kod drugih kompanija (na primer, banaka).

Svaka filijala sastavlja takođe svoj bilans uspeha. Na nivou matične kompanije sastavlja se i konsolidovani bilans uspeha. Pri tom se eliminišu svi prihodi i rashodi po osnovu internih transakcija; on pokazuje samo ostvarene prihode, rashode i finansijske rezultate (profit ili gubitak) poslovanjem s „spoljnim svetom“. Sastavlja se dakle, metodološki posmatrano, na isti način kao i kod drugih kompanija (koje posluju putem razvijene mreže - samostalnih profitnih centara).

Osiguravajuće kompanije koje posluju u inostranstvu putem stalne filijale vrše prilikom sastavljanja konsolidovanih finansijskih izveštaja (bilansa stanja i bilansa uspeha), na nivou matične kompanije, preračunavanje: 1) bilansa stanja strane filijale u stranoj valuti u domaću valutu primenom važećeg deviznog kursa na dan sastavljanja konsolidovanog bilansa stanja; 2) bilansa uspeha strane filijale u stranoj valuti u domaću valutu pomoću prosečnog deviznog kursa za određeni vremenski period, za koji se sastavlja konsolidovani bilans uspeha. (O ovome biće više reči u glavi VI ove knjige.)

3. Specifičnosti sadržine izveštaja o tokovima novčanih sredstava osiguravajućih kompanija

Treći značajan finansijski izveštaj, pored bilansa stanja i bilansa uspeha, osiguravajućih kompanija (kao i kod drugih kompanija) je izveštaj o tokovima novčanih sredstava. On se u metodološkom pogledu sastavlja na isti način kao i kod drugih kompanija; razlika je samo u sadržini prouzrokovana razlikama u karakteru njihovog poslovanja - samom prirodom osiguranja.

Izveštaj o tokovima novčanih sredstava osiguravajućih kompanija pruža potpunu sliku o njihovoj likvidnosti. On pokazuje prilive i odlive novčanih sredstava. Prilivi novčanih sredstava su: povećanje pasive i smanjenje aktive. Takođe su i: dobitak i amortizacija. Odlivi novčanih sredstava su: smanjenje pasive i povećanje aktive.

Amortizacija je novčani izraz utroška osnovnih sredstava u procesu pružanja usluga osiguranja. Za razliku od ostalih troškova sprovođenja osiguranja (na primer, materijalnih troškova), amortizacija - ne zahteva novčani odliv, već, naprotiv, ona je izvor priliva novčanih sredstava. U tom smislu je dakle specifična u odnosu na ostale troškove sprovođenja osiguranja.

Izveštaj o tokovima novčanih sredstava se sastavlja na osnovu podataka bilansa uspeha, za posmatranu godinu, i bilansa stanja, za posmatranu i prethodnu godinu, dakle za dve godine; na bazi ovih bilansa stanja se utvrđuju razlike u stanju - povećanje ili smanjenje - pojedinih pozicija na kraju u odnosu na početku posmatrane godine, kao komponente -determinante priliva ili odliva novčanih sredstava. Jasno se, pri tom, pravi razlika između tri vrste tokova novčanih sredstava. To su: tokovi gotovine od poslovnih aktivnosti, tokovi gotovine od investicionih aktivnosti i tokovi gotovine od finansijskih aktivnosti.

U Tabeli 3. je prikazan tipičan izveštaj o tokovima novčanih sredstava osiguravajućih kompanija (sastavljen na bazi podataka Tabele 1. i 2.)

Tabela 3.
Izveštaj o tokovima novčanih sredstava osiguravajućih kompanija, 31.12.1997.

<i>Tokovi gotovine od poslovnih aktivnosti</i>	
Zarađena premija	518.000
Isplaćeni odštetni zahtevi	(377.000)
Operativni troškov i	(164.000)
Dohodak od plasmana sredstava fonda osiguranja	56.000
Plaćeni porez na profit	(20.000)
Dohodak od drugih investicija	15.000
Zajam osiguran zalaganjem fonda osiguranja drugih filijala	4.000
Nezarađena premija	242.000
Neisplaćeni odštetni z ahtevi	383.000
Odloženi porez	10.000
Ostale obaveze	<u>75.000</u>
Neto gotovina od poslovnih aktivnosti	742.000
<i>Tokovi gotovine od investicionih aktivnosti</i>	
Državne obveznice	(376.000)
Obveznice lokalnih državnih organa	(6.000)
Preferencijalne akcije	(20.000)
Obične akcije	(198.000)
Hipoteka i zajmovi	(140.000)
Ostala aktiva	<u>(200.000)</u>
Neto gotovina od investicionih aktivnosti	(959.000)
<i>Tokovi gotovine od finansijskih aktivnosti</i>	
Prodane akcije	1.000
Rezerve	35.000
Tekući investicioni račun	221.000
Plaćene dividende	<u>(18.000)</u>
Neto gotovina od finansijskih aktivnosti	239.000
Neto povećanje (smanjenje) gotovine	22.000
Gotovina na početku perioda	
Gotovina na kraju perioda	<u>22.000</u>

Kao što se iz prezentiranog ilustrativnog izveštaja o tokovima novčanih sredstava osiguravajućih kompanija u Tabeli 3. vidi, on posebno pokazuje tokove gotovine - prilive i odlive od poslovnih, investicionih i finansijskih aktivnosti. On je dakle, u pogledu sadržine specifičan u odnosu na sadržinu istog finansijskog izveštaja drugih kompanija, kao posledica specifičnosti same prirode osiguranja.

Adekvatnim upravljanjem pojedinim prikazanim tokovima gotovine može se uticati na ostvarenje optimalnog nivoa gotovine u ma kom posmatranom vremenskom periodu. To je preduslov za ostvarivanje optimalne likvidnosti osiguravajućih

kompanija, pod kojom se podrazumeva sposobnost izmirenja dospelih obaveza o roku. Ono je takođe pretpostavka ostvarenja solventnosti osiguravajućih kompanija, pod kojom se podrazumeva dugoročna sposobnost izmirenja dospelih obaveza o roku. Oni su ključni finansijski ciljevi, pored profitabilnosti, osiguravajućih kompanija. Isto tako su i značajni instrumenti, pored visine premije osiguranja, konkurencije osiguravajućih kompanija na tržištu usluga osiguranja.

Sve u svemu, u osiguravajućim kompanijama specifični su posebno tokovi gotovine -prilivi i odlivi od poslovnih aktivnosti i, delimično, investicionih aktivnosti u odnosu na iste tokove kod drugih kompanija. Oni su „proizvod” same prirode osiguranja. Slični su tokovi gotovine od finansijskih aktivnosti u osiguravajućim i drugim kompanijama. Na osnovu analize izveštaja o tokovima novčanih sredstava, kao i izračunatih odgovarajućih pokazatelja likvidnosti, stiče se potpuna slika o likvidnosti posmatrane osiguravajuće kompanije. Ako je ona „bleđa” treba preduzeti odgovarajuće mere u cilju povećanja njene likvidnosti.

4. Revizija finansijskih izveštaja osiguravajućih kompanija

Pod revizijom uopšte podrazumeva se proces u kome kompetentna i nezavisna osoba - revizor, prikuplja i vrednuje evidenciju o kvantitativnim informacijama o datom ekonomskom entitetu - osiguravajuća kompanija, u cilju utvrđivanja stepena podudarnosti sa unapred definisanim kriterijumima. Tri bitne karakteristike ove definicije su:

- 1) kompetentna i nezavisna osoba,
- 2) kvantitativne (i relevantne) informacije o specifičnom ekonomskom entitetu - osiguravajućoj kompaniji, i
- 3) utvrđeni kriterijumi (ili revizorski standardi).

Međunarodna eksterna revizija se suočava, u odnosu na domaću eksternu reviziju, sa dodatnim problemima. Oni su posledica: različite forme i sadržine finansijskih izveštaja i kvalifikovanosti oditora (revizora) od zemlje do zemlje, kao i različitih opšte prihvaćenih računovodstvenih principa i oditorskih (revizorskih) standarda po pojedinim zemljama.

Ključni problem međunarodne eksterne revizije je - reciprocitet: on se odnosi na pravo, sposobnost ovlašćenog revizora iz jedne zemlje da vrši reviziju u drugoj zemlji, i nije još rešen na zadovoljavajući način. Ekonomska unija je u tom smislu objavljivanjem Osme direktive pokušala da harmonizuje zahteve (uslove) za sticanje sertifikata za ovlašćene revizore, kao i da utvrdi uslove za realizaciju - garanciju reciprociteta računovođa između zemalja njenih članica.

Za kvalitet revizije finansijskih izveštaja većine velikih multinacionalnih preduzeća uopšte, što znači i osiguravajućih kompanija, odgovorno je šest velikih međunarodnih revizorskih firmi. One su se razvile putem merždera (pripajanja) radi osposo-

bljavanja za što kvalitetniju reviziju finansijskih izveštaja multinacionalnih preduzeća, koje su sve više u ekspanziji, što se u potpunosti odnosi na osiguravajuće kompanije međunarodno orijentisane, dakle, radi jačanja međunarodne konkurencije.

Na kvalitet revizije utiču brojni faktori, kao što su: reputacija računovodstvene i revizorske profesije, kvalitet edukativnog (obrazovnog) sistema i proces sticanja sertifikata (ili licence) za ovlašćenog revizora. Sam proces sticanja ovog sertifikata je takođe pod uticajem brojnih faktora, kao što su: izbor kandidata, zahtevano obrazovanje, zahtevano praktično iskustvo i polaganje ispita.

Razvoj i unapređenje revizorskih standarda je u domenu privatnog i javnog sektora i pod međusobnim je uticajem kulture, pravnog i političkog sistema i ekonomskih varijabli u datoj zemlji; ovi faktori utiču na to da su revizorski standardi različiti od zemlje do zemlje.

Na osnovu revizorskog mišljenja može se saznati koji su finansijski izveštaji podvrgnuti reviziji, da li su u konkretnoj osiguravajućoj kompaniji primenjivani računovodstveni standardi i sami revizorski standardi.

Harmonizacija revizorskih standarda omogućuje korisnicima finansijskih izveštaja širom sveta da veruju da su oni „tačni i pouzdani”.

Eksterna revizija se u velikoj meri oslanja na internu kontrolu. Kvalitet interne kontrole više nego bilo koji drugi faktor utiče na obim i pravac primene daljih revizorskih postupaka. Osnovni cilj interne kontrole, recimo, u osiguravajućim kompanijama, je da osigura: da se poslovanje odvija u skladu sa definisanom opštom poslovnom politikom, zatim, zaštitu vrednosti imovine i permanentnu analizu i ocenu profitabilnosti pojedinih filijala. On je dakle isti kao i u ma kojoj drugoj kompaniji. Isti su i opšti principi i metodi interne kontrole.

Eksterna revizija, i prilikom revizije finansijskih izveštaja osiguravajućih kompanija primenjuje iste opšte principe i metode, kao i kod drugih kompanija. Ona, međutim, mora da posveti posebnu pažnju prilikom revizije finansijskih izveštaja osiguravajućih kompanija sledećim bitnim pitanjima: 1) Da li su tačno izračunate bruto premije? 2) Da li su tačno procenjeni odštetni zahtevi? 3) Da li su odgovarajuće rezervacije šteta? 4) Da li su sva potraživanja od osiguranika naplativa? 5) Da li je plasman sredstava fonda osiguranja u odgovarajuće hartije od vrednosti i nepokretnosti i drugu aktivu u skladu sa zakonskim propisima? 6) Kakva je stepen kreditnog rizika (mogućnost blagovremene naplate glavnice zajedno sa pripadajućom kamatom) kod dugoročnih investicija? 7) Da li je konkretna osiguravajuća kompanija likvidna - sposobna da blagovremeno izmiri dospele obaveze prema osiguranicima (u pogledu isplate šteta i osiguranih suma u slučaju ostvarenja osiguranog slučaja)? 8) Da li su tačno prikazane nezarađene (prenosne) premije? itd.

Pozitivan odgovor na ova ključna pitanja znači da su finansijski izveštaji date osiguravajuće kompanije sastavljeni u skladu sa opšte prihvaćenim računovodstvenim principima, revizorskim standardima i važećim zakonskim propisima nacionalne zemlje. Oni su, drugim recima, „tačni i istiniti”. Pozitivan revizorski nalaz o finansij-

skim izveštajima analizirane osiguravajuće kompanije deluje pozitivno na njihove korisnike, kao što su: vrhovni menadžment, finansijski menadžment, zaposleni, akcionari, osiguranici, reosiguranici, država i njene institucije, strukovno udruženje, investitori, zajmodavci i dobavljači, i šira javnost. Ono kod njih uliva poverenje u nju; zainteresovani su za poslovnu saradnju s njome.

U našoj zemlji, sa sve izraženijom orijentacijom na tržišne uslove privredivanja, profesionalne računovodstvene institucije: interna kontrola (revizija) i eksterna revizija, su novijeg datuma. U procesu tranzicije - privatizacije naših društvenih osiguravajućih kompanija neophodno je takođe paralelno organizovati internu kontrolu, kao i eksternu reviziju, po ugledu na ove profesionalne računovodstvene organizacije u zemljama razvijene tržišne ekonomije. Ovo stoga što one znatno olakšavaju sprovođenje ovog procesa u praksi, kao jednog od ključnog zadatka naše nacionalne ekonomije. Kada investitori - posebno iz inostranstva - znaju bonitet (validnost finansijskih izveštaja) date društvene osiguravajuće kompanije, oni lakše donose konačne investicione odluke - o kupovini ili ulaganju jednog dela kapitala u njene poslovne aktivnosti, u cilju ostvarenja po tom osnovu izvesnog profita.

* * *

Kakav je uticaj „aktuarske kontrole“ na realnost godišnjeg računa i sigurnost poslovanja osiguravajućih kompanija?

U osiguravajućim kompanijama je veliki uticaj ovlašćenih aktuara na realnost finansijskih izveštaja. Oni kontrolišu: 1) primenu tehničkih osnova osiguranja u sprovođenju politike osiguranja; 2) da li se data osiguravajuća kompanija pridržava, prilikom preuzimanja rizika osiguranja, visine samopridržaja prema tabelama maksimalnog samopridržaja; 3) pridržavanje uslova i tarifa premija osiguranja prilikom zaključenja ugovora o osiguranju; 4) pravilnike o načinu utvrđivanja matematičke rezerve, prenosne premije, pokrića za nastale a neprijavljene štete, kao i za katastrofalne i masovne štete, i kako se oni primenjuju kod sastavljanja godišnjeg računa; 5) da li su sva pokrića (rezervisanja) za nadoknadu budućih šteta izvršena u skladu sa načelima aktuarstva; 6) da li je obračun prenosne premije izvršen u skladu sa načelima aktuarstva; 7) da li je matematička rezerva osiguranja života utvrđena u skladu sa odgovarajućim zakonom; 8) da li su garantne rezerve utvrđene u skladu sa odgovarajućim zakonom.

Da bi uspešno mogli da obavljaju svoj zadatak od ovlašćenih aktuara se zahteva da solidno poznaju: ekonomiju, pravo, matematiku, računovodstvo i informacioni sistem. Ovo je bitna pretpostavka za davanje merodavnog mišljenja o realnosti, istinitosti i pouzdanosti, godišnjeg računa osiguravajućih kompanija.

Na realnost finansijskih izveštaja osiguravajućih kompanija posebno utiču:

- visina prosečno likvidirane štete u toku poslovne godine, kao i prosečno rezervisane štete na kraju obračunskog perioda;

- učešće prenosnih premija osiguranja u ukupnoj premiji osiguranja, dakle pravilno razgraničenje premije osiguranja na pripadajuće obračunske periode. Postoje utvrđeni praktični iskustveni standardi ove vrste;
- učešće troškova sprovođenja osiguranja u ukupnoj premiji osiguranja. Postoje takođe određeni standardi ove vrste u teoriji i praksi.

Istraživanjem u našoj praksi je utvrđeno da su različiti načini utvrđivanja veličina ovih kategorija osiguranja od jedne do druge osiguravajuće kompanije. Primenjena metodologija osiguranja u velikoj meri utiče na realnost finansijskih izveštaja osiguravajućih kompanija. O tome moraju posebno da vode računa ovlašćeni aktuari prilikom sagledavanja da li su finansijski izveštaji posmatrane osiguravajuće kompanije sastavljeni u skladu sa odgovarajućim zakonskim propisima i načelima aktuarstva. A tim pre ako nisu u stalnom radnom odnosu.

Na Zapadu je veliki uticaj aktuarske kontrole na realnost finansijskih izveštaja osiguravajućih kompanija. U našoj osiguravajućoj praksi on je još uvek zanemaraniji. U budućnosti se očekuje sve veći njen uticaj na verodostojnost ovih izveštaja.

Ovlašćeni aktuari, koji za svoj rad odgovaraju pred zakonom, moraju posebnu pažnju da obrate prilikom sagledavanja realnosti datih finansijskih izveštaja na problem „latentnih rezervi“. Latentne rezerve, u načelu, nastaju potcenjivanjem pozicija aktive i precenjivanjem pozicija pasive bilansa stanja. U osiguravajućim kompanijama ove rezerve uglavnom nastaju precenjivanjem pozicija pasive bilansa stanja - dugoročnih rezervisanja.

Mišljenje ovlašćenog aktuara o realnosti datih finansijskih izveštaja posmatrane osiguravajuće kompanije ne mora da se „podudara“ sa mišljenjem ovlašćenih revizora o tome. Ako su ona drastično različita mogu se, a ne moraju, vršiti izvesna usaglašenja.

U načelu, treba da je po ovom pitanju merodavnije, smatra se, mišljenje ovlašćenog aktuara, jer „bolje“ poznaje tehničke osnove osiguranja.

Назив издања: **Финансијски извештаји буџетског
рачуноводства**

Аутор: **Проф. Др Љубица Гајић**
Универзитет у Новом Саду, Економски факултет у Суботици

Др Љиљана Ракић
Гимназија "ЈованЈовановић Змај" Нови Сад

Рецензенти: **Проф. др Јован Крстић**
Универзитет у Нишу, Економски факултет Ниш

Проф. др Љиљана Дмитриновић Шапоња
Универзитет у Новом Саду, Економски факултет у Суботици

Издавач: **Универзитет у Новом Саду**
Економски факултет у Суботици

За издавача: **Проф. др Ненад Вуњак, декан**

Припрема за штампу: **INDEK** Информационо-документациони центар
Економског факултета у Суботици

Препресс: **Золтан Брашњо**

ИСБН: **978-86-7233-331-2**

Издато: **Суботица, 2014. године**

Тираж: **300 примерака**

Штампа: **Службени гласник, Београд**

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад
657.47 (075.8)

ГАЈИЋ, Љубица

Финансијски извештаји буџетског рачуноводства / Љубица Гајић,
Љиљана Ракић. - Суботица : Економски факултет, 2014 (Београд :
Службени гласник). - VIII, 122 стр. ; 24 cm

Тираж 300. - Библиографија.

ISBN 978-86-7233-331-2

1. Ракић, Љиљана

а) Буџетско рачуноводство

COBISS.SR-ID 284772615

На основу одлуке са 15. седнице Наставно-научног већа одржане 27.02.2014. године, књига "Финансијски извештаји буџетског рачуноводства" аутора Проф. Др Љубице Гајић и Др Љиљане Ракић постала је званичан уџбеник Економског факултета у Суботици и одобрено је њено издавање и употреба.

Сва права задржана. Ниједан део ове књиге не може бити репродукован, преснимаван или преношен било којим средством - електронским, механичким, копирањем, снимањем, скенирањем или на било који други начин без претходне писмене сагласности аутора и издавача.

1.

Општа питања буџетског рачуноводства

1.1. Основна обележја буџетског рачуноводства

Специфичности разних сектора привредног живота допринеле су развоју различитих области рачуноводствене функције. Заједничко својство свим областима рачуноводственог обухвата пословних догађаја су примена рачуноводствених начела и принципа на којима се рачуноводство заснива, и примена Међународних рачуноводствених стандарда и Међународних стандарда финансијског извештавања, који доприносе хармонизацији рачуноводствене функције на међународном нивоу. Хармонизација рачуноводства националног нивоа са рачуноводством у међународним оквирима је потреба проистекла из све присутнијег тренда глобализације светске економије и потребе разумевања финансијских извештаја на глобалном нивоу. Тако се рачуноводство трансформисало у основни језик комуникације пословних субјеката, па и субјеката буџетског привређивања.

Основни рачуноводствени принципи и начела сектора економије добитног карактера прате рачуноводство привредног типа, а основне одлике ових сектора карактеристичне су у погледу начина финансирања, принципа и циљева пословања и исказивања резултата пословања. Рачуноводствени принципи на којима почива рачуноводство су променљиви у складу са променама у окружењу, а у функцији квалитетног финансијског извештавања. Ипак, као основни могу се издвојити следећи:

Принципи рачуноводствене функције	
Принцип двојног исказивања и бележења	Односи се на имовину пословног субјекта посматрану како по намени и облику (актива), тако и по изворима, тј. власништву (пасива). Последица примене овог принципа је остваривање билансне равнотеже.
Принцип новчаног мерила	Сви пословни догађаји који се не могу исказати новчано не сматрају се предметом рачуноводства.
Принцип континуитета	Пословни субјект се оснива да би што дуже опстао на тржишту, при чему се финансијски извештаји сматрају периодичним резултатима пословања.
Принцип рачуноводственог ентитета	Предмет интересовања рачуноводства је обухватање стања и промена укупне имовине, односно контрола управљања пословањем.

Принцип корелације(узрочности) прихода и расхода	Обрачунском периоду додељују се само они приходи и расходи који се на њега односе.
Принцип реализације	Губитак и добитак не сматрају се оствареним без верификације на тржишту.
Принцип опрезности	Односи се на то да сви губици периода морају бити исказани у луној висини, без обзира да ли су реализовани. То у суштини значи да се позиције aktive процењују на ниже, а позиције пасиве на више. Овај принцип је уско повезан са принципом заштите поверилаца, јер се у билансној теорији сматра да се процењивањем позиција пасиве на више, а позиција active на ниже, у суштини обезбеђује стварање латентних резерви, које су реалан предуслов за покриће евентуалних будућих губитака, и по том основу заштите поверилаца.
Принцип доследности	Захтева обезбеђење временске упоредивости елемената имовине и резултата,
Принцип историјског трошка	Подразумева да се сва средства пословног субјекта процењују у висини стварног новчаног издатка.

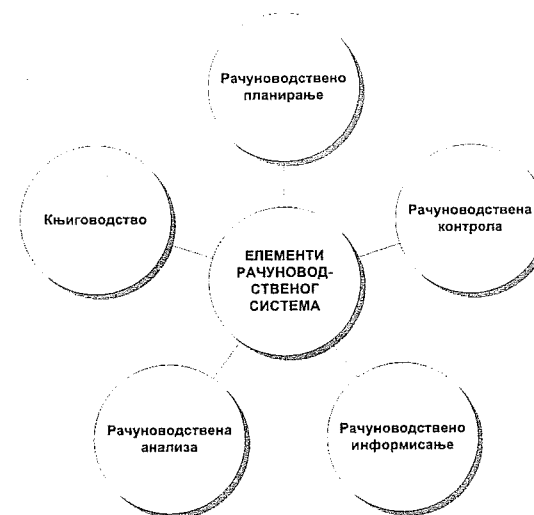
Табела 1. Основни принципи рачуноводствене функције¹

Насупрот сектору привреде, који је по својим карактеристикама разноврстан и изискује добру организацију и развијеност рачуноводствене функције, за други велики сектор економије једне државе – јавни сектор, развијена је специфична рачуноводствена теорија и пракса, која се поред општих рачуноводствених принципа и начела, заснива и на специфичностима које одликују привређивање сектора државне економије. Та специфична рачуноводствена теорија и пракса се назива *буџетско рачуноводство*. Према Закону о буџетском систему Републике Србије под *„буџетским рачуноводством се подразумева рачуноводство прихода, преузетих обавеза и расхода директних и индиректних корисника буџетских средстава, као и корисника средстава организација обавезног социјалног осигурања.“*²

Општеприхваћена дефиниција рачуноводства као система садржи следеће елементе:

- рачуноводствено планирање,
- књиговодство,
- рачуноводствену контролу,
- рачуноводствену анализу, и
- рачуноводствено информисање.

Тако дефинисан рачуноводствени систем подразумева сагледавање ових елемената и са аспекта буџетског рачуноводства, и могу се представити на следећи начин:

Слика 1. Елементи рачуноводственог система буџетских организација

Рачуноводствено планирање у буџетском рачуноводству има изузетан значај јер обезбеђује процењене, планиране податке за будући период. Планирање омогућава сагледавање прихода и примања, као и расхода и издатака, што има вишеструки значај код процедуре израде буџета и буџетског календара.

Књиговодство је основни и најстарији део рачуноводствене функције. Књиговодство и принципи вођења пословних књига су значајни за буџетско рачуноводство, првенствено као система евиденције, што чини основу система извештавања о пословним догађајима. У буџетском рачуноводству могући су следећи методи-основе за рачуноводствени обухват пословних догађаја:

- Обрачунска основа,
- Готовинска основа, и
- Модификована основа.

Основна разлика између обрачунске и готовинске основе састоји се у различитом признавању прихода и расхода. Код обрачунске основе за приход се признаје фактурисана реализација, а код готовинске основе наплаћена реализација, тј. средства по основу реализације уплаћена на текући рачун. Расходи се код обрачунске основе признају моментом настанка пословног догађаја, односно пријемом рачуна за трошкове, а код готовинске основе расходи се признају након исплате са текућег рачуна. Трећа могућа основа за вођење пословних књига буџетског рачуноводства је модификована основа. Била је у примени у Републици Србији од 1. јануара 2002. године до 25. децембра 2003, када је донета Уредба о

¹ Дмитровић Шапоња др Љ., Петковић др Ђ., Јакшић др Д.(2009): „Рачуноводство“, Економски факултет, Суботица, стр.26-28.

² „Закон о буџетском систему Републике Србије“, „Службени гласник РС“ број 9/02-101/05, 54/09,73/10,101/10,101/11,93/12, члан 61.

буџетском рачуноводству, која је промовисала готовинску основу. Модификована основа подразумева да се расходи и издаци евидентирају као у обрачунској основи тј. уз поштовање начела настанка пословног догађаја, док се приходи и примања евидентирају као у готовинској основи тј. пријемом средстава на текући рачун.

Књиговодствени принципи који се примењују у рачуноводству привредног сектора, примењују се и у буџетском рачуноводству.

Принцип потпуности обухватања	Принцип потпуности захтева књиговодствено обухватање свих пословних догађаја код корисника буџетских средстава у буџетској години.
Принцип хронолошког реда обухватања	Подразумева да се сви пословни догађаји евидентирају у пословним књигама хронолошки, временским редоследом како су настајали.
Принцип ажурности	Представља адекватно и благовремено евидентирање пословних догађаја и добијање рачуноводствених информација.
Принцип објективности и проверљивости	Подразумева материјалну исправност рачуноводствених докумената дефинисано кроз веродостојност, исправност промена, поштовање рачуноводствених принципа и законских прописа.
Принцип јасности	Огледа се у потреби да рачуноводствени подаци буду евидентирани и презентирани на начин који обезбеђује ток пословања, тренутно стање и развој. Реализација овог принципа подразумева: прецизност у обухватању рачуноводствених категорија, адекватно рашчлањавање појединачних категорија, употребу бруто принципа и адекватно обележавање сходно садржини пословног догађаја.
Принцип економичности	Трошкови добијања рачуноводствених информација треба да буду мањи од ефеката који се рачуноводственим информацијама остварују.

Табела 2. Основни принципи књиговодствене евиденције³

Рачуноводствена контрола као елемент буџетског рачуноводства има вишедимензионални карактер и треба да обезбеди:

- заштиту интегритета буџетских средстава,
- објективно и адекватно информисање о финансијском стању и резултату пословања свим заинтересованим корисницима тих информација,
- благовремене и поуздане рачуноводствене евиденције и по том основу податке за доношење адекватних одлука, од нивоа менаџмента буџетских организација до различитих нивоа власти.

У том смислу је неопходно постојање интерне рачуноводствене контроле, која подразумева све организационе облике контроле регулисане Општим актима буџетске организације, који морају бити у складу са законском и професионалном регулативом. Поред интерне контроле, која својом добром организацијом треба да омогући квалитетну употребу буџетских средстава, у пракси егзистирају и организациони облици

³ Дмитривић Шапоња др Љ., Петковић др Ђ., Јакшић др Д.(2009): „Рачуноводство“ Економски факултет, Суботица, стр. 28-29.

екстерне контроле (буџетска инспекција и врховна државна ревизија). Домен рада буџетске инспекције је свеобухватно пословање буџетских организација, а превасходно рачуноводствени аспект пословних догађаја. Врховна државна ревизија одликује се особиним независности, како у односу на оснивача (Парламент), тако и у односу на субјект ревизије. Врховна државна ревизија има овлашћења да поред спровођења поступка ревизије финансијског пословања врши и програмску ревизију, након које даје мишљење о економичном, ефикасном и ефективном коришћењу буџетских средстава.

Рачуноводствена анализа обухвата анализу целокупног пословања корисника буџетских средстава. Предмет рачуноводствене анализе је посматрање, испитивање, оцењивање и формулисање предлога за побољшање ефеката пословних активности. У том смислу рачуноводствена анализа обухвата:

- анализу прихода по изворима финансирања,
- анализу трошкова по врстама,
- анализу резултата пословања,
- анализу средстава, и
- анализу инвестиција.

Основни извор информација за рачуноводствену анализу представљају финансијски извештаји.

Рачуноводствено информисање у буџетском рачуноводству представља систем који се на специфичан начин бави прикупљањем, сређивањем, селекцијом, обрадом, чувањем, достављањем и коришћењем рачуноводствених информација. У том смислу, рачуноводствено информисање произилази по основу свих организационих делова-елемената рачуноводствене функције, и подразумева постојање узрочно-последичне везе, а са сврхом добијања квалитетних информација. Присуство информационих технологија у буџетском рачуноводству је кроз широк спектар могућности квалитативно повећало информациону способност буџетског рачуноводства.

На основу изнетог, буџетско рачуноводство у ширем смислу представља систематизован процес прикупљања, евидентирања, чувања, обраде, контроле, анализе и презентације свих информација које се односе на промене у имовини, приходима и расходима, као и на финансијски положај и успешност пословања корисника буџетских средстава.

1.2. Задаци буџетског рачуноводства

Сагледавање задатака буџетског рачуноводства је нераскидиво везано са задацима рачуноводства уопште. Задаци рачуноводства су се, кроз развој рачуноводствене теорије и праксе мењали, у складу са развојем привреде и друштва, и по том основу информативним потребама општедруштвеног и привредног карактера.

Потреба за евидентирањем промена у финансијама (уплате и исплате новца), код првобитно установљених техника и метода књиговодства, што

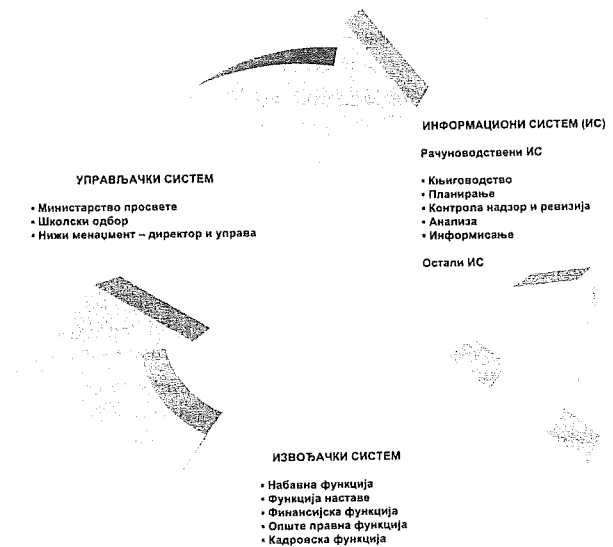
се временом развило у два основна општеприхваћена књиговодствена система (просто и двојно књиговодство), представљала је полазиште за дефинисање нових задатака у виду прикупљања, евидентирања и праћења свих пословних догађаја. Развој уопште, као и развој пословних субјеката допринео је да се задаци рачуноводства прошире и продубе.

Од првобитног бележења-евидентирања и праћења пословних догађаја савремено рачуноводство је своје задатке детерминисало у координацији са осталим функцијама пословног субјекта. Основни задаци рачуноводства су следећи⁴:

1. прикупљање, евидентирање и праћење свих промена у циклусу: набавке, производње, продаје, финансијске активности (наплата потраживања, плаћање обавеза, пласман за прибављање новчаних средстава), инвестиционих активности (набавка, продаја, расходовање основних средстава), флукуације радне снаге (сагледана кроз обрачун зарада и накнада зарада), обрачуна пореза, итд,
2. утврђивање и исказивање законом и другом нормативном рачуноводственом регулативом утемељеног резултата пословања,
3. обезбеђивање података и информација о планираним и оствареним величинама, као и разлозима одступања стварних од планираних величина. Квалитетан план детерминисан флексибилним планирањем у суштини представља изворе информација за оперативне одлуке, актуелно за ниво нижег или оперативног менаџмента,
4. анализа финансијских извештаја и обезбеђивање показатеља за доношење одлука тактичког карактера, које у својој суштини представљају конкретизацију акција за краћи временски период. Тактичке одлуке доноси средњи ниво менаџмента. Рачуноводство обезбеђује конкретне елементе за доношење одлука, а вешт финансијски аналитичар из финансијских извештаја сагледава глобалну структуру и показатеље пословања,
5. формирање рачуноводственог информационог система, као и осталих информационих система, укључујући и потенцијале извођачког система, кроз сагледавање показатеља квалитета рада појединих функција, уз обезбеђивање дефинисаних циљева и давање смерова акцијама, односно доношење стратешких одлука,
6. обезбеђивање квалитетних финансијских извештаја и по том основу омогућавање контроле од стране друштвене заједнице.

Задаци буџетског рачуноводства, као рачуноводства корисника буџетских средстава су у суштини идентични са задацима рачуноводства уопште, али због карактеристика пословања корисника буџетских средстава

присутне су извесне специфичности. Због те чињенице, следећом илустрацијом је приказан корисник буџетских средстава у области образовања као систем, као полазиште за разумевање задатака буџетског рачуноводства.

Слика 2. Корисник буџетских средстава у области образовања као систем⁵

На основу организационе и управљачке структуре корисника буџетских средстава у области образовања, као система (Слика 2), постоји могућност детерминисања задатака буџетског рачуноводства актуелних за буџетске организације.

Полазећи од извођачког система задаци буџетског рачуноводства су следећи:

1. достављање података о стању нефинансијске имовине (степен искоришћености основних средстава, што је показатељ за планирање набавке основних средстава),
2. достављање података о стању потраживања из пословања, али и о изворима финансирања (буџети разних нивоа власти), о стању обавеза према запосленима, према пореским органима, фондовима,
3. достављање података о пласману сопствених прихода (ако буџетска организација има сопствене приходе) и обавеза по основу примљених кредита,

⁴ Задаци рачуноводства су прилагођени кориснику буџетских средстава од стране аутора, а као модел за њихово одређење је коришћен модел за привредне субјекте према: Стевановић др Н, Малинић др Д, (2008): „Управљачко рачуноводство“, Економски факултет, Београд, стр.30

⁵ Према, мр Љиљана Ракић, Буџетско рачуноводство у функцији квалитета финансијског извештавања корисника буџетских средстава у образовању, необјављени магистарски рад, Економски факултет, Суботица, 2008. стр. 68.

4. достављање података о флукуацији радне снаге, кретања нивоа бруто и нето зараде, статистичких података, о реализацији процеса наставе,
5. достављање података о расходима и издацима по врстама и намени, као и приходима и примањима по изворима финансирања, као и кретању стања на подручјима консолидованог рачуна трезора (КРТ)⁶.

Испуњењем наведених задатака гради се информативна основа за оперативно одлучивање, које је у надлежности ниже менаџерске структуре.

Рачуноводствени информациони систем обезбеђује информативну основу посматрано са свих аспеката буџетског рачуноводства, усмерено у правцу планирања, анализе, одлучивања и квалитетног финансијског извештавања. Задаци буџетског рачуноводства у том смислу обухватају:

- Примену рачуноводствених принципа и стандарда на бази рачуноводствене регулативе са циљем квалитетног обухвата пословних догађаја код корисника буџетских средстава,
- Планирање потребних финансијских средстава за финансирање функционисања корисника буџетских средстава детерминисаних финансијским планом према изворима финансирања,
- Припрему и достављање података за план јавних набавки без којег корисник буџетских средстава нема легитимет за коришћење буџетских средстава,
- Израду и достављање квалитетних финансијских извештаја о пословању, са циљем сагледавања целокупног пословања буџетског корисника,
- Анализирање финансијских извештаја и утврђивање тенденције кретања по појединим елементима извештаја, и по том основу одлучивања за будућност.

Испуњењем наведених задатака генеришу се информације неопходне за доношење одлука тактичког карактера. Такође, омогућавају испуњење захтева највишег нивоа управљања (Министарство) кроз обезбеђивање одговарајућих података који ће омогућити консолидацију, и на тај начин створити услове за доношење стратешких одлука.

Посебан скуп задатака буџетског рачуноводства се односи на управљачко рачуноводство, као једног од основних подручја реализације рачуноводствене функције. На подручју управљачког буџетског рачуноводства задаци се аналитички развијају, конкретизују до детаља и обухватају:

1. Сагледавање врсте прихода и примања, са посебним освртом на сопствене приходе и начин употребе истих,

⁶ КРТ – Консолидовани рачун трезора је систем који обухвата обједињени рачун средстава консолидованог рачуна трезора Републике и трезора локалних власти, преко којег се врши плаћање између корисника буџетских средстава са једне стране, и субјеката који нису обухваћени КРТ са друге стране, и обрачунавају међубанкарска плаћања.

2. Обрачун и сагледавање расхода и издатака по врсти, месту настанка, и на одговарајући начин у складу са специфичностима конкретне буџетске организације, исказаним учинцима,
3. Формирање приходних, трошковних, добитних и инвестиционих центара, начин обухвата пословних догађаја и утврђивање одговорности за пословање истих,
4. Вођење одговарајуће аналитичке евиденције, која треба да омогући јасније и детаљније сагледавање обухвата пословних догађаја, посматрано из угла интерне сфере пословања буџетске организације.

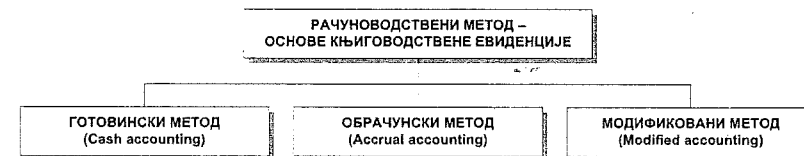
Из прегледа задатака буџетског рачуноводства уочава се комплексност и специфичност буџетског рачуноводства, што је условљено специфичностима делатности које обављају буџетске организације.

Конечно, може се извести констатација да је за разлику од пословних субјеката привредног карактера, који имају конкретизованије циљеве са основним усмерењем ка остварењу што веће добити и што веће стопе поврата ангажованог капитала, и у складу са тим рачуноводствени обухват пословних догађаја, корисници буџетских средстава своје циљеве планирају да остваре само уколико ће у буџету бити обезбеђена (односно одобрена) финансијска средства, па је и рачуноводствени обухват пословних догађаја усмерен ка различитим сврхама и задацима.

1.3. Основа за вођење буџетског рачуноводства

Елементи и фактори од значаја за организацију и ефикасно функционисање буџетског рачуноводства обухватају све чиниоце који доприносе да систем буџетског рачуноводства функционише, односно обезбеди извршење задатака који се пред буџетско рачуноводство постављају. У том погледу је неопходно истаћи значај основе-методе за вођење буџетског рачуноводства.

Основа за вођење буџетског рачуноводства представља начин рачуноводственог обухватања пословних догађаја и начин признавања прихода и расхода у финансијским извештајима за период на који се односе. У рачуноводственој теорији и пракси су у употреби три основе, методе за евидентирање пословних догађаја.

Слика 3. - Могући рачуноводствени методи обухватања пословних догађаја

1. **Готовински метод (cash accounting)**, подразумева да се сви приливи и примања у буџету (на текућем рачуну) сматрају

приходима, док се сви одливи и издаци из буџета (са текућег рачуна) сматрају расходима. Овакав приступ значи да се на крају пословне године, разлика између прихода и расхода читава као стање готовине на текућем рачуну пословног субјекта.

2. **Обрачунски метод (accrual accounting)**, заснован је на поштовању начела настанка пословног догађаја. То у суштини значи да се приликом процењивања билансних позиција, расходи процењују са моментом настанка пословног догађаја (независно од момента плаћања), док се приходи процењују према фактурисаној реализацији (независно од момента наплате). Као метод за сагледавање прилива и одлива средстава користи се метод новчаних токова (cash flow метод).
3. **Модификовани метод (modified accounting)** у суштини представља комбинацију готовинског и обрачунског метода. Расходи се процењују према методу настанка пословног догађаја, док се приходима сматрају сви приливи и примања на текућем рачуну.

Обрачунски метод, или обрачунска основа вођења пословних књига, се у савременим државама света све више примењује у буџетском рачуноводству. У развијеним државама и економијама је присутно схватање да квалитетна употреба буџетских средстава захтева тржишни приступ и на нивоу државног сектора, а такво схватање је проузроковало потребу за применом обрачунске основе у књиговодственој евиденцији.

Развојно посматрано, готовинска основа вођења књиговодства је била почетна фаза развоја буџетског рачуноводства у већини држава које су примениле принципе буџетског рачуноводства у књиговодственом обухватању пословних догађаја.

Модификована основа буџетског рачуноводства је била у примени у Републици Србији од момента савременијег приступа и увођења посебног начина вођења буџетског рачуноводства, а то значи од 1. јануара 2002. године, па до 25.децембра 2003.године, када се прешло на примену готовинске основе.

Основно питање са којим се суочава рачуноводство, менаџмент, корисници информација из финансијских извештаја корисника буџетских средстава, јесте која је основа за вођење буџетског рачуноводства најквалитетнија у погледу outputа, излазних информација, које из таквог вођења пословних књига произилазе.

У вези са тим интересантна су виђења, препоруке и искуства оних држава које су трансформисале рачуноводство државног сектора са готовинске на обрачунску основу. Значај овог питања проистиче из чињенице да је препорука Одбора за међународне рачуноводствене стандарде за јавни сектор (IPSASB),⁷ да се у примени Међународних

⁷ www.ifac.org. International Public Sector Accounting Standards (IPSASs) and Statistical Bases of Financial Reporting: An Analysis of Differences and Recommendations for Convergence, стр. 13, (датум доступности 20.05.2013)

рачуноводствених стандарда за јавни сектор (IPSAS), користи обрачунска основа рачуноводства.

Примена обрачунске основе буџетског рачуноводства је у сенци информативних интереса међусобно супростављених страна – учесница у процесу његове примене. С једне стране се налази Министарство финансија које утврђује и спроводи буџет, а са друге стране су корисници буџетских средстава, у којима се врши евидентирање пословних догађаја у току буџетске године. Доносиоцима буџета одговара готовинска основа, јер омогућава лакше праћење извршења буџета, док корисницима буџетских средстава, а у циљу реалног исказивања стања имовине, обавеза и резултата пословања, више одговара обрачунска основа буџетског рачуноводства.

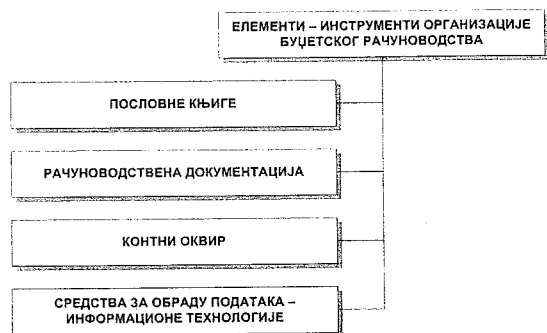
Процес преласка на обрачунску основу је дугорочни пројекат. Многобројна међународна искуства потврђују да је период увођења обрачунске основе од осам до десет година, да би се остварила пуна примена неопходних реформи. Такође, увођење обрачунске основе представља само један од реформских корака, и неопходно је утицати на промене у управљању јавним финансијама.

Трансформација основе за вођење буџетског рачуноводства са готовинске на обрачунску основу се сматра предусловом за раст и развој функција државе, а што захтева и значајну реформу државне управе кроз омогућавање корисницима буџетских средстава да исказују коришћење државне имовине за вршење сопствене делатности у складу са реалним показатељима пословања. У области државне управе, у последњих двадесет година су дефинисани одређени правци развоја који су допринели квалитету свеобухватног праћења пословања и финансијског извештавања код буџетских корисника. Подручје Новог јавног менаџмента (New Public Management) се истакло као посебан облик реформског приступа управљању буџетским установама. Овај концепт управљања јавном управом је заједнички назив за низ реформи јавног сектора, које се спроводе у већини земаља ОЕЦД-а, земљама у развоју и земљама у транзицији.

1.4. Организација буџетског рачуноводства

Ефикасно испуњење задатака буџетског рачуноводства захтева адекватно постављену организацију рачуноводствене функције. Буџетско рачуноводство треба да је организовано тако да обезбеђује податке из којих се може вршити утврђивање висине прихода и примања, као и расхода и издатака, увид у кретање и стање имовине и обавеза, утврђивање резултата пословања, састављање годишњег и периодичног финансијског извештаја, израда анализа и информација о пословању, као и других извештаја примерено околностима и конкретним потребама.

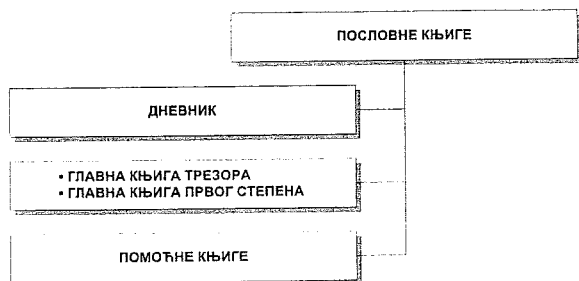
Послове буџетског рачуноводства обавља у зависности од врсте корисника буџетских средстава, и начина његове организације, дирекција, сектор, одељење или служба, на челу са руководиоцем. Добра организација буџетског рачуноводства омогућава остваривање задатака буџетског рачуноводства и испуњење основних циљева пословања корисника буџетских средстава.

Слика 4. Елементи организације буџетског рачуноводства

Пословне књиге су свеобухватне евиденције, у којима се у току пословне године врши систематско и хронолошко евидентирање пословних догађаја. У буџетском рачуноводству се под пословним књигама подразумевају евиденције о финансијским трансакцијама корисника буџетских средстава, укључујући и стање и промене на имовини, потраживањима, обавезама, изворима финансирања, издацима, расходима, приходима и примањима.

Пословне књиге се воде у слободним листовима, у електронском облику, при чему је обавезно коришћење софтвера који обезбеђује чување података о свим прокњиженим трансакцијама, омогућава функционисање система интерних контрола, онемогућава брисање прокњижених пословних промена. Такође, вођење пословних књига мора бити уредно, ажурно, хронолошки по редоследу збивања пословних догађаја и систематизовано по предмету. Пословне књиге имају карактер јавних исправа. Чувају се у одређеном временском периоду, воде се за период од једне буџетске године, изузев појединих помоћних књига које се могу водити за период дужи од једне пословно-буџетске године. Разликују се следеће врсте пословних књига:

Слика 5. Врсте пословних књига буџетског рачуноводства

Дневник је пословна књига у којој се пословни догађаји евидентирају хронолошким редом, како су и настали, па је због тога дневник познат и под називом хронолошка евиденција. Евидентирани пословни догађаји у дневнику се преносе у главну књигу и у помоћне књиге систематизовано по рачунима, односно по предмету.

Главна књига трезора је пословна књига у којој се врши систематизовано евидентирање пословних догађаја код корисника буџетских средстава. Садржи рачуноводствене евиденције за сваког директног и индиректног корисника буџетских средстава, и то кроз:

- Главну књигу трезора буџета Републике која се води у Министарству финансија, и
- Главну књигу трезора локалне власти која се води у органу управе локалне власти надлежном за послове финансија.

Главна књига трезора мора садржати усаглашене евиденције између буџетских корисника, јер су тако усаглашене евиденције основа за израду консолидованих финансијских извештаја.

Главна књига (главна књига првог степена) је структурирана од рачуна синтетичког карактера, који се по потреби, а у складу са карактеристикама контног плана за буџетски систем, даље аналитички развијају. У главној књизи се спроводи систематска евиденција по предмету, при чему се користе активни, пасивни и успешни рачуни у складу са карактером пословног догађаја. Оно што је константа, је чињеница да је главна књига затварања пословне године, идентична са главном књигом отварања наредне пословне године. Приходи и расходи су део финансијског резултата, и евидентирају се само у току пословне године, тј. не преносе се из једне пословне године у другу. Разумљиво, јер се рачуни прихода и расхода, као успешни рачуни, затварају крајем пословне године код утврђивања резултата пословања. Код корисника буџетских средстава, подаци из главне књиге се синтетизују и књиговодствено обухватају у главној књизи трезора на основу периодичних извештаја и завршних рачуна директних и индиректних корисника буџетских средстава.

Помоћне књиге (главна књига другог степена) су структуриране од аналитички развијених рачуна главне књиге првог степена. Помоћне књиге у рачуноводству имају посебан значај, јер обезбеђују детаљне податке о имовини, обавезама, приходима, расходима и коначно резултату. У буџетском рачуноводству помоћне књиге имају такође, посебан значај, нарочито имајући у виду карактеристике контног плана за буџетски систем. Врсте помоћних књига и евиденција су:

1. књига купаца,
2. књига добављача,
3. књига основних средстава,
4. књига зарада и накнада зарада,
5. књига залиха,
6. књига извршених исплата,

7. књига остварених прилива, и
8. остале помоћне књиге (по потреби).

Одговорност је значајан аспект организације буџетског рачуноводства. Руководилац рачуноводства одговоран је за вођење пословних књига, припрему, подношење и објављивање финансијских извештаја. У вези са тим неопходно је да поседује одговарајуће стручно знање, а према законској регулативи (члан 19. Уредбе о буџетском рачуноводству). Попис имовине и обавеза обезбеђује увид у стварно стање имовине и обавеза, као и квалитет вођења пословних књига. Јер својење књиговодственог стања на стварно стање треба увек да буде одраз одређених промена на имовини и обавезама, а не само исправљање евентуалних књиговодствених грешака.

Рачуноводствена документација, односно исправе су јавне исправе, које представљају писани доказ о насталој пословној промени, односно пословном догађају. Рачуноводствена исправа садржи све податке потребне за књижење у пословним књигама, тако да се из исправе о пословној промени може сазнати основ насталог пословног догађаја.

Рачуноводствене исправе су значајан елемент организације буџетског рачуноводства. На основу валидних рачуноводствених исправа се врши евидентирање свих трансакција и пословних догађаја код корисника буџетских средстава, које имају за последицу промене на имовини, обавезама, приходима и расходима у одређеном временском периоду. Рачуноводствена исправа, односно рачуноводствени документ се саставља у потребном броју примерака, на месту и у време настанка пословног догађаја. Исправа мора бити потписана од стране лица које је исправу саставило, лица које је исправу контролисало и лица одговорног за настали пословни догађај. Јасно разграничена одговорност је предуслов за квалитет рачуноводствених исправа, али и обухвата пословних догађаја у пословним књигама. Представљају основу за књижење, али и основу за контролу спроведених књижења.

Према томе, да би се пословни догађај могао обухватити у књиговодству, неопходно је да буде на адекватан начин документован. Документованост пословног догађаја се односи на чињеницу да се из одређеног документа може на неспоран начин утврдити да је пословни догађај стварно настао, и као такав довео до промена у билансној слици организације.

Посматрано с аспекта дејства на резултат пословања, пословни догађаји се деле на пословне догађаје који не утичу на финансијски резултат (еквивалентни), и на пословне догађаје који утичу на финансијски резултат (нееквивалентни). Према дејству на биланс стања могу се представити на следећи начин:

Пословни догађаји и дејство на биланс стања					
АКТИВА	ПАСИВА	РАСХОДИ	ПРИХОДИ	ЕКВИВАЛЕНТНИ ПОСЛОВНИ ДОГАЂАЈИ	НЕЕКВИВАЛЕНТНИ ПОСЛОВНИ ДОГАЂАЈИ
A +	П +			Повећање активе и повећање пасиве	
A -	П -			Смањење активе и смањење пасиве	
A + A -				Повећање дела активе уз истовремено смањење другог дела активе	
	П + П -			Повећање дела пасиве уз истовремено смањење другог дела пасиве	
A +			П +		Повећање стања позиција активе због настанка прихода
A -		Р +			Смањење стања позиција активе због настанка расхода
	П -		П +		Смањење стања позиција пасиве због настанка прихода
	П +	Р +			Повећање стања позиције пасиве због настанка расхода

Табела 3. Врсте пословних догађаја и ефекти на Биланс стања⁸

Нееквивалентни пословни догађаји одражавају се истовремено и на Биланс прихода и расхода, односно Биланс успеха, а кроз финансијски резултат имају одраз на Биланс стања. На тај начин доприносе билансној равнотежи активе и пасиве Биланса стања, што истовремено потврђује међусобну повезаност Биланса стања и Биланса успеха.

У функцији ажурне и квалитетне књиговодствене евиденције рачуноводствена документација мора имати јасно утврђен ток кретања (циркулација документације) од издавања до архивирања. Рачуноводствене исправе, односно документа и пословне књиге се чувају у пословним просторијама корисника буџетских средстава, са следећим временом чувања:

1. 50 година – финансијски извештаји,
2. 10 година – дневник, главна књига, помоћне књиге и евиденције,
3. 5 година – изворна документација и пратећа документација,
4. Трајно – евиденција о зарадама.⁹

⁸ Примере књижења пословних догађаја видети: „Буџетско рачуноводство у функцији квалитета финансијског извештавања корисника буџетских средстава у образовању“ необјављени магистарски рад: мр Љиљана Ракић, Економски факултет, Суботица, 2008. стр. 80-82

Контни оквир представља веома значајан инструмент организације буџетског рачуноводства. Омогућава књиговодствено обухватање пословних догађаја у пословним књигама на основу рачуноводствене документације, обезбеђује једнообразност у вођењу пословних књига и на тај начин омогућава испуњавање основних задатака буџетског рачуноводства. Квалитетан контни оквир је предуслов за квалитетно вођење пословних књига, и по том основу и састављање финансијских извештаја као значајног информационог потенцијала за доношење пословних одлука. Због изузетног значаја и посебности у односу на контне оквире добитних организација, у даљим излагањима представља предмет посебних разматрања.

Информационе технологије представљају процедуре и технике које се користе за прикупљање, унос, обраду, снимање и чување података у разним областима. У данашњем окружењу присуство информационих технологија је свакодневно и константно. Тешко је данашњим генерацијама да замисле мануелне технике у многобројним областима рачуноводствене функције и живота уопште.

Информациони систем за рачуноводство се може посматрати као скуп хардверских и софтверских компонената, пројектован тако да евидентира и трансформише податке из књиговодствених исправа о пословању у информације које се евидентирају, архивирају и користе сагласно са правилима и нормама књиговодствене евиденције.

Програми за рачуноводство су компјутерски програми који бележе и процесуирају рачуноводствене трансакције са функционалним модулима, као што су: основна средства, платни промет, потраживања од купаца, обавезе према запосленима, обавезе према добављачима, извори средстава-капитал, расходи, приходи, производња, робно књиговодство, материјално књиговодство, израда завршног рачуна итд, што заокружује рачуноводствени информациони систем. Рачуноводствени информациони систем се може развијати у оквиру компаније која га користи, може се унапређивати од стране трећих лица, или може бити комбинација апликативног софтвера треће стране са локалним модификацијама. У зависности од комплексности софтвера зависе и трошкови његове употребе.

Код корисника буџетских средстава, поред класичног књиговодственог обухвата пословних догађаја, нагласак је на извршењу буџета, и то пре свега посматрано с аспекта извора финансирања, што обезбеђује сагледавање економичности, ефикасности и ефективности коришћења буџетских средстава, па се у складу са том чињеницом, примерено условима конкретне буџетске организације развијају софтверска решења.

Полазећи од чињенице да се буџетско рачуноводство одликује извесним специфичностима у односу на рачуноводство привредних субјеката, то је у том смислу сложено успостављање јединственог софтверског пакета за све, у односу на делатност, разноврсне кориснике

буџетских средстава. Због чињенице да су присутне значајне разлике између корисника буџетских средстава (образовање, здравствени систем, правосудни систем итд.), који се финансирају из буџетских средстава сасвим је природно да се на нивоу сваког система формирају засебни информациони системи. Циљ формирања ових система је у стварању информационе основе за реализацију захтева како финансијског, тако и захтева управљачког рачуноводства. Због тога је занимљиво сагледати могућности развоја јединственог информационог система у образовној делатности.

Коначно, састављање финансијских извештаја подразумева адекватну организацију буџетског рачуноводства. Руководилац рачуноводства треба да обезбеди услове да се финансијски извештаји састављају у складу са законском, професионалном и интерном рачуноводственом регулативом. У нашим, али и у међународним оквирима, наглашена је децентрализација и свођење руковођења код корисника буџетских средстава на испуњење циљева економичности, ефикасности и наменске употребе буџетских средстава. Управо због те чињенице, нераскидиво су повезане функција руковођења и функција рачуноводства. Заједничким деловањем и конвергенцијом активности, омогућено је да се потребе за буџетским средствима, које се дефинишу кроз финансијске планове, искристалишу и омогући њихово задовољење.

1.5. Контни оквир у функцији организације буџетског рачуноводства

Контни оквир представља систематизован преглед рачуна, који синтетизује квантитативне, квалитативне и вредносне индикаторе за обезбеђење једнообразности праћења свих промена на имовини, обавезама и успешности пословања корисника буџетских средстава. Контни оквир је у буџетском рачуноводству прописан у складу са стандардним класификационим оквиром, а који обезбеђује да се прате показатељи битни за државну статистику.

Контним оквиром за буџетско рачуноводство су утврђене бројчане ознаке и називи конта, односно рачуна по којима су буџет и корисници буџетских средстава обавезни да књиговодствено исказују имовину, обавезе, изворе средстава, приходи и примања, расходе и издатке.

Контни оквир је разврстан на класе, категорије, групе, синтетичка, аналитичка и субаналитичка конта, док се контни план сваког корисника буџетских средстава надопуњује и са субсубаналитичким контима, ради обезбеђења што квалитетније евиденције.

Основна разлика између појма контног оквира и контног плана, је да је контни оквир прописан одређеним механизмима регулаторног карактера (законска или професионална регулатива), док је контни план у суштини разрађен и рашчлањен контни оквир за примену код конкретног корисника буџетских средстава.

⁹ Уредба о буџетском рачуноводству, «Службени гласник РС», бр. 125/03, 12/06, члан 17.

Систем рашчлањавања конта у контном оквиру за буџетско рачуноводство постављен је тако да се иза основних једноцифрених ознака класа додаје пет нула, иза двоцифрених ознака категорија по четири нуле, иза троцифрених ознака група три нуле, иза четвороцифрених ознака синтетичких конта по две нуле, и иза петоцифрених ознака аналитичких конта једна нула. Књижење се врши на субаналитичким и субсубаналитичким контима, која се не завршавају са нулом.

Пример рашчлањавања контног оквира буџетског рачуноводства:

Класа 200000	- ОБАВЕЗЕ
Категорија рачуна 250000	- Обавезе из пословања
Група рачуна 252000	- Обавезе према добављачима
Синтетички рачун 252100	- Добављачи у земљи
Аналитички рачун 252110	- Добављачи у земљи
Субаналитички рачун 252111	- Добављачи у земљи
Субсубаналитички конто 252111-1	- Добављачи у земљи – Добављач „А“

Слика 6. Рашчлањавање контног оквира буџетског рачуноводства

Контни оквир – план буџетског рачуноводства је састављен по билансном принципу систематизације класа, што значи да је садржај класа прилагођен потребама обезбеђивања информација у рачуноводственим извештајима, и садржи 10 класа, и то:

Класа 000000	- Нефинансијска имовина
Класа 100000	- Финансијска имовина
Класа 200000	- Обавезе
Класа 300000	- Извори капитала, утврђивање резултата пословања и ванбилансна евиденција
Класа 400000	- Текући расходи
Класа 500000	- Издаци за нефинансијску имовину

Класа 600000	- Издаци за отплату главнице и набавку финансијске имовине
Класа 700000	- Текући приходи
Класа 800000	- Примања од продаје нефинансијске имовине
Класа 900000	- Примања од задуживања и продаје финансијске имовине

Прве четири класе су намењене обезбеђивању података за биланс стања. Извесна одступања од наведеног су учињена у класи 3, у којој егзистирају обрачунска конта за утврђивање резултата.

Класа 4 - Текући расходи и класа 7-Текући приходи су намењене за евидентирање текућих прихода и текућих расхода. Преостале четири класе су се користиле до 01.01.2007.године као обрачунске класе, и биле су намењене за обезбеђивање извештаја о капиталним издацима и финансирању, кроз затворен систем конта. Међутим, изменом Правилника о стандардном класификационом оквиру и контном плану за буџетски систем¹⁰ класа 5-Издаци за нефинансијску имовину, и класа 8-Примања од продаје нефинансијске имовине су изгубиле обрачунски карактер и директно утичу на крајњи резултат пословања корисника буџетских средстава. Насупрот њима, класа 6- Издаци за отплату главнице и набавку финансијске имовине, и класа 9- Примања од задуживања и продаје финансијске имовине су и даље обрачунске класе са ставом контра књижења, и не учествују директно у утврђивању резултата пословања корисника буџетских средстава.

Посматран с аспекта корисника буџетских средстава контни оквир је веома обиман и представља контни оквир који није функционалан за свакодневну употребу. Намера законодавца је јасна, а то је да се са једним контним оквиром за буџетско рачуноводство задовољавају потребе за јединственим и једнообразним евидентирањем и финансијским извештавањем свих директних и индиректних корисника буџетских средстава, и тај став је прихватљив и разумљив.

Посматрано с аспекта побољшања практичне примене контног оквира могле би се предложити следеће активности:¹¹

1. Нормативно регулисати на одговарајући, правно задовољавајући начин да сваки директни корисник буџетских средстава, на нивоу Републике, формира на основу постојећег стандардног класификационог оквира (контног оквира), аналитички контни план за свој ресор делатности. На пример, Министарство просвете би прописивало аналитички контни план за делатност образовања, директне и индиректне кориснике буџетских средстава у области образовања за све нивое власти. На тај начин би се обезбедио јединствен начин вођења буџетског рачуноводства, и процес

¹⁰Правилник о стандардном класификационом оквиру и контном плану за буџетски систем („Службени гласник РС“ бр. 20/07,10/11,103/11, 10/12, 18/12, 95/12, 99/12.

¹¹Према, мр Љиљана Ракић, Буџетско рачуноводство у функцији квалитета финансијског извештавања корисника буџетских средстава у образовању, необјављени магистарски рад, Економски факултет, Суботица, 2008, стр 99.

- консолидације финансијских извештаја на нивоу Министарства просвете,
2. Консолидацију вршити на нивоима директних корисника буџета различитих нивоа власти, са тачно дефинисаним контима која су обухваћена консолидацијом, а према општем контном оквиру,
 3. Обезбедити софтвер за буџетско рачуноводство, који ће бити јединствен за све кориснике буџетских средстава, а што ће допринети да се сва рачуноводствена документација формира на истоветан начин. Обучавањем корисника софтвера, инспектора и државних ревизора, обезбедио би се знатно квалитетнији увид у пословање корисника буџетских средстава,
 4. Финансијске извештаје које састављају индиректни корисници буџетских средстава формулисати на начин да у извештајима буду обухваћена она konta која су у употреби код корисника буџетских средстава. Као додаток финансијским извештајима би требао да се уведе као обавезан део Менаџерска разматрања и анализе (MD&A - Managements discussion and analysis) који би пружио информације неопходне за сагледавање рада менаџмента корисника буџетских средстава са образложењима неопходним за разјашњења спроведених књижења.

Коначно, контни оквир је изузетно значајан инструмент организације буџетског рачуноводства. Његова правилна примена обезбеђује квалитетне информације као основу за израду финансијских извештаја, па му због тога треба посветити посебну пажњу. Предлози који произилазе по основу примене у условима конкретне буџетске праксе могу бити веома значајни и интересантни, јер пружају повратну информацију законодавцу о практичној примени нормативне регулативе и заслужују одређену пажњу.

2.

Нормативна регулатива буџетског рачуноводства

Буџетско рачуноводство због једнообразности примене код бројних разноврсних буџетских организација, али и растуће глобализације у свету, захтева развијен систем норми, који омогућава хармонизацију квалитета, облика и садржине финансијских извештаја. У том смислу је развијен механизам три групе регулаторних елемената, путем:

1. законске рачуноводствене регулативе,
2. професионалне рачуноводствене регулативе, и
3. интерне рачуноводствене регулативе.

2.1. Законска регулатива

Законска регулатива представља полазну основу за примену осталих регулаторних норми. У том смислу разликују се обележја националне законске регулативе различитих држава.

У Француској је законска регулатива буџетског рачуноводства саставни део Уставног закона и акта о буџету. У Аустралији и Новом Зеланду је доминантна професионална регулатива, док се законска уско везује за Закон о буџету. У државама Јужне Америке (Перу, Парагвај, Бразил, Аргентина и Уругвај) присутни су различити облици законске регулативе. Тако је, на пример, у Аргентини и Парагвају законска регулатива буџетског рачуноводства интегрисана у законску регулативу самог акта о буџету. С друге стране, у Перуу, Бразилу и Уругвају то није случај, и законска регулатива егзистира самостално. Велики утицај САД и њихове политике у сваком сегменту живота у Јужној Америци, допринео је да и кад је буџетско рачуноводство у питању, ове државе примењују англосаксонски начин регулације. За америчку нормативну регулативу буџетског рачуноводства је карактеристична доминација професионалне регулативе, која прописује правила, принципе и стандарде рачуноводства и финансијског извештавања државних, али и непрофитних организација.¹

У Европској унији је законодавство јасно дефинисало начин вођења пословних књига корисника буџета. У том смислу, реч је о наднационалном законодавству, при чему, када се неки закон усвоји на том нивоу, све остале

¹ "The governmental accounting system in Argentina" (2004), *IFAC Public Sector Committee*.

државе чланице имају обавезу да прилагоде своја, национална законодавства. Поред законске регулативе, такође значајно место има и професионална регулатива. Европски рачуноводствени систем је дефинисао нове рачуноводствене стандарде засноване на обрачунској основи (ESA 95).

ЕСА 95 је усвојио обрачунско финансијско извештавање у околностима калкулисања по „МАСТРИХТ-буџетској равнотежи“ (економски и буџетски критеријуми који су наведени у Мастрихтском споразуму)². Финансијско извештавање засновано на обрачунској основи је обавезно од 1. јануара 2007. године, при чему је дозвољен и дуални систем, у ситуацији важних инвестиционих подухвата, када се капиталне инвестиције не могу завршити у току једне буџетске године.

Изнето упућује на констатацију различитости у смислу примене законске регулативе буџетског рачуноводства, при чему је карактеристично да државе са развијеном професионалном праксом, приликом формулисања регулаторних елемената, предност дају професионалној регулативи. Насупрот њима, остале државе су принуђене да коришћењем законских и подзаконских аката створе адекватан систем за спровођење буџетског рачуноводства.

У Републици Србији се законска регулатива буџетског рачуноводства може пратити кроз развојне етапе.

А. Етапа до 2001. године

Буџетски систем Републике Србије се мењао и развијао у складу са променама које су настајале на нивоу СФРЈ, СРЈ и СЦГ. Систем финансирања општинских и заједничких потреба, који је био у примени до 1991. године, био је изузетно компликован и децентрализован. Распад СФРЈ је довео до потребе за фискалном реформом, па је доношењем Закона о јавним приходима и јавним расходима³, практично било омогућено финансирање јавне потрошње кроз четири подсистема: буџет Републике, буџети Покрајина, буџети општина и градова и фондови социјалног осигурања.

Законска регулатива рачуноводства корисника буџетских средстава, у то време називаних „ванпривредна правна лица“, се спроводила кроз Закон о рачуноводству⁴. Закон о рачуноводству је примењиван и важио је за све привредне и ванпривредне субјекте, а као посебни подзаконски акти су донети Правилник о контном оквиру и Правилник о обрасцима и садржини позиција у обрасцима Биланс стања и Биланс успеха, за друга правна лица.⁵

Вођење пословних књига за кориснике буџетских средстава у овој етапи развоја буџетског рачуноводства је било засновано на свим

² Равнотежа по MASTRIHTU „односи се на појединачна конта свих Министарстава централне власти, фондова социјалног осигурања и локалних власти. Та равнотежа не укључује очекиване расходе (као што су амортизација и трансферна плаћања).

³ „Закон о јавним приходима и јавним расходима“ - Службени гласник РС, бр. 76/91-33/2004

⁴ „Закон о рачуноводству“, Службени лист СРЈ, бр. 6/96-60/96.

⁵ „Правилник о контном оквиру и садржини рачуна за друга правна лица“, Службени лист СРЈ, бр. 9/97.

принципима, правилима и стандардима проистеклих из Закона о рачуноводству. Ово је допринело да се уз примену Контног оквира за друга правна лица, врло мало пажње посвећивало управо оном сегменту буџетског рачуноводства који се односи на економичност, ефикасност и ефикасност употребе буџетских средстава. У том периоду није се посвећивала довољна пажња буџетској потрошњи, као макроекономском параметру и потреби за рационалном употребом буџетских средстава. Недостатак адекватног система рачуноводственог праћења промена код корисника буџетских средстава, довео је до значајног раста јавних расхода, инфлаторног финансирања јавне потрошње, и до сазнања да су неопходне промене.

Б. Етапа од 2002. године

Доношење Закона о буџетском систему⁶, који је почео да се примењује од 1. јануара 2002. године, као и подзаконских аката, представљало је значајан преокрет код корисника буџетских средстава. Нови термини, схватања, обухват, методологија, услови су да је 2002. година, практично проведена само у утврђивању начина прекњижавања са претходног система на нови систем евиденције пословних догађаја, да би се испунили Законом постављени услови.

Значајне новине које је донео Закон о буџетском систему, посебно у делу који регулише рачуноводство и финансијско извештавање, захтевале су да се посебним актом уреди начин вођења пословних књига, садржај и начин финансијског извештавања за директне и индиректне кориснике буџетских средстава, тако да је 25. децембра 2003. године донета Уредба о буџетском рачуноводству.⁷ Уредба о буџетском рачуноводству је промовисала готовинску основу буџетског рачуноводства, иако је у почетку примене Закона о буџетском систему коришћена модификована основа књиговодствене евиденције. Уредба о буџетском рачуноводству је донета на основу Закона о буџетском систему, и јасно је дефинисала питања основе за вођење буџетског рачуноводства и финансијског извештавања, пословне књиге и рачуноводствене исправе, као и казнене одредбе. Поред Закона и Уредбе, за пословање корисника буџетских средстава и вођење пословних књига су значајни још и следећи прописи законске регулативе:

1. Правилник о начину припреме, састављања и подношења завршних рачуна корисника буџетских средстава, организација обавезног социјалног осигурања и буџетских фондова Републике и локалних власти („Службени гласник Републике Србије“ 12/04, 11/05, 17/05, 11/06, 14/08)
2. Правилник о начину коришћења средстава са подрачуна, односно других рачуна Консолидованог рачуна трезора Републике и о начину извештавања о инвестирању средстава корисника буџета и

⁶ „Закон о буџетском систему Републике Србије“, Службени гласник РС“ број 9/02-101/05,

⁷ Уредба о буџетском рачуноводству“, Службени гласник РС“ број 125/03, 12/06

организација обавезног социјалног осигурања („Службени гласник Републике Србије“ број 3/04,140/04,1/06)

3. Правилник о стандардном класификационом оквиру и контном плану за буџетски систем („Службени гласник РС“ бр. 20/07,....10/11 итд)
4. Наредба о списку директних и индиректних корисника буџетских средстава Републике, односно локалних власти и организација обавезног социјалног осигурања, који су укључени у Консолидовани рачун трезора („Службени гласник Републике Србије 141/04,7/05,54/05,67/05,118/05)
5. Правилник о контроли обрачуна и исплата плата, додатака и накнада плата запослених, односно накнада за лица ангажованих по Уговору код индиректних корисника буџетских средстава за област основног и средњег образовања („Службени гласник Републике Србије“ 30/06)
6. Уредба о примени Међународних рачуноводствених стандарда за јавни сектор („Службени гласник РС“ бр.49/10)
7. Закон о државној ревизорској институцији („Службени гласник Републике Србије“ 101/05)

За законска и подзаконска акта која се односе на буџетско рачуноводство је карактеристична честа измена појединих одредби и правила. Тако на пример Правилник о стандардном класификационом оквиру и контном плану представља најчешће мењан подзаконски акт у Републици Србији. То се може уочити и по бројевима Службених гласника у којима су те промене објављиване.⁸ Управо честе промене, које се превасходно односе на део који евидентира нове пореске облике, изискује и потврђује раније изнету констатацију да би било корисно да се за сваку област буџетски финансиране делатности формира посебан аналитички контни план заснован на јединственом контном оквиру за буџетски систем.

Измене Закона о буџетском систему⁹ представљају следећи корак у реформи буџетског система. Најзначајнија измена је увођење програмског дела буџета, при чему овај део буџета садржи задатке и активности корисника буџетских средстава које се спроводе у циљу ефикасног управљања средствима, по предложеним програмима, а који доприносе остварењу стратешких циљева у складу са економском политиком земље. Програмско буџетирање подразумева дефинисање појмова, као што су:

1. стратешке области,
2. главни програм,
3. програм,
4. пројекат, и
5. активност.

⁸ Правилник о стандардном класификационом оквиру и контном плану за буџетски систем („Службени гласник РС“ бр. 20/07,10/11,103/11, 10/12, 18/12, 95/12, 99/12.

⁹ Закон о буџетском систему, Службени гласник Републике Србије бр. 85/06,54/09,73/10,101/10,101/11,93/12.

Стратешка област је подручје које одређује Народна скупштина и Влада, у оквиру које корисник буџетских средстава делује, односно пружа услугу, средствима распоређеним у његовом финансијском плану.

Главни програм је општи програм и представља део стратешке области. Припрема се и спроводи преко једног или више програма, који су у надлежности једног или више корисника буџетских средстава.

Програм је део главног програма, и у надлежности је само једног корисника буџетских средстава. Програм има јасно уређене специфичне циљеве и показатеље успешности и делотворности, који доприносе остварењу општих циљева главног програма.

Пројекат је скуп активности међусобно повезаних и организованих на такав начин да воде ка остваривању циља и резултата пројекта, односно програма.

Активност чине задаци које корисници буџетских средстава обављају, односно услуге које се пружају у оквиру програма, односно пројекта, с прецизно планираним расходима и издацима, а завршавају се остваривањем једног или више резултата, који доприносе постизању циљева и резултата програма, односно пројекта чији су саставни део.

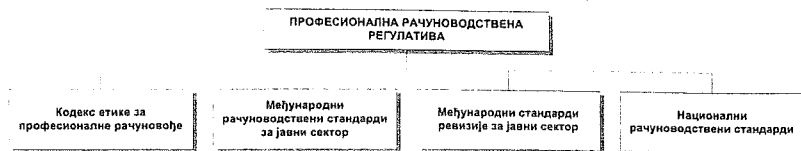
У том смислу се и буџетска класификација проширује, и додаје јој се програмска класификација. Буџет садржи и програмски део, финансијски планови садрже и програмски део, тако да је за очекивати да се у будућности више неће поклањати пажња свакој конкретной активности, већ само оним активностима које су саставни део неког пројекта или програма.

Најновија измена у законској регулативи се односи на доношење Уредбе о директној примени Међународних рачуноводствених стандарда за јавни сектор¹⁰ у којој је уређено да корисници буџетских средстава примењују међународне рачуноводствене стандарде за јавни сектор од 01.01.2011. године. Ова уредба је омогућила увођење обрачунске основе у буџетско рачуноводство, али је и произвела бројне недоумице око примене стандарда, и потребу за доношењем подзаконских аката, како би примена законске регулативе у пракси буџетског рачуноводства задовољила законске оквире.

2.2. Професионална регулатива

У погледу нормативног регулисања рачуноводствене функције уопште, па и рачуноводства буџетских организација професионална регулатива има истакнути значај. Професионална регулатива буџетског рачуноводства обухвата: Кодекс етике за професионалне рачуновође, Међународне рачуноводствене стандарде за јавни сектор, Међународне стандарде ревизије за јавни сектор, Националне рачуноводствене стандарде, што се шематски може представити на следећи начин:

¹⁰ Уредба о примени Међународних рачуноводствених стандарда за јавни сектор, Службени гласник РС број 49/2010),

Слика 7. Професионална регулатива буџетског рачуноводства

Кодексом етике за професионалне рачуновође утврђује се понашање чланова-рачуновођа у пракси, приликом обављања својих професионалних дужности у извршавању рачуноводствених функција, у складу са рачуноводственим начелима, међународним рачуноводственим стандардима, националним законодавством, коначно и у складу са интерном рачуноводственом регулативом.

У Кодексу су дефинисана правила понашања, дужности и одговорност рачуновођа. Кодекс етике се примењује превасходно ради заштите сопствене одговорности рачуновођа, јавног интереса и кредибилитета професије.

Међународни рачуноводствени стандарди представљају унифицирана правила за екстерно финансијско извештавање. Међународни рачуноводствени стандарди за јавни сектор формулисани су 2000. године од стране Међународне федерације рачуновођа (International Federation Accountant Certified-IFAC). Одбор за међународне рачуноводствене стандарде за јавни сектор (International Public Sector Accounting Standards Board-IPSASB) је део Међународне федерације рачуновођа, а формиран је са циљем да развија стандарде и доприноси њиховој имплементацији.

Међународни рачуноводствени стандарди за јавни сектор¹¹ су висококвалитетни међународни стандарди финансијског извештавања, који се примењују у ентитетима јавног сектора.

Циљеви Одбора за Међународне рачуноводствене стандарде за јавни сектор су да стандарди служе јавном интересу кроз стални развој стандарда, и да обезбеде конвергенцију између међународних и националних стандарда, што треба да обезбеди квалитет и униформност финансијског извештавања у међународним оквирима. Остваривање циљева Одбора за међународне рачуноводствене стандарде за јавни сектор садржано је у следећем:

1. промоција примене Међународних рачуноводствених стандарда и међународне сагласности за ту примену,
2. примена Међународних рачуноводствених стандарда,

¹¹ Развијена су 32 Међународна рачуноводствена стандарда за јавни сектор засновани на обрачунској основи буџетског рачуноводства (Табела 17, стр. 89), и један МРС ЈС – Финансијско извештавање, заснован на готовинској основи књиговодстваене евиденције. МРС ЈС – Финансијско извештавање обухвата: циљ, делокруг захтева, готовинску основу, презентацију и захтеве за обелодањивањем, општа разматрања, исправљање грешака, консолидовани финансијски извештај, страна валута, презентација буџетских информација у финансијским извештајима и примаоце спољне помоћи.

3. објављивање других докумената који представљају водиче за примену у финансијском извештавању јавног сектора.

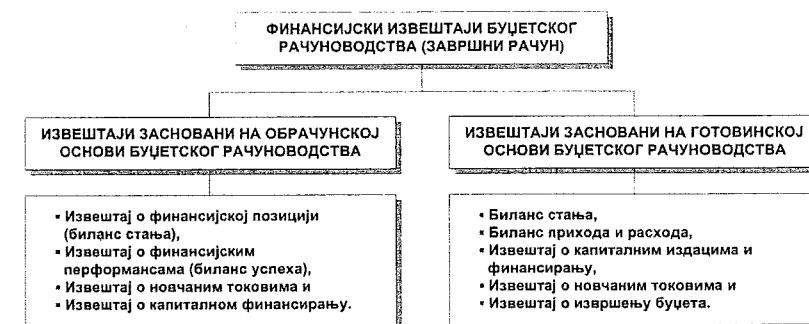
Међународни рачуноводствени стандарди за јавни сектор треба да се примењују у рачуноводству и финансијском извештавању у јавном сектору, осим у државним (јавним) предузећима, која по правилу треба да примењују Међународне рачуноводствене стандарде, односно Међународне стандарде финансијског извештавања. Међународни рачуноводствени стандарди за јавни сектор се примењују у буџетском рачуноводству заснованом на обрачунској основи, али се примењују и у буџетском рачуноводству заснованом на готовинској основи, односно стандарди дозвољавају примену и једне и друге основе у буџетском рачуноводству. По основу рачуноводствене евиденције, у складу са примењеном основном, произилазе финансијски извештаји. У предговору Међународних рачуноводствених стандарда за јавни сектор су наведене врсте финансијских извештаја који се састављају, у зависности од основе на којој се заснива буџетско рачуноводство.

Ако се буџетско рачуноводство заснива на обрачунској основи, тада годишњи финансијски извештај (Завршни рачун) обухвата:

1. Извештај о финансијској позицији (биланс стања),
2. Извештај о финансијским перформансама (биланс успеха),
3. Извештај о новчаним токовима, и
4. Извештај о капиталном финансирању.

Уколико се буџетско рачуноводство заснива на готовинској основи, тада је примарни извештај о готовинским плаћањима и наплатама (Извештај о извршењу буџета), а сет финансијских извештаја (Завршни рачун) садржи:

1. Биланс стања,
2. Биланс прихода и расхода,
3. Извештај о капиталним издацима и финансирању,
4. Извештај о новчаним токовима, и
5. Извештај о извршењу буџета.

Слика 8. Финансијски извештаји буџетског рачуноводства према основи извештавања

Поред финансијских извештаја опште намене, буџетски корисници састављају према потреби финансијске извештаје специјалне намене на захтев појединих Министарстава, статистике итд.

Већина Међународних рачуноводствених стандарда јавног сектора који се односе на буџетско рачуноводство заснованих на обрачунској основи, полазиште има у Међународним стандардима финансијског извештавања и Оквиру за припремање и презентацију финансијских извештаја.

Препорука Одбора за Међународне стандарде јавног сектора је прелазак са готовинске основе рачуноводства и на њој заснованих стандарда, на обрачунску основу. Разлози за то се налазе у чињеници да обрачунска основа и на њој засновани стандарди јавног сектора, већ имају реално упориште у области Међународних рачуноводствених стандарда и Међународних стандарда финансијског извештавања¹².

Процедура примене Међународних рачуноводствених стандарда за јавни сектор захтева:

1. сагледавање стања националне рачуноводствене буџетске праксе, и праксе у схватањима организација које формулишу националне стандарде,
2. укључивање примене свих учесника у процес формирања и имплементације Међународних рачуноводствених стандарда за јавни сектор.

Трећи елемент професионалне регулативе су **Међународни стандарди ревизије за јавни сектор**.¹³

Стандарди ревизије јавних расхода представљају основне смернице за спровођење поступка ревизије јавног сектора. Пракса ревизије јавних расхода у свету користи два развијена система стандарда ревизије – Међународне стандарде ревизије јавних расхода – INTOSAI и Општеприхваћене стандарде ревизије државног сектора – GAGAS. Прве је развила Међународна организација Врховних државних ревизија са циљем хармонизације и унификације државне ревизије у свету, а друге је развила GAO – државна ревизорска организација у САД.

INTOSAI стандарди за основне филозофске и методолошке поставке стандарда упориште имају у Лимској декларацији.¹⁴ Лимска декларација је усвојена 1977.године на 9. Конгресу INTOSAI у Лими (Перу). Основна порука ове декларације односи се на независност ревизије јавних расхода. Врховна државна ревизија која није у могућности да одговори на захтев за независношћу не може ни примењивати стандарде INTOSAI. Независност Врховне државне ревизије не може бити само декларативна, већ заснована на законским прописима. Владавина права и демократија су основне

¹²Упоредни преглед Међународних стандарда за јавни сектор и Међународних рачуноводствених стандарда (МРС/МСФИ), дат је у табели 17, стр.

¹³ Опширније о стандардима ревизије видети: Андрић др Мирко, Крсмановић др Бранко, Јакшић др Дејан, Ревизија – теорија и пракса, Пролетер АД Бечеј, Бечеј, (2004.), стр. 97-106.

¹⁴ www.intosai.org : The Lima Declaration of Guidelines on Auditing Precepts, 15.01.2013.

премисе за стварну независност државне ревизије и практично чини темеље на којима се заснива Лимска декларација.

Посебан облик регулативе, која се може сматрати професионалном, је **Статистика државних финансија (GFS – Government Finance Statistics)**¹⁵ или Методологија статистике државних финансија. Статистика државних финансија као систем представља скуп концепата, дефиниција, класификација и рачуноводствених правила, која обезбеђују квалитетан извор информација за анализу података из финансијских извештаја, на основу којих се могу исказивати збирни подаци прилагођени за анализе и планирање. Статистику државних финансија је формирало одељење за статистику Међународног монетарног фонда 1986.године, а последња прилагођавања и измене су извршене 2001.године. Састоји се из следећих делова:

1. Увод, у којем се објашњавају обим и сврха Статистике државних финансија,
2. Основни појмови Статистике државних финансија којим се дефинишу владини сектори као институционалне јединице. Такође, предмет овог дела су централна влада, и локалне владе као и однос владиног сектора са јавним сектором, укључујући владине финансијске и нефинансијске корпорације,
3. Токови, залихе и књиговодствена правила. Први део се односи на токове и залихе који се евидентирају по методологији Статистике државних финансија. Сви подаци јавног сектора се односе на токове (већином трансакције), или залихе имовине. Они се збирно приказују коришћењем књиговодствених правила, при чему се та правила односе на врсту књиговодственог система који се користи, време и рок евидентирања, процену вредности и остале елементе,
4. Аналитичко окружење захтева приказивање сета финансијских извештаја, који интегрису све економске и новчане токове у државном сектору, и приказују у највећем обиму државне активности, које су од значаја за доношење одлука у фискалној политици,
5. У делу Приходи дефинишу се приходи и то као повећање ресурса, односно трансакције које повећавају нето имовину, предлаже се начин класификовања прихода, и описује детаљно садржај сваке категорије прихода,
6. У делу Расходи дефинишу се расходи као смањење ресурса, односно трансакције које смањују нето имовину. Предлажу се две класификације расхода (функционална и економска), и описује детаљно садржај сваке класификационе категорије,
7. У делу који разматра Биланс стања дефинишу се имовина и обавезе које су признате од стране система Статистике државних финансија, и предлаже се водич за Методологију процењивања различитих типова имовине и обавеза. Такође се предлаже и

¹⁵ www.imf.org - Међународни монетарни фонд, датум доступности 25.01.2013.

класификација различитих типова имовине и обавеза, и детаљно описује садржај класификационих категорија,

8. Трансакције на нефинансијској имовини описују се као класификације и карактеристичне трансакције, као што је процена и период евидентирања,
9. У делу Остали економски токови дефинишу се остали економски токови, као и све промене у вредности и обиму имовине и обавеза, а који нису последица трансакције, већ на пример промена у тржишној цени. Такође, се предлажу и врсте осталих економских токова и детаљно описују према класификационим категоријама.

У Правилнику о стандардном класификационом оквиру и контном плану за буџетски систем који је донет на основу члана 11. став 4. Закона о буџетском систему¹⁶, у члану 1. је наведено: „Овим Правилником се уређују стандардни класификациони оквир и садржај конта у контном плану, који је сачињен у складу са међународном методологијом Статистике државних финансија.¹⁷ Према томе, наш буџетски систем је прихватио методологију Статистике државних финансија и на њој засновао елементе организације буџетског рачуноводства.

2.3. Интерна регулатива

Интерна регулатива буџетског рачуноводства у складу са законском и професионалном рачуноводственом регулативом, обухвата интерна правила која се односе на област финансијског извештавања код корисника буџетских средстава. Интерна регулатива дефинише и обрађује специфична питања за конкретне околности сваког корисника буџетских средстава.

Интерним општим актом, или Правилником о организацији буџетског рачуноводства и рачуноводственим политикама, неопходно је дефинисати:

1. организацију рачуноводственог система,
2. интерне рачуноводствене контролне поступке,
3. лица која су одговорна за законитост, исправност, и састављање исправа о пословној промени и другом догађају,
4. кретање рачуноводствених исправа, рокове за њихово достављање,
5. утврђивање метода и поступака процене билансних позиција, и друга питања од значаја за ефикасно функционисање буџетског рачуноводства и квалитетно финансијско извештавање.

Израда интерног општег акта треба да обезбеди адекватну конкретну примену свих законских, подзаконских аката и аката професионалне регулативе. Најбитније је дефинисати интерне рачуноводствене контролне поступке и одговорна лица, како би се обезбедила сегрегација дужности. Дефинисање рачуноводствених политика је значајно с аспекта утврђивања метода и поступака процене вредности имовине и обавеза. Проблематика

¹⁶ Закон о буџетском систему Републике Србије, („Службени гласник 9/02,101,05).

¹⁷ Правилник о стандардном класификационом оквиру и контном плану за буџетски систем, („Службени гласник РС“) бр. 92/02, 112/05, 103/11, 10/12,18/12, 95/12,99/12.

пописа имовине и обавеза мора бити регулисана интерним актом, посебно имајући у виду да је, у односу на значај проблематике, у Уредби о буџетском рачуноводству несразмеран део посвећен овом значајном питању.

Поред интерног општег акта у којем се конкретизује законска и професионална регулатива у Републици Србији директни корисници буџетских средстава имају обавезу да сачине интерни општи акт за вршење интерне контроле. Интерна контрола представља организовани систем процедура и одговорности свих лица која су укључена у финансијске и пословне процесе код директних и индиректних корисника буџетских средстава, а која има за циљ да обезбеди:¹⁸

1. примену закона, прописа, правила и процедура,
2. успешно пословање,
3. економично, ефикасно и наменско коришћење средстава,
4. чување средстава и улагања од губитака, укључујући и преваре, неправилности и корупције,
5. интегритет и поузданост информација, рачуна и података.

Интерна контрола може бити претходна и накнадна, и обе обезбеђују информације о следећем:¹⁹

- исправности наменског коришћења средстава,
- преузимању обавеза и извршењу налога за плаћање,
- комплетности документације о насталим пословним променама,
- исправности и законитости трансакције,
- спровођењу поступка јавних набавки мале и велике вредности,
- спровођењу одлука органа управљања,
- законитости рада,
- тачности (поштовање прописаних или уговорених рокова).

Интерна рачуноводствена регулатива обезбеђује услове за спровођење одредаба законске и професионалне регулативе на микро нивоу тј. на нивоу конкретног корисника буџетских средстава. Значајан елемент интерне рачуноводствене регулативе су рачуноводствене политике које представљају специфичне припреме, основе, конвенције, правила и праксе, које су буџетске организације усвојиле за припремање и приказивање финансијских извештаја. Код корисника буџетских средстава је карактеристично, имајући у виду чињеницу да се у условима домаће буџетске праксе примењује готовинска основа у рачуноводственој евиденцији, да је менаџменту остављено мало простора за формирање сопствене рачуноводствене политике.

Код добитних организација рачуноводственим политикама менаџмент се самостално опредељује за начин признавања, вредновања (процењивања), а затим и приказивања имовине, обавеза, прихода и расхода

¹⁸ Закон о буџетском систему („Службени гласник РС“ бр. 54/09,73/10,101/10, 101/11, 93/12), члан 66а.

¹⁹ Образовни информатор – Билтен буџетско рачуноводство, Београд, 20/21/2008, стр. 8-34.

у финансијским извештајима, тако да екстерни финансијски извештаји буду усаглашени са свим захтевима Међународних стандарда финансијског извештавања. С аспекта финансијског извештавања, одабир конкретне рачуноводствене политике од великог је значаја, јер од примењене рачуноводствене политике зависи квалитет и објективност извештавања. Уколико се жели на истинит и објективан начин приказати имовински, приносни и финансијски положај добитне организације, неопходно је усвојити и применити адекватне рачуноводствене политике, а не само задовољити постављене законске и професионалне прописе и правила евиденције. Менаџмент одређује рачуноводствене политике којима се обезбеђује да финансијски извештаји пружају информације које су поуздане, значајне и потребне корисницима информација из финансијских извештаја приликом доношења пословних одлука.

Иако рачуноводствене политике делују на читавом подручју рачуноводствене функције, ипак се могу издвојити подручја деловања рачуноводствених политика, са крајњим ефектима на подручју резултата пословања.

ПОДРУЧЈА ДЕЛОВАЊА РАЧУНОВОДСТВЕНИХ ПОЛИТИКА			
Опште рачуноводствене политике	Рачуноводствене политике на подручју имовине	Рачуноводствене политике на подручју обавеза и резервисања	Рачуноводствене политике на подручју утврђивања резултата

Слика 9. Подручја примене и деловања рачуноводствених политика²⁰

Рачуноводствене политике у буџетском рачуноводству, заснованом на готовинској основи, могу се, у основном, односити на следеће:²¹

- књижење исправке вредности нефинансијске имовине, у висини обрачунате амортизације врши се на терет сопствених извора финансирања, у сразмери у којој приходи из буџета учествују у укупним приходима корисника буџетских средстава, а разлика на терет расхода класе 400000 – Текући расходи, односно конта категорије 430000 – Употреба основних средстава,
- приходи услед промене вредности основних средстава, нематеријалних улагања и учешћа у капиталу по основу обрачунате ревалоризације се не исказују, односно уопште се не врши ревалоризација нефинансијске имовине,
- приходи и примања се признају по основу прилива средстава на текући рачун у извештајном периоду,

- расходи и издаци се признају по основу одлива средстава са текућег рачуна у извештајном периоду,
- обртна средства у виду залиха материјала, алата и ситног инвентара, који се набављају за обављање редовне делатности директно се исказују као расход, у висини плаћања обавезе према добављачима, итд.

Ограниченост избора рачуноводствених политика код буџетског рачуноводства, представља фактор који онемогућава менаџмент да исказе своју креативност управо усмерено у правцу обезбеђења финансијских извештаја одговарајућег квалитета.

²⁰ Др Љубица Гајић, Рачуноводствене политике у функцији квалитета финансијских извештаја, Зборник радова, СРРС, Злаатибор, 2009. стр. 118.

²¹ ИПЦ – Жута књига за буџетско рачуноводство, Београд, 2012 – 2013.

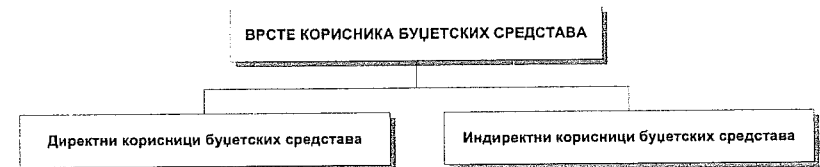
3.

Финансијски извештаји буџетског рачуноводства

3.1. Корисници буџетских средстава и потребе за финансијским извештавањем буџетског рачуноводства

3.1.1. Корисници буџетских средстава

У односу на начин финансирања и финансијског извештавања корисници средстава из буџета дефинишу се као директни и индиректни.

Слика 10. Врсте корисника буџетских средстава

Списак директних и индиректних корисника буџетских средстава је први пут објављен 1. јануара 2003. године у „Службеном гласнику Републике Србије“¹, када је формирана Управа за јавна плаћања (садашња Управа за трезор). Након доношења новог Закона о платном промету², платни промет је из Завода за обрачун и плаћање, премештен у пословне банке (за привредне субјекте), а за државни сектор у Управу за јавна плаћања. Тада је формиран консолидовани систем трезора, који је подразумевао да сви директни и индиректни корисници буџетских средстава имају отворене подрачуне за буџетска и остала средства у Управи за јавна плаћања.

Директни корисници буџетских средстава су органи и организације свих нивоа власти. Према томе, директни корисници буџетских средстава обухватају сва Министарства и Агенције, Секретаријате и Управе за све делатности јавне потрошње које се финансирају из буџета, у целини или у

¹ „Закон о буџетском систему Републике Србије“, *Службени гласник РС*“ број 9/02-101/05, члан 3

² „Закон о платном промету“, „Службени лист СРЈ“ број 3 од 18.01.2002, важи од 01.01.2003. године

одређеном проценту, али већем од 50% укупних прихода корисника буџетских средстава.

Индиректни корисници буџетских средстава су „правосудни органи, месне заједнице, јавна предузећа, дирекције и фондови основани од стране локалних власти, који се финансирају из јавних прихода чија је намена утврђена посебним законом, установе основане од стране Републике, односно локалне власти, над којима оснивач, преко директних корисника буџетских средстава, врши законом утврђена права, у погледу управљања и финансирања, као и буџетски фондови.“³

Ова правничка дефиниција индиректних корисника буџетских средстава се може поједноставити на следећи начин: под индиректним корисницима буџетских средстава подразумевају се све установе чији су оснивачи Република, Покрајина, локална власт, који имају законска овлашћења да утичу на начин употребе буџетских средстава намењених за потребе функционисања индиректних корисника.

На пример, Гимназија у Новом Саду је индиректни корисник буџетских средстава Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, али и корисник буџетских средстава Покрајинског секретаријата за образовање, управу, прописе и националне заједнице, док се на нивоу града Новог Сада, појављује као корисник буџетских средстава Градске управе за образовање, у виду трансферних средстава.⁴ Према томе, Гимназија је, у складу са Законом о буџетском систему индиректни корисник буџетских средстава Републике Србије.

Финансијско извештавање је у уској вези са информационом потребама корисника буџетских средстава. Код привредног сектора је карактеристично да се корисници информација из финансијских извештаја деле на интерне и екстерне кориснике, и да је свима заједничка потреба за информацијама на основу којих ће моћи донети одговарајуће пословне одлуке.

С информационог аспекта посматрано и у буџетском систему се разликују интерни и екстерни корисници информација. Али се поставља питање разграничења једних и других. Посматрано из угла корисника информација, под интерним корисницима се сматрају запослени и менаџмент, али и директни корисници буџетских средстава. Јер, одговорност директних корисника за пословање индиректних корисника је опредељујући фактор разграничења. Развојем буџетског система и преносом одговорности за пословно одлучивање са директног корисника на индиректног корисника буџетских средстава допринело је резграничењу одговорности. Пренос одговорности за пословно одлучивање на менаџмент индиректних корисника је омогућио да се директни корисници буџетских средстава могу третирати као екстерни корисници информација из финансијских извештаја буџетског рачуноводства.

³ „Закон о буџетском систему Републике Србије“, *Службени гласник РС*“ број 9/02,101/05 54/, 73/10,101/10,101/11,члан 2.

⁴ Трансферна средства су средства која су достављена локалном органу власти за финансирање делатности која је у надлежности финансирања Републике Србије, односно републичког министарства.

3.1.2. Потребе за финансијским извештавањем буџетског рачуноводства

Финансијско извештавање, као крајњи продукт рачуноводственог обухвата пословних догађаја, уско је везано са циљевима пословања корисника буџетских средстава. Док се код привредних субјеката могу јасно искристалисати општи и посебни циљеви пословања, као што су: дугорочна максимализација добити, односно дугорочна максимализација односа добити према ангажованим средствима и сопственом капиталу (дугорочна рентабилност пословања), раст предузећа, раст продаје, освајање одређених тржишта, раст стандарда запослених, очување друштвеног угледа предузећа, итд., докле се код корисника буџетских средстава, циљеви деловања одређују на другачијим основама.

Уколико се пође од система образовања, који је комплексан и захвата значајне сегменте становништва једне државе, тада није неосновано тврдити да се и у овом случају могу детерминисати како општи, тако и посебни циљеви егзистенције образовног система, а самим тим и свих учесника у том систему, персонификованих кроз циљеве образовних установа свих нивоа образовања. Општи циљеви образовног система су:

1. обезбеђивање услова за уједначен и квалитетан образовни процес од предшколског до високошколског образовања, тј. обезбеђивање адекватног механизма финансирања процеса образовања,
2. максимизирање економичности употребе буџетских и осталих средстава за потребе образовања, посматрано кроз сврсисходну cost benefit анализу трошкова функционисања у односу на сегмент буџетских средстава намењених за образовање (у суштини, прихода из буџета различитих нивоа власти),
3. максимизирање ефикасности употребе буџетских и осталих средстава за потребе образовања, и то у погледу коришћења средстава за намене, које обезбеђују задовољавање потреба у области образовања и омогућавају испуњење циљева образовања задовољавајућег квалитета,
4. максимизирање ефикасности употребе буџетских и осталих средстава, тј. употребе буџетских и осталих средстава у периоду, који је предвиђен Законом о буџету и осталим законским прописима,
5. максимизирање наменског коришћења буџетских средстава, кроз обезбеђење услова за квалитетан надзор и контролу над употребом буџетских средстава,
6. развијање менаџерског приступа у употреби буџетских и осталих средстава корисника буџетских средстава.⁵

Посебни циљеви представљају операционализацију општих циљева и условљени су нивоом образовања и конкретном буџетском организацијом. Циљеви образовног процеса се остварују кроз адекватну организациону

⁵ Циљеви су прилагођени кориснику буџетских средстава у образовању примерено циљевима привредних субјеката. Према: Стевановић др Н, Маливић др Д , (2008): „Управљачко рачуноводство“, *Економски факултет, Београд, стр.30.*

структуру образовног система, која би требала да буде прилагођена финансијској функцији, тј. финансирању тог система. С организационог аспекта посматрано постоји могућност двојаког организационог структурирања корисника буџетских средстава. С једне стране, то је могућност примене функционалне организационе структуре, а с друге стране дивизионалне организационе структуре.

Код функционалне организације корисника буџетских средстава, могуће су следеће функције:

- опште управљање (администрација),
- техничко управљање (припрема активности у смислу одржавања објеката, опреме, планирање и контрола употребе објеката и опреме, оперативно планирање),
- набавка (набавна служба свих материјала и услуга неопходних за функционисање делатности корисника буџетских средстава),
- основна делатност (на пример, процес наставе је основна делатност образовања, пружање здравствене заштите је основна делатност здравства, итд.),
- маркетинг (промоција као најзначајнији сегмент маркетинг микса),
- истраживање и развој (стварање предуслова за стратешке одлуке),
- финансијска функција (сва плаћања и исплате – платни промет, одржавање текуће ликвидности, пласман и набавка финансијске имовине),
- рачуноводство схваћено као „сабирна“ функција, у коју се сливају сви подаци из осталих функција, и које продукује информације неопходне за доношење адекватних одлука.

Функционална организациона структура је примеренија директним корисницима буџетских средстава, јер се на том нивоу управљања образовним процесом доносе стратешке одлуке, па је неопходно квалитетно функционисање сваке од функција корисника буџетских средстава. С обзиром, да директни корисници буџетских средстава обухватају државну управу, са одговарајућим људским и осталим ресурсима за обављање послова из њихове надлежности, разврставање активности по функцијама је оправдано.

Насупрот функционалној организацији, за индиректне кориснике буџетских средстава је примеренија дивизионална организациона структура, и то из разлога обезбеђења услова за квалитетном контролом употребе буџетских средстава. Дивизионална организациона структура на нивоу, на пример једне гимназије би подразумевала могућност формирања приходних и тропковних центара, и то на нивоу сваког извора финансирања, као што је наведено:

1. буџетска средства,
2. донације,
3. родитељски динар,
4. сопствени приходи,
5. остали извори финансирања.

Извештавање код корисника буџетских средстава се сагледава кроз циљеве функционисања корисника буџетских средстава, кроз организациону структуру, начин управљања средствима, па је дистинкција између различитих потреба јаснија, и то у погледу:

1. сагледавања економичног, ефикасног и ефективног коришћења буџетских и осталих средстава,
2. сагледавања потреба за постојањем одређених сегмената функционисања корисника буџетских средстава,
3. полагања рачуна о финансијском положају, финансијској позицији и успешности пословања корисника буџетских средстава,
4. доношења појединачних пословно-финансијских одлука (утврђивање циљева, идентификовање врста одлука, представљање процеса одлучивања и означавање основних карактеристика за ове сврхе потребних информација),
5. систематске управљачке контроле пословно-финансијског процеса код корисника буџетских средстава – планирање, организовање, комуницирање, контрола остварења и мотивисање.

Потребе за финансијским извештавањем корисника буџетских средстава се идентификују кроз законску обавезу финансијског аспекта извештавања буџетског рачуноводства. Извештајни механизми финансијског аспекта извештавања буџетског рачуноводства омогућавају задовољење аналитичких потреба директних корисника буџетских средстава и државе уопште, у складу са методологијом Статистике државних финансија, израду финансијских планова индиректних корисника буџетских средстава и на њима заснованог буџета, као и задовољавање потреба управљачког аспекта извештавања буџетског рачуноводства, у смислу промовисања принципа и начела управљачког рачуноводства код корисника буџетских средстава.

Из тих разлога може се говорити о:

1. званичним финансијским извештајима буџетског рачуноводства, и
2. управљачком аспекту финансијског извештавања буџетског рачуноводства за интерне потребе.

3.2. Финансијски извештаји буџетског рачуноводства

Званични финансијски извештаји корисника буџетских средстава, према Уредби о буџетском рачуноводству⁶, се деле на: извештаје на готовинској основи и извештаје састављене на основу усвојених рачуноводствених политика са образложењем.

Оваква подела званичних финансијских извештаја је проистекла из утврђених основних смерница у Уредби, у којој је наведено: „Припремање финансијских извештаја врши се на принципима готовинске основе, у складу са Међународним стандардима за јавни сектор“. Са једне стране се

⁶ Уредба о буџетском рачуноводству, *Службени гласник РС* бр. 125/03, 12/2006, члан 7,

за потребе сагледавања готовинског тока буџетских средстава и наменског коришћења буџетских средстава састављају финансијски извештаји на готовинској основи, а са друге стране се за потребе сагледавања финансијског положаја и успешности пословања корисника буџетских средстава, састављају финансијски извештаји засновани на рачуноводственим политикама са образложењима, у складу са примереном нормативном регулативом, на којој се заснивају рачуноводствене политике.

Према томе, у буџетском рачуноводству се разликују две врсте извештаја, и то:

- Извештаји на готовинској основи, и
- Извештаји састављени на основу усвојених рачуноводствених политика са образложењем.

Извештаји састављени на готовинској основи буџетског рачуноводства су:

1. Извештај о капиталним издацима и финансирању,
2. Извештај о новчаним токовима.

Извештаји састављени на основу усвојених рачуноводствених политика са образложењем су:

3. Биланс стања,
4. Биланс прихода и расхода,
5. Извештај о извршењу буџета,
6. Извештај о коришћењу средстава из текуће и сталне буџетске резерве,
7. Извештај о гаранцијама датим у току фискалне године.

Образложења извештаја су:

8. Објашњење великих одступања између одобрених средстава и извршења,
9. Преглед примљених донација и кредита домаћих и страних, као и извршених отплата кредита, усаглашених са информацијама, садржаним у извештају о новчаним токовима, и
10. Извештај екстерне ревизије са мишљењем.

Посматрано с аспекта врсте корисника буџетских средстава, односно начина финансирања буџетских организација, не састављају сви корисници наведене финансијске извештаје.

Индиректни корисници буџетских средстава састављају:

1. Биланс стања – образац број 1
2. Биланс прихода и расхода – образац број 2
3. Извештај о капиталним издацима и финансирању – образац број 3
4. Извештај о новчаним токовима – образац број 4
5. Извештај о извршењу буџета – образац број 5.

Директни корисници, поред наведених пет извештаја, су у обавези да састављају и осталих пет извештаја.

Поступку састављања финансијских извештаја претходе следеће основне активности:

1. Попис имовине и обавеза,
2. Обрачун и књижење амортизације,
3. Усклађивање књиговодствене евиденције према готовинској основи,
4. Утврђивање и књижење резултата пословања.

1. Попис имовине и обавеза претходи састављању финансијских извештаја јер књиговодствено стање имовине и обавеза треба да буде идентично са стварним стањем, које се утврђује пописом имовине и обавеза. У том погледу битна одредница даљег разматрања специфичности појединачног елемента финансијског извештаја буџетског рачуноводства је упознавање са организацијом пописа имовине и обавеза.

Табеларни преглед приказује основне поступке и одговорност за организацију пописа имовине и обавеза:⁷

Редни број	Поступак и/или одговорност
1	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Усклађивање евиденција и стања главне књиге са дневником и помоћним књигама, ▪ Усаглашавање финансијских пласмана, потраживања и обавеза.
2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Доношење акта – одлуке о спровођењу пописа - доноси орган управљања (директор, управни одбор, школски одбор).
3	<ul style="list-style-type: none"> ▪ За организацију и исправност пописа одговоран је руководилац (директор), односно лице на које писмено пренесе овлашћење.
4	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Руководилац рачуноводства саставља извод из евиденција предмета пописа и доставља комисији за попис пописне листе – спецификације, ▪ Комисија за попис прибавља потребне спецификације и пописне листе, упутства за спровођење пописа и сл.
5	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Лица материјално задужена за предмете пописа обављају неопходне припремне радње ради лакшег, бржег и правилнијег пописивања, ▪ Комисија за попис саставља план рада, којим се утврђује почетак и завршетак рада на попису, методологија рада, начин евидентирања промена насталих између дана пописивања и дана под којим се врши попис и начин састављања извештаја о извршеном попису,
6	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Комисија за попис врши увид у стварно стање нефинансијске имовине (стална и обртна средства) и стварно стање финансијске имовине (обавезе, потраживања, пласмани), ▪ Комисија за попис врши унос података о стању које је утврђено пописом у пописне листе, евидентира запажања и слично,

⁷ Модификовано према, Бранислав Радуловић, Попис имовине и обавеза – организација годишњег пописа код буџетских корисника, часопис Економика трансформације бр. 1/2006, Институт за економику и финансије, Београд, стр. 57.

7	<ul style="list-style-type: none"> Комисија врши евидентирање неслагања количински и вредносно, између стварног и књиговодственог стања, и констатује разлоге одступања, Комисија даје предлоге за даље поступање,
8	<ul style="list-style-type: none"> Извештај о попису се разматра и доноси одлука о усвајању извештаја, начину евидентирања промена – разлика између књиговодственог и стварног стања и накнадним активностима.
9	<ul style="list-style-type: none"> Елаборат – извештај о извршеном попису, заједно са листама и одлукама органа управљања доставља се служби рачуноводства, По основу извештаја о попису у књиговодству се врши усклађивање књиговодственог стања са стварним стањем утврђеним пописом.

Табела 4. Организација пописа имовине и обавеза код корисника буџетских средстава

Након извршеног усклађивања књиговодственог стања са стварним стањем се врши књижење резултата пописа имовине и обавеза. Као резултат годишњег пописа могу се појавити следеће ситуације:

- Расходовање основних средстава што захтева искњижавање дела имовине буџетског корисника из пословних књига, и у складу са донетом одлуком о расходовању врши се продаја или уступање без надокнаде расходоване имовине,
- Вишак основних средстава, када је стварно стање веће од књиговодственог стања. Тада се врши књижење утврђеног вишка увећавањем класе 000000-Нефинансијска имовина, и увећањем класе 300000-Извори финансирања нефинансијске имовине и утврђивање резултата пословања,
- Мањак основних средстава, када је стварно стање мање од књиговодственог стања, захтева искњижавање имовине из књиговодствене евиденције и утврђивање узрока насталог мањка и везивање за одговорност.

У ситуацијама када у структури имовине буџетске организације постоји роба и материјал у књиговодственој евиденцији, тада се након извршеног пописа могу утврдити вишкови и мањкови робе и материјала, па се на идентичан начин врши евидентирање утврђених одступања стварног стања од књиговодственог стања као што је вршено код основних средстава, односно код нефинансијске имовине.

2. Обрачун амортизације нефинансијске имовине се врши у складу са нормативном регулативом, у којој је утврђен предмет амортизације, основнице за амортизацију, стопе амортизације по номенклатури основних средстава, те се на основу познатих параметара врши обрачун. На начин књиговодственог обухвата утврђених износа амортизације утиче извор финансирања за набавку нефинансијске имовине. У случају када је нефинансијска имовина набављена из буџетских средстава, тада се утврђена амортизација књижи на терет капитала у класи 3- Извори финансирања нефинансијске имовине и утврђивање резултата пословања,

уз одобрење исправке вредности у класи 0-Нефинансијска имовина. У случају када је набавка нефинансијске имовине извршена из тржишно остварених тј. сопствених прихода, тада ће књижење утврђене амортизације бити на терет расхода у категорији рачуна 430000-Амортизација и употреба средстава за рад, уз одобрење одговарајућег конта исправке вредности у класи 0-Нефинансијска имовина. Због нарушавања готовинске основе у ситуацији набавке имовине из сопствених прихода, истовремено се врши књижење обрачунате амортизације на терет капитала у класи 3, уз одобрење конта 311419 – Остали извори новчаних средстава – средства амортизације. Ставови књижења у оба случаја су:

а. Набавка нефинансијске имовине из буџетских средстава по основу које је обрачуната амортизација у износу од 900.000 динара.

Дневник

Ред. број	КОНТО	ОПИС	ДУГУЈЕ	ПОТРАЖУЈЕ
1.	311112	Опрема	900.000,00	
	011229	Исправка вредности опреме		900.000,00
		Исправка вредности нефинансијске имовине		

б. Набавка нефинансијске имовине из тржишних – сопствених прихода по основу чега је обрачуната амортизација у износу од 300.000 динара.

Дневник

Ред. број	КОНТО	ОПИС	ДУГУЈЕ	ПОТРАЖУЈЕ
1.	431211	Трошкови амортизације – машине и опрема	300.000,00	
	011229	Исправка вредности опреме		300.000,00
		Исправка вредности нефинансијске имовине		
2.	311112	Опрема	300.000,00	
	311419	Остали извори новчаних средстава- средства амортизације		300.000,00
		Издавање средстава амортизације на посебан рачун		

Ако је нематеријална имовина набављена делом из сопствених прихода и делом из прихода из буџета, обрачун амортизације се врши срезмерно односу наведених извора финансирања, а техника књиговодствене евиденције се спроводи комбинациојм претходно наведених евиденција. Обрачуната амортизација износи 300.000 динара, а однос прихода из буџета и сопствених прихода је 80% према 20%.

Дневник

Ред. број	КОНТО	ОПИС	ДУГУЈЕ	ПОТРАЖУЈЕ
1.	431211	Трошкови амортизације – машине и опрема	60.000,00	
	311112	Опрема	240.000,00	
	011229	Исправка вредности опреме - исправка вредности нефинансијске имовине -		300.000,00
2.	311112	Опрема	60.000,00	
	311419	Остали извори новчаних средстава- средства Ам - издавање средстава амортизације на посебан рачун-		60.000,00

3. Усклађивање књиговодствене евиденције према готовинској основи обухвата следећа књижења:

а. Књижење неутрошених средстава буџета Републике спроводи се уколико на дан 31.12. године за коју се саставља финансијски извештај, на рачуну буџетских средстава има неутрошених средстава из буџета Републике. Корисник буџетских средстава је у обавези да изврши следеће књижење:

Дневник

Ред. број	КОНТО	ОПИС	ДУГУЈЕ	ПОТРАЖУЈЕ
1.	791111	Приходи из буџета		- 100.000,00
	254111	Обавезе према буџету -сторно неутрошених средстава		100.000,00
		Неутрошена средства буџета Републике		

Након извршеног повраћаја неутрошених средстава спроводи се следеће књижење:

Дневник

Ред. број	КОНТО	ОПИС	ДУГУЈЕ	ПОТРАЖУЈЕ
1.	254111	Обавезе према буџету	100.000,00	
	121112	Текући рачун		100.000,00
		Извод Трезора –враћање средстава у Буџет		

б. Књижење наплаћених прихода који се односе на наредну годину

Пренос наплаћених прихода у наредну годину књиговодствено се спроводи сторнирањем са одговарајућег рачуна 291100 - Пасивна временска

разграничења и књижењем на одговарајућем рачуну прихода у оквиру класе 7- Текући приходи. На примеру наплаћеног родитељског динара који се преноси у наредну годину то би било:

Дневник

Ред. број	КОНТО	ОПИС	ДУГУЈЕ	ПОТРАЖУЈЕ
1.	291191	Пасивна временска разграничења		-200.000,00
	742378	Родитељски динар		200.000,00
		Пренос наплаћених прихода на наредну годину		

в. Књижење плаћених аванса за набавку материјала и услуга врши се у ситуацијама датих аванса за набавку материјала и услуга на одговарајућим контима класе 4-Текући расходи, уз одобрење на контима 291211 - Плаћени аванси за набавку материјала и 291213 – Плаћени аванси за набавку услуга.

Дневник

Ред. број	КОНТО	ОПИС	ДУГУЈЕ	ПОТРАЖУЈЕ
1.	426611	Аванс за набавку материјала за образовање	100.000,00	
	291211	Плаћени аванси за набавку материјала - извод Трезора, уплата по предрачуну -		100.000,00

г. Књижење исплаћених аконтација за службена путовања задужују се одговарајућа konta групе рачуна 422000-Трошкови путовања, уз одобрење одговарајућих konta групе рачуна 131000 - Активна временска разграничења. У ситуацији када ће се обрачун путног налога извршити у наредној буџетској години, тада се у текућој години спроводи следеће књижење:

Дневник

Ред. број	КОНТО	ОПИС	ДУГУЈЕ	ПОТРАЖУЈЕ
1.	422111	Аконтација дневница за службени пут у земљи	6.000,00	
	131119	Остали унапред плаћени расходи – аконтације за службени пут - Извод Трезора		6.000,00

д. Књижење исплате аванса за набавку нефинансијске имовине из текућих прихода спроводи се у оквиру класе 0-Нефинансијска имовина, на контима датих аванса за набавку нефинансијске имовине – група 015, и контима Нефинансијске имовине у припреми – група 015, и истовремено на контима класе 3 – Нефинансијска имовина у припреми и контима класе 2 - Дати аванси за набавку нефинансијске имовине.

Дневник

Ред. број	КОНТО	ОПИС	ДУГУЈЕ	ПОТРАЖУЈЕ
1.	015212	Аванси за набавку нефинансијске имовине	150.000,00	
	121112	Текући рачун		150.000,00
		Исплата аванса		
2.	015112	Нефинансијска имовина у припреми	150.000,00	
	311151	Нефинансијска имовина у припреми		150.000,00
		Књижење по предрачуну		
3.	512611	Издаци за набавку нефинансијске имовине	150.000,00	
	291212	Дати аванси за набавку нефинансијске имовине		150.000,00
		Пренос на расходе и издатке		
4.	291212	Дати аванси за набавку нефинансијске имовине	150.000,00	
	252111	Добављачи у земљи		150.000,00
		По рачуну добављача		

ђ. Књиговодствено обухватање неплаћених расхода врши се сторнирањем са одговарајућих конта класе 4-Текући расходи и књижењем-преносом на konto 131211 – Обрачунати неплаћени расходи.

На примеру набављеног канцеларијског материјала могло би се представити на следећи начин, уз претпоставку да је књижење рачуна добављача извршено задужењем конта 131211 – Обрачунати неплаћени расходи и издаци уз одобрење конта 252111 – Добављачи у земљи.

Дневник

Ред. број	КОНТО	ОПИС	ДУГУЈЕ	ПОТРАЖУЈЕ
1.	426111	Канцеларијски материјал	-150.000,00	
	131211	Обрачунати неплаћени расходи и издаци	150.000,00	
		Пренос неплаћених расхода у наредну годину према рачуну добављача		

4. Утврђивање и књижење резултата пословања подразумева затварање конта класе 4 – Текући расходи, класе 5 – Издаци за набавку нефинансијске имовине, и класе 6 – Издаци за набавку финансијске имовине са једне стране, и конта класе 7- Текући приходи, класе 8-Примања од продаје нефинансијске имовине, и класе 9 – Примања од продаје финансијске имовине са друге стране, што омогућава утврђивање резултата пословања буџетског корисника. Попуњавање финансијских извештаја се врши из закључног листа пре затварања конта класа 0 - Нефинансијска имовина, класе 1-Потраживања, готовина и готовински еквиваленти, класе 2-Обавезе, и класе 3-Извори финансирања.

Закључак конта имовине и обавеза се спроводи након састављених финансијских извештаја, конкретно након попуњених прописаних образаца финансијских извештаја. Израдом финансијских извештаја завршава се један извештајни период и може се приступити отварању почетног стања за наредни обрачунски период. Почетно стање текуће пословне године је обавезно идентично са крајњим стањем претходне године, тј. са стањем на дан 31.12. претходне године, као претходног извештајног периода.

3.2.1. Биланс стања

Биланс стања је један од основних и најстаријих финансијских извештаја. Указује са једне стране на имовину, а са друге стране на обавезе и изворе капитала корисника буџетских средстава. Саставља се на основу података са рачуна класе 0 – Нефинансијска имовина и класе 1 – Финансијска имовина, што гради активу биланса. Пасиву Биланса стања граде елементи са рачуна класе 2 – Обавезе и део са рачуна класе 3 – Извори капитала. Одликује се билансном равнотежом између активе и пасиве.

Биланс стања је финансијски извештај чија аналитичка вредност посебно долази до изражаја код привредних субјеката оријентисаних на остваривање добити, јер се на основу података садржаних у елементима биланса стања добијају информације неопходне за доношење пословних одлука. Те информације се односе како на имовину, тако и на обавезе посматрано са разноврсних аспеката: рочности, врсти имовине, карактера обавеза, те се сходно томе сагледавају основни елементи финансијске анализе и израчунавају одговарајући рачуно бројеви.

Познавање основних чинилаца биланса стања је предуслов за даље активности како власника, тако и свих осталих заинтересованих субјеката за пословање привредног субјекта. Основна одлика биланса стања је сагледавање континуитета пословања, јер је кроз примену динамичке анализе могуће просторно и временско поређење елемената биланса стања.

Код корисника буџетских средстава у условима примене готовинске основе буџетског рачуноводства биланс стања је извештај који пружа информације о променама на имовини и обавезама корисника буџетских средстава, али се из њега не могу сагледати основе њиховог повећања или смањења, односно извори финансирања пословних догађаја. Информациона вредност биланса стања се, између осталог, огледа у следећим чињеницама:

1. између класе 000000 - Нефинансијска имовина и класе 300000 - Извори капитала и утврђивање резултата пословања, мора постојати равнотежа, изузев дела који се односи на утврђивање резултата пословања. Једнакост између класа 0 и класе 3 је последица потребе да сва нефинансијска имовина у сталним средствима исказана у класи 0 има извор финансирања у класи 3. То се односи и на финансирање из средстава амортизације, када се та средства исказују као остала новчана средства,
2. почетно стање на текућем рачуну 121112 је идентично са збиром стања на контима 321311 - Нераспоређени вишак прихода ранијих година и 311712 – Наменски одређен вишак прихода над расходима (пре измене контног оквира 321121 - Вишак прихода суфицит). Ово је последица примене начела континуитета у пословању са једне стране, а са друге стране то је логичан след примене готовинске основе буџетског рачуноводства. Наиме, вишак прихода над расходима мора бити садржан у салду на текућем рачуну. На овај начин се праћењем стања на текућем рачуну прати и ликвидност пословања буџетског корисника, за разлику од обрачунске основе када је потребно састављати биланс новчаних токова да би се сагледала ликвидност,
3. збир конта 131211- Обрачунати неплаћени расходи је идентичан са збиром конта 252111 - Добављачи у земљи. Разумљиво, јер се у систему буџетског рачуноводства по готовинској основи, све обавезе које нису плаћене евидентирају преко конта активних временских разграничења групе рачуна 131000, а најчешће преко конта 131211. Због тога је корисно у књиговодству аналитички рашчланити конто 131211-Обрачунати неплаћени расходи на потребан број субсубаналитичких конта како би се обезбедила јасна и прегледна слика преузетих, неплаћених обавеза. Могућ, квалитетан, и у пракси потврђен начин овог рашчлањавања јесте према изворима финансирања и врсти обавезе. На пример:

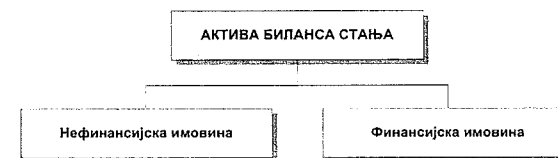
Субсубаналитички конто	Извор финансирања и обавеза
131211-0001	улазни рачуни – осигурање имовине
131211-0002 ⁸	улазни рачуни – основна средства (нефинансијска имовина)
131211-0003	улазни рачуни – извор финансирања буџетска средства
131211-0004	улазни рачуни – извор финансирања сопствени приходи
131211-0005	улазни рачуни – извор финансирања донације
131211-0006	улазни рачуни – извор финансирања родитељски динар
131211-0007	неплаћени расходи - зараде, накнаде зарада (сви неплаћени расходи из категорије конта 410000- расходи за запослене)
131211-0008	остали неплаћени расходи.

⁸ За исказивање набавке нефинансијске имовине у употреби је конто 131212 - Обрачунати неплаћени издаци од 01.01.2007. године. На овај начин се на једном аналитичком конту исказује набавка нефинансијске имовине, при чему је могуће и њега рашчланити према изворима финансирања, ради квалитетније евиденције. (Прим. аутора).

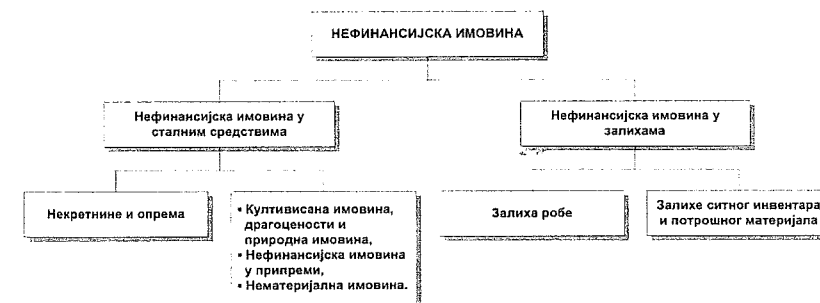
4. стање на контима 122100 - Потраживања из пословања се налази у равнотежи са групом конта 291300 - Обрачунати неплаћени приходи и примања. Ови синтетички рачуни се такође могу, по истом принципу, рашчланити према изворима финансирања и врсти продаје,
5. равнотежа између конта активе и пасиве биланса стања је увек присутна, што је последица примене принципа система двојног књиговодства.

Биланс стања омогућава сагледавање целине пословања корисника буџетских средстава. Елементи биланса стања су активни и пасивни рачуни, односно имовинске позиције које чине билансну структуру и материјалну основу биланса. Рачуни се даље рашчлањавају на позиције које их сачињавају, а ове даље на пословне догађаје који се њима изражавају. Биланс стања омогућава сагледавање финансијског положаја, ликвидности, солвентности, представља основу и ствара могућност разноврсних анализа, и са одговарајућом, делатности примереној детаљношћу чини значајан извор информација за екстерне потребе, али и за извештаје интерне природе.

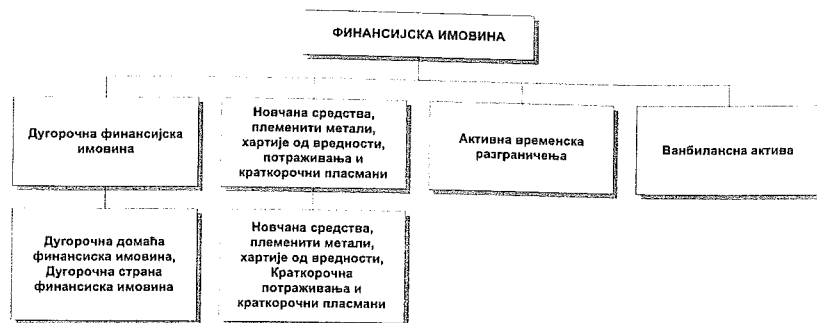
Структура биланса стања у буџетском рачуноводству приказана је на следећим сликама, а једнакости које су претходно наведене се могу уочити и кроз сагледавање економских категорија које су садржане у овом прегледу:

Актива биланса стања се развија на елементе нефинансијске и финансијске имовине.

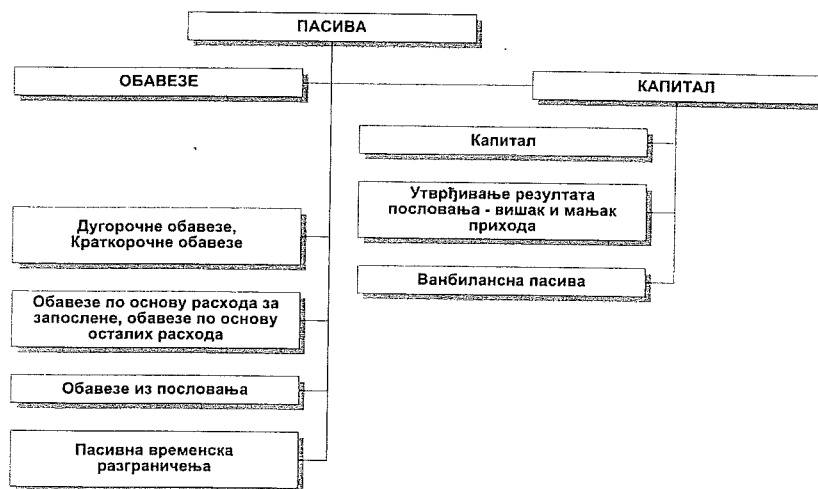

Слика11. Нефинансијска имовина – актива биланса стања буџетског рачуноводства

Слика 12. Финансијска имовина - актива биланса стања буџетског рачуноводства

Пасива Биланса стања обухвата Обавезе (класа 2) и Капитал, и утврђивање резултата пословања (класа 3).

Слика 13. Пасива биланса стања буџетског рачуноводства

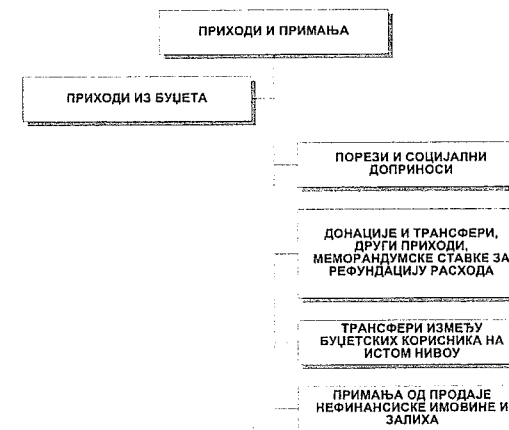
Између активе и пасиве биланса стања, као што је речено, мора постојати рачунска равнотежа, а равнотежно стање се успоставља кроз поступак утврђивања резултата пословања. Утврђивање резултата пословања је повезано с елементима Биланса прихода и расхода. Утврђени резултат пословања представља елемент Биланса стања, те се на тај начин успоставља нераскидива веза између Биланса стања и Биланса прихода и расхода, и још једном потврђује теза о међусобној условљености пословних догађаја и њиховог утицаја на имовину, обавезе и капитал, приходе и примања, као и расходе и издатке у току пословне године.

3.2.2. Биланс прихода и расхода

Биланс прихода и расхода указује по категоријама на врсте расхода (трошење средстава у обрачунском периоду) и на врсте прихода који су остварени за потребе покрића насталих расхода. Саставља се на основу података са рачуна класе 7 – Текући приходи и са рачуна класе 4 – Текући расходи контног плана за буџетски систем. Као резултат Биланса прихода и расхода произилази разлика у виду буџетског суфицита или буџетског дефицита, који представља елемент Биланса стања и на тај начин потврђује чињеницу међусобне повезаности Биланса стања и Биланса успеха.

Значајна карактеристика биланса прихода и расхода, као извештаја буџетског рачуноводства је његова обимност. У овом извештају посебно долази до изражаја обимност контног оквира за буџетско рачуноводство, па је за корисника буџетских средстава, Биланс прихода и расхода финансијски извештај мање прегледности од Биланса стања.

Структура прихода и примања у буџетском рачуноводству има следећи изглед:

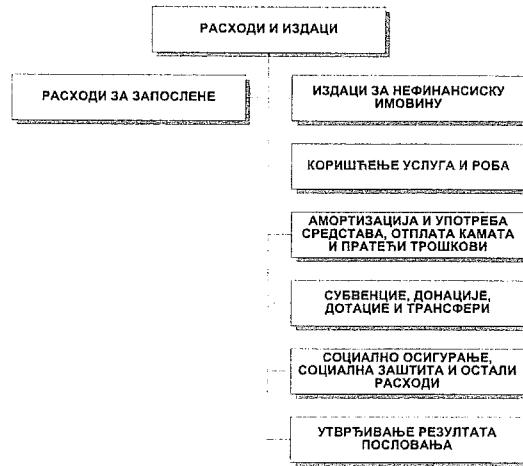
Слика 14. Структура прихода и примања корисника буџетских средстава

У првом делу овог извештаја су представљени приходи, а код индиректних корисника буџетских средстава у области образовања су најчешће у употреби следеће групе рачуна:

- 733000 - Трансфери од других нивоа власти (на којем се евидентирају приходи на нивоу градова и општина),
- 744000 - Добровољни трансфери од физичких и правних лица (на којима се евидентирају приходи од донација),

3. 745100 – Мешовити и неодређени приходи (на којима се евидентирају уплате по разним основама нетржишног карактера),
4. 742000 – Приходи од продаје добара и услуга (на којима се евидентирају приходи од тржишних активности корисника буџетских средстава),
5. 770000 – Меморандумске ставке за рефундацију расхода (на којима се евидентирају приходи од фондова за социјално осигурање – накнаде за породилско одсуство, накнаде за боловање преко 30 дана, накнаде за инвалиднине), и
6. 790000 – Приходи из буџета (на којима се евидентирају уплате које се односе на активности које се директно финансирају из буџета Републике и Војводине - зараде, отпремнине итд.).

Структура расхода и издатака у буџетском рачуноводству има следећи изглед:

Слика 15. Структура расхода и издатака корисника буџетских средстава

Кад су у питању расходи, у билансу прихода и расхода је присутна детаљност, имајући у виду обимност контног оквира у класи 400000-Текући расходи. Тако су код индиректних корисника буџетских средстава у области образовања најчешће у примени следеће групе рачуна:

1. 410000 - Расходи за запослене – на којима се евидентирају зараде, накнаде зарада и друга примања запослених, као и лица ван радног односа,
2. 420000 - Коришћење услуга и роба – где се евидентирају стални трошкови, трошкови службених путовања, услуге по уговору,

- специјализоване услуге, текуће поправке и одржавање зграда и опреме, материјал за разне намене,
3. 430000 – Употреба основних средстава – где се евидентира амортизација основних средстава, која се финансира из добити остварене тржишним активностима корисника буџетских средстава,
4. 470000 - Права из социјалног осигурања – која се користе за евидентирање исплата стипендија, ученичких и студентских награда и сл.,
5. 480000 - Остали расходи – се користе за евидентирање пореза на донације, новчаних и судских казни и пенала итд.

У приказаном прегледу приходи из буџета су издвојени у односу на остале приходе због тога што у структури прихода и примања корисника буџетских средстава имају највећи удео, без обзира на карактер делатности која се финансира из буџетских средстава. Исто је учињено и на расходној страни, јер се највећи део буџетских средстава користи за финансирање расхода за запослене код корисника буџетских средстава.

Утврђивање резултата пословања је усклађено са Методологијом статистике државних финансија, а табеларно поступак утврђивања резултата пословања уз претпостављене вредности је следећи:

Р.б.	Опис	Износ
1.	700000 - Текући приходи	20.430.000,00
2.	400000 - Текући расходи	19.614.000,00
3.	1-2 = Вишак прихода-суфицит	816.000,00
4.	Примања од продаје нефинансијске имовине – 800000	650.000,00
5.	Утрошена средства за набавку нефинансијске имовине – 500000	600.000,00
6.	3+4-5 = Кориговани вишак прихода – суфицит	866.000,00
7.	Нераспоређени вишак прихода и примања ранијих година – 321311	67.000,00
8.	6+7 = Вишак прихода – суфицит – за пренос у наредну буџетску годину – салдо на конту 311712	933.000,00

Табела 5. Методологија утврђивања резултата пословања код буџетских организација

Поступак утврђивања резултата пословања хронолошки кроз дневник спроводи се на следећи начин:

Дневник

Ред. број	ОПИС	ДУГУЈЕ	ПОТРАЖУЈЕ
1.	Текући приходи (класа 700000) 321111- Обрачун прихода и примања и расхода и издатака пословања Пренос прихода	20.430.000,00	20.430.000,00
2.	321111- Обрачун прихода и примања и расхода и издатака пословања Текући расходи (класа 400000) Пренос расхода	19.614.000,00	19.614.000,00
3.	Примања од продаје нефинансијске имовине (класа 800000) 321111 – Обрачун прихода и примања и расхода и издатака пословања Пренос примања од продаје нефинансијске имовине	650.000,00	650.000,00
4.	321111 – Обрачун прихода и примања и расхода и издатака пословања Утрошена средства текућих прихода за набавку нефинансијске имовине (класа 500000) Пренос издатака за набавку нефинансијске имовине	600.000,00	600.000,00
5.	321111 – Обрачун прихода и примања и расхода и издатака пословања 321121 – Вишак прихода и примања – суфицит Утврђивање вишка прихода - суфицита	866.000,00	866.000,00
6.	321311 – Нераспоређени вишак прихода и примања из ранијих година 321121 – Вишак прихода и примања-суфицит Корекција суфицита са вишком прихода из ранијих година	67.000,00	67.000,00
7.	321121 – Укупан вишак прихода и примања - суфицит 321211 – Распоред вишка прихода и примања Распоред вишка прихода	933.000,00	933.000,00
8.	321211 – Распоред вишка прихода и примања 311712– Пренета неутрошена средства за посебне намене Утврђивање коначног суфицита -пренос у наредну годину	933.000,00	933.000,00

Табела 6. Утврђивање резултата пословања

Главна књига

Д+	Текући приходи (класа 700000)	П-	Д+	321111 – Обрачун прихода и примања, расхода и издатака пословања	П-
1)	20.430.000,00	текући промет по рачунима прихода у извештајном периоду	2)	19.614.000,00	20.430.000,00 1)
			4)	600.000,00	650.000,00 3)
			5)	866.000,00	
				21.080.000,00	21.080.000,00
Д+	Текући расходи (класа 400000)	П-	Д+	Примања од продаје нефинансијске имовине (класа 800000)	П-
	текући промет по рачунима расхода у извештајном периоду	19.614.000,00 2)	3)	650.000,00	текући промет по рачунима примања у извештајном периоду
Д+	Утрошена средства текућих прихода за набавку нефинансијске имовине (класа 500000)	П-	Д+	321121 – Вишак прихода и примања- суфицит	П-
	Текући промет по рачунима извештајном периоду	600.000,00 4)	7)	933.000,00	866.000,00 5) 67.000,00 6)
Д+	321311 – Нераспоређени вишак прихода ранијих година	П-	Д+	321121 – Вишак прихода и примања- суфицит	П-
6)	67.000,00	67.000,00 Поч.сал.			933.000,00 8)
Д+	321211 – Распоред вишка прихода	П-			
8)	933.000,00	933.000,00 7)			

Да би се сагледао стварни буџетски суфицит или буџетски дефицит неопходно је да се изврши корекција примарног суфицита или дефицита, и то за износ нераспоређеног вишка прихода из претходне године (321311), који се користи за покриће расхода текуће године. На тај начин се исказује кориговани суфицит или дефицит. Када се у потпуности изврши корекција примарног суфицита и дефицита, као крајњи резултат се исказује укупан вишак прихода – суфицит, односно мањак прихода – дефицит. Вишак прихода се евидентира на конту 311712 – Пренета неутрошена средства за посебне намене, јер им је намена утврђена. Ако им намена није утврђена користи се неки други, одговарајући рачун класе 3, у делу који се односи на утврђивање резултата пословања. У конкретној ситуацији салдо од 933.000,00 динара се преноси кроз биланс стања у наредну пословну годину

Информативна вредност Биланса прихода и расхода је, развојем буџетског рачуноводства и изменама прописаних билансних шема, значајно побољшана, у односу на прву фазу вођења буџетског рачуноводства по посебном контном плану за буџетски систем (2002-2003). На основу

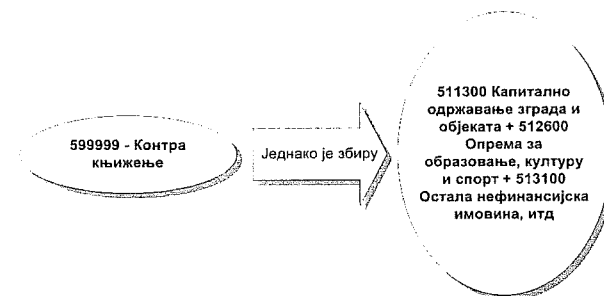
Биланса прихода и расхода добија се јасан преглед прихода и расхода по свим изворима финансирања и укупан буџетски суфицит или буџетски дефицит.

Посматрано кроз елементе Биланса прихода и расхода буџетског рачуноводства занимљив је начин исказивања коначног резултата пословања корисника буџетских средстава у односу на примењену основу у евиденцији пословних догађаја. Код буџетског рачуноводства које је засновано на готовинској основи не може се исказати мањак прихода и примања над расходима и издацима, односно укупан буџетски дефицит, јер салдо на подрачуну консолидованог рачуна код Трезора на крају пословне године не може бити негативан. У суштини то значи да није могуће исплатити више новчаних средстава него што је наплаћено, јер салдо на подрачуну представља разлику између одобрених и остварених прихода и примања и насталих и извршених расхода и издатака у току буџетске године. Према томе, уколико се користи готовинска основа буџетског рачуноводства исказани коначан резултат може да буде позитиван или нула, и слаже се са укупним салдом свих подрачуна (буџетска средства, сопствених приходи, разне врсте наменских рачуна, донације и сл.) на консолидованом рачуну код Трезора корисника буџетских средстава.

Код примене обрачунске основе у буџетском рачуноводству то није случај, а стварно стање готовине по овој основи сагледава се кроз Извештај о новчаним токовима – Образац број 4. Разлог за могућност исказивања дефицита као укупног резултата пословања код обрачунске основе буџетског рачуноводства се налази у чињеници да се у том случају расходи и издаци исказују када су настали (принцип настанка пословног догађаја), а приходи и примања када су верификовани на тржишту (принцип реализације). Дакле, у ситуацији када се примењује обрачунска основа у евиденцији пословних догађаја буџетског рачуноводства постоји могућност исказивања укупног буџетског дефицита (губитка пословања) буџетске организације.

3.2.3. Извештај о капиталним издацима и финансирању

Извештај о капиталним издацима и финансирању представља преглед промета на контима класе 5-Издаци за набавку нефинансијске имовине, класе 6-Издаци за набавку финансијске имовине, класе 8-Примања од продаје нефинансијске имовине и класе 9-Примања од пласмана финансијске имовине. Ове четири класе су према законском решењу до 2007. године биле класе затвореног типа, обрачунског карактера, што је значило да нису имале салдо на крају буџетске године. Промет дуговне и потражне стране сваке класе одликовао се рачунском равнотежом. Истовремено промет на контима наведених класа је представљао показатељ употребе буџетских и осталих средстава за набавку нефинансијске и финансијске имовине (класе 5 и 6), и извор финансирања по основу примања од продаје нефинансијске и финансијске имовине (класе 8 и 9).

Слика 16. Једнакост – рачунска равнотежа у класи 5 према законским решењима до 2007. године

Према новим законским решењима (од 2007.године)⁹ и укидањем субаналитичкогuenta 599999 – Контра књижење, класа 500000 – Издаци за нефинансијску имовину је изгубила обрачунски карактер и више не представља затворен системuenta. Према претходном Контном оквиру сва појединачнаuenta класе 5 – Издаци за нефинансијску имовину, су кореспондирала са контом 599999 – Контра књижење, по основу чега је произилазила, као што је већ речено, рачунска равнотежа књижења унутар класе. Према новом решењу кореспонденција појединачних рачуна класе 5 се одвија са контима класе 2, односно одговарајућим субаналитичким контом у оквиру аналитичкогuenta 252110 – Додављачи у земљи и у оквиру аналитичкогuenta 252210 – Додављачи у иностранству. На тај начинuenta ових класа директно учествују у формирању резултата пословања.

Исто се односи и на класу 800000 - Примања од продаје нефинансијске имовине. Наиме, укидањемuenta 899999 – Контра књижење, класа 800000 нема више обрачунски карактер, а појединачни рачуни ове класе кореспондирају са одговарајућим субаналитичким контом у оквиру аналитичкогuenta 122110 - Потраживања од купаца у земљи и аналитичкогuenta 122210 – Потраживања од купаца у иностранству.

Карактеристично за употребу ових класа је да индиректни корисници буџетских средстава, па и индиректни корисници у образовању, најчешће користе рачуне класе 5 и рачуне класе 8. Директни корисници буџетских средстава, поред тога, користе и класу 6 и класу 9. Директни корисници буџетских средстава имају законске могућности набавке финансијске имовине по другом основу (задуживање код банака), и евиденцију у том погледу спроводе преко класе 600000 – Издаци за отплату главнице и набавку финансијске имовине. Примања од задуживања и продаје финансијске имовине (хартије од вредности, финансијски деривати, кредити у земљи и иностранству од банака или других нивоа власти),

⁹ Уредба о буџетском рачуноводству, Сл. гл. РС 125/03, 12/06.

евидентирају преко класе 900000 - Примања од задуживања и продаје финансијске имовине.

Елементи Извештаја о капиталним издацима и финансирању могу се представити на следећи начин:

Слика 17. Структура извештаја о капиталним издацима и финансирању

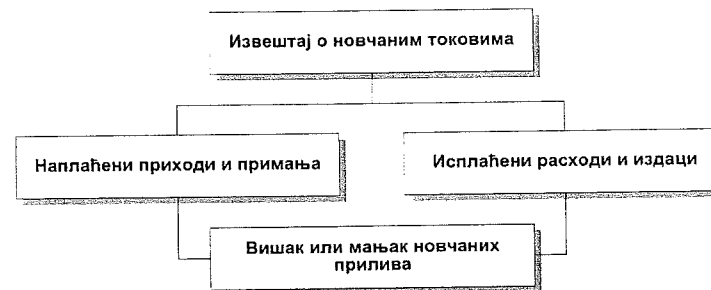
Израдом извештаја о капиталним издацима и финансирању обезбеђује се преглед свих примања и задуживања, као и издатака било да је у питању нефинансијска или финансијска имовина независно од извора финансирања. Извештај о капиталним издацима и финансирању информативно упућује на сагледавање опредељења менаџмента у вођењу пословне политике корисника буџетских средстава. У том смислу, за разматрање значајне су следеће одлуке:

- инвестирање у капитално одржавање постојећих зграда и објеката,
- инвестирање у набавку опреме за обављање основне делатности,
- инвестирање у набавку административног материјала,
- инвестирање у набавку финансијске имовине,
- инвестирање у набавку залиха за даљу продају или производњу,
- преглед спроведених поступака јавне набавке мале и велике вредности (као посебан извештај) и доношење одлука о новим поступцима јавних набавки

Слика 18. Одлуке менаџмента на основу Извештаја о капиталним издацима и финансирању

3.2.4. Извештај о новчаним токовима

Извештај о новчаним токовима представља синтезу биланса прихода и расхода и извештаја о капиталним издацима и финансирању. Основна одлика овог извештаја је у томе што сви приходи и примања имају третман новчаних прилива, а сви расходи и издаци имају третман новчаних одлива, односно Извештај о новчаним токовима је заснован на готовинском току.

Слика 19. Елементи Извештаја о новчаним токовима

Извештај о новчаним токовима обезбеђује податке за сагледавање салда готовине на крају године, при чему су битне информације о вишку или мањку новчаних прилива, а поступак утврђивања салда готовине на крају године може се приказати на следећи начин:

УТВРЂИВАЊЕ САЛДА ГОТОВИНЕ	
1.	ВИШАК НОВЧАНИХ ПРИЛИВА НА КРАЈУ ГОДИНЕ
2.	МАЊАК НОВЧАНИХ ПРИЛИВА НА КРАЈУ ГОДИНЕ
3.	САЛДО ГОТОВИНЕ НА ПОЧЕТКУ ГОДИНЕ
4.	КОРИГОВАНИ ПРИЛИВИ ЗА ПРИМЉЕНА СРЕДСТВА У ОБРАЧУНУ
5.	Корекција новчаних прилива за наплаћена средства која се не евидентирају преко класа 700000, 800000 и 900000 (разграничени приходи и примања потражна страна – економска категорија 291100, или ванбилансна пасива – економска категорија 352100)
6.	КОРИГОВАНИ ОДЛИВИ ЗА ИСПЛАЋЕНА СРЕДСТВА У ОБРАЧУНУ
7.	Корекција новчаних одлива за износ обрачунате амортизације књижене на терет сопствених прихода
8.	Корекција новчаних одлива за износ плаћених расхода који се не евидентирају преко класа 400000, 500000 и 600000 (разграничени приходи и примања дуговна страна – економска категорија 291100, или ванбилансна актива – економска категорија 351100)
9.	САЛДО ГОТОВИНЕ НА КРАЈУ ГОДИНЕ

Табела 7. Ток утврђивања салда готовине

Код евидентирања специфичних прихода, који по свом карактеру немају третман стварних прихода (на пример, родитељски динар намењен за плаћање осигурања, обезбеђења, екскурзије, набавке уџбеника) иако се уплаћују на рачуне школа, јер школе даље прослеђују прикупљена средства добављачима са којима имају склопљене уговоре, и који су испоставили предрачуне или рачуне за плаћања, дозвољено је да се води евиденција на контима класе 2 и класе 3. Начин вођења те евиденције је такав да се на пример, сви приливи средстава књиже на потражној страни

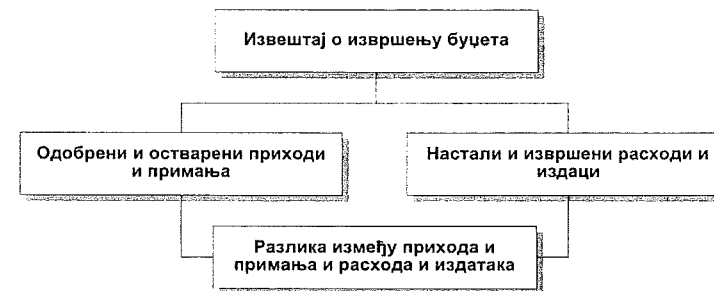
субсубаналитичких конта у оквиру економске категорије 291100, а сва плаћања или одливи средстава се књиже на дуговној страни истих конта. Дакле, у тој ситуацији се користи промет како на дуговној тако и на потражној страни за корекцију прилива и одлива. Код ванбилансне евиденције је ситуација донекле једноставнија, јер се у оквиру ванбилансне пасиве књиже приливи средстава, а у оквиру ванбилансне активе одливи средстава, и такође се користи промет на одговарајућим контима за корекцију прилива и одлива.

Информативна вредност Извештаја о токовима готовине проистиче из сагледавања позиција од Вишка или Мањка новчаних прилива на крају године, до позиције Салдо готовине на крају године прописане пеме Извештаја о новчаним токовима. У првом кораку врши се сагледавање вишка, односно мањка новчаних прилива у години за коју се саставља финансијски извештај, као разлике између новчаних прилива (прихода и примања) и новчаних одлива (расхода и издатака). Тако исказан вишак односно мањак коригује се са салдом готовине на почетку године, и за износ прилива, односно одлива који се евидентирају у класи 2 (291000 – Пасивна временска разграничења) или ванбилансно у класи 3 (351000 – Ванбилансна актива и 352000 – Ванбилансна пасива), као и амортизације која се књижи на терет сопствених прихода. По основу наведеног утврђује се салдо готовине на крају године.

3.2.5. Извештај о извршењу буџета

Извештај о извршењу буџета је веома значајан и могло би се рећи најзначајнији извештај буџетског рачуноводства у Републици Србији. Његов значај огледа се и у чињеници да постоји и законска обавеза састављања овог извештаја на годишњем, али и на периодичном (тримесечном, шестомесечном и деветомесечном) нивоу, како код директних, тако и код индиректних корисника буџетских средстава. Суштински указује на разлику између одобрених и остварених прихода и примања и насталих и извршених расхода и издатака.

Основна одлика овог извештаја јесте да се сублимирају биланс прихода и расхода и извештај о капиталном финансирању, сагледавају са аспекта извора финансирања (Република, Покрајина, Општина-Град, Основна организација социјалног осигурања – ООСО у здравственој делатности, донације, остали извори.). Управо због детаљности обезбеђена је значајна информативна вредност Извештаја о извршењу буџета. Разврставањем прихода и примања, као и расхода и издатака по изворима финансирања, ствара се могућност сагледавања употребе буџетских и осталих средстава, којима располаже корисник буџетских средстава, у складу са финансијским планом и планом јавних набавки. Након извршене консолидације Извештаја о извршењу буџета, омогућен је увид у коришћење средстава у складу са буџетским одобрењем, као и увид у преостала средства по одобрењима (посебно након консолидације тримесечних извештаја).

Слика 20. Елементи Извештаја о извршењу буџета

Уз извештај о извршењу буџета се саставља образложење великих одступања, као неопходан елемент овог извештаја. У образложењу се приказује структура буџетских средстава, како према извору финансирања, тако и према контима расхода, тј. намени за коју се средства вишка прихода могу употребљавати у наредној буџетској години. Такође се, за потребе анализе саставља преглед одступања у погледу одобрених и искоришћених средстава, као и у односу на усвојени финансијски план за текућу годину.

Предуслов за квалитетно, фер и истинито састављање Извештаја о извршењу буџета је одговарајућа организација буџетског рачуноводства, посебно имајући у виду аналитички контни план. На пример, уколико се узме субаналитички конто 426611 – Материјал за образовање, неопходно је рашчланити овај конто на одговарајући број субсубаналитичких конта, а све са циљем састављања реалног Извештаја о извршењу буџета, и то на следећи начин:

- 426611-0001 – извор финансирања – буџет Републике,
- 426611-0002 - извор финансирања – буџет Покрајине,
- 426611-0003 – извор финансирања – буџет Града-општине,
- 426611-0004 – извор финансирања – донације,
- 426611-0005 – извор финансирања – остали извори.

Осим тога, рашчлањавање према извору финансирања обезбеђује предуслове за потребе анализе за интерне потребе. Извештај о извршењу буџета се састоји из три дела, и то су :

- Први део – Приходи и примања,
- Други део - Расходи и издаци,
- Трећи део - Разлика између одобрених средстава и извршења, односно укупни суфицит или дефицит, посматрани с аспекта извора финансирања.

За илустрацију следи приказ Извештаја о извршењу буџета.

Извештај о извршењу буџета

	Укупно	Република	Покрајина	Град, општина	Осо	Донације	Други приходи
Порези и социјални доприноси							
Донације и трансфери, Други приходи, Меморандумске ставке за рефундацију расхода	2.300.000,00			1.000.000,00		500.000,00	800.000,00
Трансфери између буџетских корисника на истом нивоу							
Приходи из буџета	24.000.000,00	20.000.000,00	4.000.000,00				
Примања од продаје нефинансијске имовине и залиха							

Табела 8. Први део Извештаја о извршењу буџета – приходи и примања на могућем примеру буџетске организације у области образовања

Извештај о извршењу буџета

Врста расхода	Укупно	Република	Покрајина	Град, општина	Осо	Донације	Други приходи
Расходи за запослене	21.400.000,00	20.000.000,00	500.000,00	100.000,00			800.000,00
Коришћење услуга и роба	4.700.000,00		3.500.000,00	700.000,00		500.000,00	
Амортизација и употреба средстава, Отплата камата и пратећи трошкови							
Субвенције, Донације, дотације и трансфери							
Социјално осигурање, социјална заштита и остали расходи	50.000,00			50.000,00			
Издаци за нефинансијску имовину	150.000,00			150.000,00			

Табела 9. Други део Извештаја о извршењу буџета – расходи и издаци на могућем примеру буџетске организације у области образовања

Извештај о извршењу буџета

Опис	Укупно	Република	Покрајина	Град, општина	Осо	Донације	Други приходи
Текући приходи и примања од продаје нефинансијске имовине	26.300.000,00	20.000.000,00	4.000.000,00	1.000.000,00		500.000,00	800.000,00
Текући расходи и издаци за нефинансијску имовину	26.300.000,00	20.000.000,00	4.000.000,00	1.000.000,00		500.000,00	800.000,00
Вишак прихода и примања – буџетски суфицит							
Мањак прихода и примања – буџетски дефицит							
Примања од задуживања и продаје финансијске имовине							
Издаци за отплату главнице и набавку финансијске имовине							
Вишак примања							
Мањак примања							
Вишак новчаних прилива							
Мањак новчаних прилива							

Табела 10. Трећи део Извештаја о извршењу буџета - разлика између одобрених средстава и извршења, односно укупан суфицит или дефицит, посматрани са аспекта извора финансирања.

Информативну вредност Извештаја о извршењу буџета умањује чињеница да је овај извештај формулисан на начин који подразумева да је полазна основа за његову формулацију аутономност буџетске године, односно да је текућа буџетска година потпуно независна у односу на претходну, али и будућу буџетску годину. Наиме, у овом извештају није предвиђена позиција на којој би се евидентирали расходи који су финансирани из нераспоређеног вишка прихода ранијих година, односно наменски одређених средстава. Овај недостатак Извештаја о извршењу буџета посебно долази до изражаја код извештавања за краће временске периоде, јер се у ту сврху саставља само Извештај о извршењу буџета,

односно остали финансијски извештаји се састављају на годишњем нивоу. Тако кориснику информација из финансијских извештаја не могу бити од помоћи остали финансијски извештаји, који се састављају приликом израде завршног рачуна, тј. на годишњем нивоу.

Рокови у којима се врши састављање и достављање извештаја о Извршењу буџета су законом прописани, и односе се на следеће периоде:

01. јануар – 31. март	- рок за индиректне кориснике	10. април,
	- рок за директне кориснике	20. април,
01. април – 30. јун	- рок за индиректне кориснике	10. јул,
	- рок за директне кориснике	20. јул,
01. јул – 30. септембар	- рок за индиректне кориснике	10. октобар,
	- рок за директне кориснике	20. октобар,
01. октобар – 31. децембар	- рок за индиректне кориснике	10. јануар,
	- рок за директне кориснике	20. јануар.

Поред наведених финансијских извештаја за које је прописана форма и садржина (Биланс стања, Биланс прихода и расхода, Извештај о капиталним издацима и финансирању, Извештај о новчаним токовима, Извештај о извршењу буџета), по основу књиговодствене евиденције у буџетском рачуноводству, се састављају и остала четири извештаја – образложења, али у слободној форми, и представљају предмет интересовања директних корисника буџетских средстава и коначно доносиоца буџета.

Финансијске извештаје буџетског рачуноводства индиректни корисници буџетских средстава достављају директним корисницима ради консолидације података и потом њихове даље презентације на нивоу Републике.

3.3. Управљачки аспект извештавања буџетског рачуноводства

3.3.1. Значај и могућности извештавања буџетског рачуноводства за интерне потребе

Извештавање буџетског рачуноводства за интерне потребе спада у домен управљачког рачуноводства (managerial accounting). Управљачко рачуноводство је поред финансијског рачуноводства друго битно подручје реализације укупног рачуноводства корисника буџетских средстава.

Управљачко рачуноводство је „рачуноводство усмерено на менаџмент и укључује:

- коришћење, адаптацију и интерпретацију података финансијског рачуноводства за потребе информационе подршке менаџменту у обављању његових управљачких активности,
- обрачун трошкова и учинака (обрачун трошкова са калкулацијом, погонски обрачун), што се може сматрати ембрионом из којег се управљачко рачуноводство развило,

- рачуноводствено планирање (буџетирање) и рачуноводствену контролу остварења планираних вредности, што је рачуноводствени информациони одговор потребама менаџмента у вези са активношћу системске контроле,
- рачуноводствену анализу трошкова и користи у функцији доношења појединачних пословних одлука¹⁰

Овако схваћено и посматрано управљачко рачуноводство упућује на тражење одговора на питање о значају и могућностима извештавања буџетског рачуноводства за интерне потребе, и то кроз анализу финансијских извештаја по основу података који произилазе из целокупног књиговодства (стања на контима: аналитичким, субаналитичким и субсубаналитичким), и који су основа за израду извештаја о раду корисника буџетских средстава. Основни проблем ове анализе је чињеница да се школска година не изједначава са буџетском годином (код корисника буџетских средстава у образовању), па се самим тим не може обезбедити адекватна основа за анализу употребе буџетских и осталих средстава у току школске године, а што јесте предмет интересовања менаџмента корисника буџетских средстава.

Основно упориште управљачког рачуноводства за потребе интерног финансијског извештавања представља обрачун трошкова.“ Проучавањем проблематике трошкова традиционално су проицирани задаци и правци посматрања трошкова као:

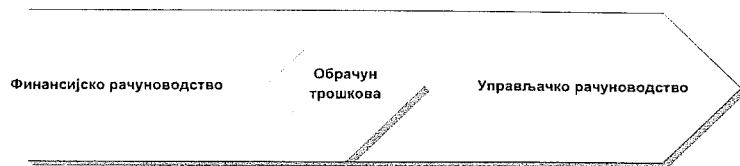
- посматрање и утврђивање начина реаговања трошкова у различитим условима; утврђивање закономерности у кретању трошкова; посматрање и утврђивање ефеката промена трошкова у односу на вредност производње (учинака) и висину финансијског резултата и слично;
- диференцирање различитих врста трошкова са циљем бољег инкорпорисања трошковне компоненте у процесе текућег и стратешког пословног одлучивања.

У првом случају проблематика трошкова се проучава са циљем стицања сазнања о могућности утицаја на њихову висину, како би се систематски деловало на побољшање економичности, а тиме и рентабилности пословања. Ради се практично о контроли трошкова, схваћеној у смислу спречавања неконтролисаног трошења средстава и рада. У другом случају ради се о добијању релевантних података и информација о трошковима, неопходним за доношење ефикасних пословних одлука, с тим да су за различите одлуке неопходни различити подаци и информације о трошковима.¹¹

Обрачун трошкова подражава интерно, али и екстерно финансијско извештавање и у односу на финансијско и управљачко рачуноводство може се представити на следећи начин:

¹⁰ Стевановић др Н, Малинић др Д, (2008), Управљачко рачуноводство, *Економски факултет, Београд, стр.30*.

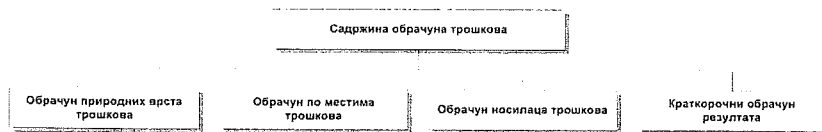
¹¹ Др Љубица Гајић, Управљачко рачуноводство, Економски факултет у Суботици, Суботица 2007. стр. 154

Слика 21. Однос обрачуна трошкова према Финансијском и Управљачком рачуноводству

Обрачун трошкова и учинака у буџетском рачуноводству је могуће вршити по различитим критеријумима, тако да садржински обухвата:

- обрачун трошкова по природним врстама (коришћење роба и услуга, лични расходи, амортизација, отплата кредита, расходи за социјално осигурање и остали расходи), који даје одговор на питање колико је чега утрошено,
- обрачун трошкова по местима трошкова (на пример, место трошкова управе, администрације, настава, помоћне и техничке службе, итд.), који даје одговор на питање где су настали трошкови,
- обрачун носилаца трошкова, који пружа одговор на питање, у вези са којим учинцима су настали трошкови (на пример, учинак у области образовања може бити број ученика или студената који су завршили школску годину, број уписаних ученика или студената у нову школску годину, а што би омогућило превазилажење раскорака између буџетске и школске године, број ванредних ученика и студената, ваннаставне активности и сл.) Због потребе сагледавања трошкова према носиоцима, врши се и неопходан је периодични збирни обрачун носилаца трошкова и јединични обрачун носилаца трошкова, а што у суштини представља калкулацију цене коштања јединице учинка,
- Краткорочни аналитички обрачун успеха, који треба да одговори на питање колики су, и у ком организационом делу, и по основу којих услуга или група услуга су настали приходи, расходи и добици или губици (односно буџетски суфицит или буџетски дефицит), и то за краткорочне периоде (обично месечни, или највише тромесечни период).

Слика 22. Садржина обрачуна трошкова

Као основни циљеви извештавања корисника буџетских средстава за интерне потребе уопште, и посебно у односу на образовну делатност, може се навести следеће:

1. Обезбеђење података о цени коштања учинака, што представља значајан параметар у исказивању величине јавних расхода намењених за финансирање образовања. У том смислу, квалитетно утврђена цена коштања учинака у образовању, и њено исказивање у финансијским плановима корисника буџетских средстава, обезбеђује задовољење основног буџетског начела – начела реалности,
2. Обезбеђење података о цени коштања учинака корисника буџетских средстава за потребе формирања продајних цена, са којима ће корисник буџетских средстава изаћи на тржиште образовних услуга. Иако су државне школе и универзитети, преваходно оријентисани на употребу буџетских средстава као изворе финансирања своје делатности, са развојем тржишта образовних услуга, уз адекватне законске прописе, корисно је и државне школе и универзитете препустити тржишним закономерностима са циљем јачања конкурентности, повећања квалитета услуга, уз усмеравање буџетских средстава ка оним сегментима образовања, за које држава има потребу и интересе да их финансира из буџетских средстава,
3. Обезбеђење података и информација за потребе информационе подршке менаџменту у доношењу појединачних пословних одлука указивањем на проблеме које треба решити и припремом специфичних података потребних за анализу алтернатива и избор најбољих решења. Овај аспект управљачког рачуноводства код корисника буџетских средстава ће посебно добити на значају када се изврши преоријентација и промене у схватањима законодавца, али и самог менаџмента корисника буџетских средстава. Због тога ће овај циљ посебно доћи до изражаја тек са јачањем тржишних тенденција у образовној делатности,
4. Обезбеђење података за потребе планирања и контроле трошкова и учинака, расхода и прихода и резултата по ужим организационим деловима корисника буџетских средстава, програмима, услугама и слично, и то на краткорочној основи.

У складу са организационом структуром буџетске организације неопходно је организовати планирање и контролу свих елемената резултата пословања, и то како са аспекта функција, тако и са аспекта организационих целина у својству приходних, трошkových и добитних центара. Посебно значајан приступ планирању и контроли јесте програмско планирање и контрола што према најновијим изменама Закона о буџетском систему представља будућност буџетског привређивања.

За испуњење циљева управљачког рачуноводства и обрачуна трошкова као његовог основног конститутивног дела, код корисника

буџетских средстава истиче се значај одабира и примене система обрачуна трошкова и концепта утврђивања резултата. Посебан значај у том погледу припада рачуноводству пуних трошкова. "Рачуноводство пуних трошкова представља такав вредносно-информациони концепт који подразумева пуне вредности прихода, трошкова и резултата, средстава и извора средстава."¹² Пуни трошкови по учинцима, односно услугама укључују појединачне (директне) трошкове и припадајуће опште (индиректне) трошкове. Осим тога, обрачун по планираним, стандардним трошковима користи се у сврху контроле трошкова, за потребе уговарања послова на бази пуних трошкова, за активности дугорочног планирања на нивоу делова и на нивоу целине корисника буџетских средстава. Међутим, посматрано с аспекта одлучивања на кратак рок у погледу извештавања за интерне потребе управљачко рачуноводство дефинише рачуноводство одлучивања (диференцијалне вредности).

Рачуноводство одлучивања представља посебан приступ управљачког рачуноводства у интерпретацији података и информација прилагођен потребама доношења појединачних пословно-финансијских одлука. Обрачуну диференцијалних вредности информационо погодује рачуноводство трошкова и учинака засновано на систему обрачуна по стандардним варијабилним трошковима.

У фокусу посматрања система обрачуна по стандардним варијабилним трошковима су варијабилни трошкови. Као систем продукује калкулацију цене коштања по варијабилним трошковима, а варијабилни трошкови јесу предмет посматрања и анализе код доношења појединачних пословних одлука, односно код краткорочног алтернативног одлучивања. Јер, дугорочно посматрано сви трошкови су променљиви.

Извештаји за интерне потребе са подручја Управљачког рачуноводства морају бити благовремени и релевантни у погледу садржаја података и информација примерено потребама конкретног одлучивања. Из тих разлога значајно је познавање потреба одлучивања и процеса доношења одлука кроз следеће фазе:

- Одређивање проблема који треба да буде решен, што подразумева анализу општих и посебних циљева, усмерено на остварења корисника буџетских средстава у погледу економичности, ефикасности, наменског коришћења буџетских и осталих средстава, ликвидности, рентабилности пословања корисника буџетских средстава. Ова анализа упућује на неискоришћене шансе у окружењу и интерне ресурсе корисника буџетских средстава,
- Утврђивање решења проблема захтева квантификацију решења. На пример, није довољно навести „износ буџетских средстава за покриће трошкова стручног усавршавања запослених није довољан“, већ је неопходно решење квантификовати на следећи

начин: „износ буџетских средстава за покриће трошкова стручног усавршавања запослених треба да се повећа у односу на претходну буџетску годину, а на основу Меморандума о буџету за наредну годину, за 300.000,00 динара“. На тај начин се у финансијским плановима који и јесу основа за израду буџета, уношењем увећаног износа за дату позицију, практично изражава намера менаџмента да искаже потребу за додатним средствима за финансирање ових потреба,

- Вредновање могућих решења проблема подразумева прикупљање квантитативних и квалитативних информација које су важне за могућа-алтернативна решења, систематизовање квантитативних информација о трошковима и ефектима за свако могуће решење и обрачун нето ефекта сваког решења. У том смислу је неопходно, при вредновању решења, сагледати само оне трошкове и приходе, који су за та решења релевантни. Релевантни су они трошкови и приходи који испуњавају два битна услова: да су то будући, односно очекивани трошкови и приходи, и да су односним решењем проузроковани, дакле диференцијални трошкови и приходи. То значи, да су за вредновање неког решења релевантни само они трошкови и приходи (користи), који се доношењем такве одлуке мењају. Упоређивањем диференцијалних трошкова и прихода по алтернативама долази се до позитивног нето ефекта, који упућује на прихватање одговарајућег решења, односно на прихватање најбоље алтернативе,
- Избор решења се врши на основу резултата компаративне анализе релевантних трошкова, прихода, и произилазећих нето ефеката за свако могуће решење, као и на бази одговарајућих квалитативних информација. Када је реч о бројчаним информацијама логично је да ће увек бити одабрано оно решење које даје највећи позитивни нето ефекат. Поред квантитативних информација у избору решења значајну улогу имају и квалитативне информације које се анализирају у складу са конкретним околностима и потребама,
- Примена одлука је у надлежности менаџера-доносиоца одлуке, тако да менаџер мора учествовати у процесу припреме и избора решења.¹³ Коначно, кроз примену одабране алтернативе неопходно је обезбедити повратне информације о планираним и оствареним ефектима, што треба да потврди правилност донете одлуке.

Посматрано из угла планирања и контроле остварења у теорији и пракси управљачког рачуноводства значајно место припада рачуноводству одговорности. Рачуноводство одговорности, као посебан информациони аспект управљачког рачуноводства, се везује за појаву дивизионалне организационе структуре, која подразумева посебан приступ прикупљању и изради рачуноводствених информација битних за планирање и контролу

¹² Стевановић др Н, Малинић др Д, (2008), Управљачко рачуноводство, *Економски факултет, Београд, стр.34*

¹³ Прилагођено према: Стевановић др Н, Малинић др Д, (2008): „Управљачко рачуноводство“, *Економски факултет, Београд, стр.35*

активности подручја одговорности и везивања остварења за одговорност (приходни, трошковни, добитни центри, инвестициони центри и центри буџетираних расхода).

Извештавањем буџетског рачуноводства за интерне потребе сагледавају се аспекти пословања корисника буџетских средстава, који нису исказани у званичним финансијским извештајима. На пример, преглед структуре прикупљених (уплаћених) средстава од стране родитеља ученика у школској години, њихова употреба и остатак за коришћење у другом полугодишту (неслагање буџетске и школске године). С обзиром да је реч о средствима која се ванбилансно евидентирају, неопходно је за интерне потребе менаџмента сагледати квантитативну и квалитативну страну ових средстава са циљем доношења одговарајућих управљачких одлука.

Могућности извештавања буџетског рачуноводства за интерне потребе су вишеструке. Законски уређено квартално извештавање о извршењу буџета ствара читав низ могућности за даљу разраду података из званичних финансијских извештаја. Тако се, за интерне потребе могу састављати следећи извештаји код корисника буџетских средстава у области образовања:

- извештај о степену искоришћености нефинансијске имовине, као и о техничкој опремљености и то не по раднику, већ по ученику, односно студенту,
- извештај о извршеном капиталном одржавању зграда и других објеката образовних институција,
- извештај о висини обавеза по основу зарада, накнада и других примања запослених,
- извештај о датим и примљеним авансима,
- извештај о структури обрачунатих, а неплаћених расхода према изворима финансирања и врстама расхода,
- извештај о структури обавеза према добављачима у земљи и иностранству,
- извештај о промету на девизном рачуну,
- извештај о начину коришћења нераспоређеног вишка прихода из претходне године, према изворима финансирања,
- извештај о расходима према врсти и изворима финансирања,
- извештај о структури издатака и примања који се односе на финансијску и нефинансијску имовину,
- извештај о уплатама родитеља, или студената, и структури њихове употребе,
- извештај о приходима према врсти и изворима финансирања,
- извештај о односу план-остварење плана,
- извештај о тренду развоја прихода и расхода квартално, годишње и вишегодишње, итд.

Наведени преглед представља неке од могућих извештаја за интерне потребе. На основу наведених извештаја се обезбеђује детаљан увид у све аспекте пословања корисника буџетских средстава, што представља

значајну информациону основу за доношење одлука одговарајућег квалитета.

3.3.2. Извештавање по сегментима пословања код корисника буџетских средстава у образовању

За сваку буџетску организацију, па и буџетску организацију у образовању од значаја је извештавање диференцирано по успешности пословања делова и целине. У том погледу истиче се место, значај и функције систематске управљачке контроле. Процес вођења пословно финансијских активности, односно систематска управљачка контрола представља скуп управљачких активности срачунатих на то да расположива средства (ресурси), буду коришћена делотворно и ефикасно у остваривању циљева корисника буџетских средстава у образовању. Систематска управљачка контрола укључује управљачке активности:

- планирања,
- организовања,
- контроле извршења,
- комуницирања,
- мотивисања.

Уз уважавање претходно изложених констатација у вези са активностима, неопходно је истаћи суштину и значај управљачке контроле.

Управљачка контрола претпоставља децентрализацију управљања, која подразумева да се уместо доношења одлука на врху образовног система, делегирањем део права и овлашћења преноси на ниже организационе нивое, односно нивое ниже менаџерске структуре. То значи да нижи менаџмент самостално доноси и примењује битне одлуке за подручја одговорности за која је одговоран. Овакав управљачки приступ захтева изградњу одговарајућег система мерења остварења, који ће обезбедити координиране изборе, планирање и контролу врста и висине перформанси делова и целине.

Поступак децентрализације управљања се одвија у различитим организационим условима (основни функционални и дивизионални, произилазећи хибридни, матрични и други развијенији организациони модели). За кориснике буџетских средстава у образовању, имајући у виду специфичности делатности и организационог уређења, примењива су оба основна модела организационе структуре. На пример, у предшколским установама, основном и средњем образовању је примеренији, у извесном смислу модификован, *функционални модел организације*, са полазиштем поделе целокупног процеса на следеће функције:

1. Управа и администрација,
2. Набавка,
3. Процес наставе,
4. Помоћно-техничке службе, и
5. Стручне службе.

Функционална организациона структура се формира груписањем активности и запослених на бази послова у оквиру функције које обављају. Циљ оваквог груписања активности јесте обједињавање послова који су сродни по карактеру, садржају и сврси.

За сваку од претходно наведених функција то би значило груписање сродних послова, али и неопходност дефинисања система мерења обављених послова (вредносних перформанси), и то кроз места трошкова (трошковни центри) и места прихода (приходни центри).

Илустративно се функционални модел може приказати на следећи начин, са типичним примером даљег рашчлањавања функција за наставни процес:

Слика 23. Функционални организациони модел на примеру буџетске организације средњошколског образовања

Управа и администрација обухвата средњи и нижи менаџмент, правно-кадровску службу и рачуноводство (које по свом карактеру и логици својих активности, опслужује све функције). Посебан систем шифрирања свих расхода, који се по свом карактеру и намени могу алоцирати на функцију управљања и администрације обезбеђују сагледавање расходне стране места трошкова. Као трошкови препознатљиви за ово подручје наводе се: зараде и накнаде зарада, трошкови електричне енергије, воде, топлотне енергије, одвоз отпада, телефон, интернет, осигурање имовине, путни трошкови, стручно усавршавање, компјутерске услуге, стручне услуге, репрезентација, остале опште услуге, специјализоване услуге, текуће поправке и одржавање зграде и опреме, канцеларијски материјал, стручна литература, средства за чишћење, материјал за посебне намене, други издаци за набавку нефинансијске имовине, итд.

Обрачун и праћење остварења по трошковним центрима захтева поделу трошкова на директне и индиректне и поделу трошкова на примарне и секундарне. Трошкови се директно на основу рачуноводствене документације алоцирају на места, центре трошкова, или индиректно на основу одређених, условима примерених основа за распоред (заједнички трошкови), на основу чега се утврђују укупни трошкови места трошкова. У

том погледу "...истиче се значај правилно постављене организације књиговодствене евиденције (аналитички контни план), устројство и циркулација документације, као и правилан однос према формирању и циркулацији рачуноводствене документације"¹⁴

Функција **Набавке** заслужује посебну пажњу и остварује се кроз планирање, организовање и праћење јавних набавки великих и малих вредности. Кроз сагледавање резултата ове функције, може се уочити одрживост њеног постојања. Основни проблем, у условима буџетске праксе је што је ова функција, углавном, саставни део функције управе и администрације, што отежава праћење успешности рада исте. Осим тога, неопходно је утврдити мерила која би омогућила утврђивање успешности пословања функције набавке кроз анализу планирано – остварено.

Процес извођења наставе је код корисника буџетских средстава у образовању носилац основне делатности, а потреба за сагледавањем расхода и прихода који се могу приписати овој функцији је изузетно велика. Због тога је неопходно прецизно утврдити све расходе и све приходе наставне активности по природној врсти и по изворима финансирања. У оквиру функције наставе могуће и корисно је извршити даље разлагање трошкова и прихода према програмима и наставним предметима.

За приходни центар, као што је дефинисана функција наставе, је карактеристично да настају приходи. Али, на том подручју настају и расходи, али не у довољној критичној маси да би приходни центар морао прерасти у добитни (профитни) центар. Из тих разлога посебно се прате и анализирају приходи и то посматрано с аспекта планирања и остварења. Анализирају се и расходи и кроз сагледавање њихове висине и структуре долази се до одговора на питање о рационалној потрошњи буџетских и сопствених средстава, али и одговора везано за приоритете, што треба укључити при састављању финансијских планова.

У реализацији функције наставе, у условима домаће буџетске праксе, присутне су потешкоће у погледу утврђивања броја извршилаца у наставном процесу и по том основу финансирања. Установити број извршилаца према предмету, програму или било којем другом критеријуму је могуће када се сагледају приходи и расходи функције наставе схваћени кроз модел трошковног и приходног центра. Тако би се могли утврдити и нормативи и критеријуми за финансирање извршилаца у настави из буџетских средстава, не само по предметима и програмима, већ и према врсти образовних установа. Дакле, не би требало да буду исти критеријуми и нормативи за:

1. Предшколске установе,
2. Основне школе,
3. Гимназије,
4. Специјалне школе за талентовану децу,

¹⁴ Др Љубица Гајић, Управљачко рачуноводство, Економски факултет у Суботици, Суботица 2007. Стр. 79-80.

5. Средње стручне школе,
6. Музичке, балетске, уметничке школе,
7. Школе са домом ученика,
8. Специјалне школе за децу са посебним потребама, итд.

Број потребних извршилаца у процесу наставе би се могао утврђивати према броју ученика, као израз „расход/ученик“. Образовне установе би као и до сада, достављале податке који се односе на функцију наставе, а који се односе на предмете и програме рада, а Министарство просвете и спорта би достављало повратну информацију, која би се односила на планирана средства за функцију наставе у конкретној школи, и у том случају би школа била у могућности да на основу планираних средстава према броју ученика, за које се организује настава, утврди и потребан број извршилаца које ће Министарство финансирати из буџетских средстава.

На идентичан начин би се могао сагледати и потребан број извршилаца кад су у питању стручне службе и помоћно-техничке службе.

Функционална организација корисника буџетских средстава, и могућност формирања трошковних и приходних центара, обезбеђује менаџменту као и директним корисницима буџетских средстава податке о:

- Расходима, који проистичу из постојања и деловања сваке појединачне функције, према врсти, и могућности алокације, а што представља значајан извор информација у смислу испуњења основних циљева пословања корисника буџетских средстава. Потреба за познавањем о економичном, рационалном, наменском и ефикасном коришћењу буџетских и осталих средстава, проистиче из активности руковођења и управљања корисником буџетских средстава. Средњи ниво менаџмента (директор образовне установе), и топ менаџмент (управљачки орган-школски одбор) из информација које проистичу по основу организовања, планирања, праћења извршења, контроле и извештавања по функцијама у својству трошковних центара (местима трошкова) има могућност за доношење квалитетних квалитетних одлука,
- Приходима и примањима, према извору финансирања и намени употребе тих средстава што оставља могућност за анализу остварења у односу на планирано, и у складу са конкретним околностима и специфичностима делатности буџетских организација, предузимање мера за планирање будућности. Приходи и примања се анализирају према приходним центрима и по функцијама и о томе извештава кроз израду разноврсних финансијских извештаја интерног карактера, различитих по форми, садржају и временској динамици.

Међутим, неопходно је напоменути да функционални и дивизионални модел јесу основни модели организационе структуре, али се у пракси ретко срећу чисти организациони облици. Најчешће се настоје искористити предности и елиминисати слабости ова два модела. Често се активности групишу у организационе јединице (дивизије) према њиховим

карактеристикама и у оквиру њих формирају функције које су од значаја за успешно обављање пословних активности.

Дивизионална организација код корисника буџетских средстава у области образовања је могућа у ситуацији када:

1. постоји заокруженост услуге образовања,
2. постоји самосталност у односу на друге организационе делове корисника буџетских средстава.

Испуњење наведеног је могуће и карактеристично на пример, за високо образовање, где постојање департаманске организације представља одличан предуслов за процес дивизионализације. Према томе, за организовање планирања, праћења реализације активности, утврђивање успешности пословања и о томе извештавања, организациони део буџетске организације - департаман се може дефинисати као профитни центар ако:

1. представља заокружени програм образовања,
2. постоји довољна критична маса директних трошкова и прихода под контролом локалног менаџмента, да се контрола и мотивисање путем добитка и губитка може оправдати,
3. да менаџмент има довољно овлашћења за предузимање акција усмерених на остварење постављених циљева и по том основу резултата,
4. да односи између организационих делова буду јасно дефинисани, како би резултат сваког од њих био независан од одлука и ефикасности других профитних подручја одговорности,
5. да постоји спремност управе факултета да успешност децентрализованих јединица (департамана) прати и контролише преко оствареног добитка или губитка.

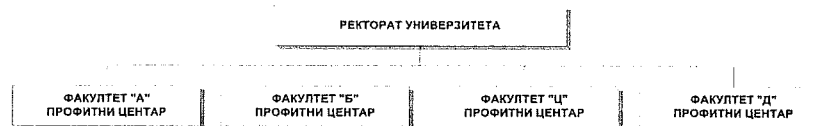
Уколико би се, на пример, у оквиру Министарства просвете, науке и технолошког развоја, тј. школских управа подељених по окрузима, као и осталих секретаријата и управа за образовање, на различитим нивоима власти, извршила сегментација на: предшколско, основно, средње и високо образовање, постојала би могућност организовања и спровођења следећих активности:

1. Сваки од сегмената образовне делатности би представљао управу корисника буџетских средстава;
2. Свака образовна установа би била профитни центар;
3. Диференцирање резултата по организационим целинама у својству профитних центара,
4. Анализа рада и резултата рада буџетске организације по основу степена испуњења стратешких, тактичких и оперативних одлука,
5. Везивање остварених резултата за одговорност,
6. Уградња и ефикасно функционисање мотивационе политике кроз систем стимулативне расподеле по основу остварених резултата.

Према томе, дивизионализација и формирање профитних центара, како на нивоу појединачне образовне установе, тако и на нивоу школских управа, треба да обезбеди реално функционисање систематске управљачке

контроле, уз уважавање, између осталог рачуноводства одговорности, и по том основу и уградњу и функционисање политике мотивације. Такође, овакав приступ доприноси повећању независности менаџмента средњег и нижег нивоа код корисника буџетских средстава у образовању у односу на изворе финансирања образовне делатности.

Дивизионализација у области образовања на нивоу универзитета би се могла представити на следећи начин:

Слика 24. Дивизионални организациони модел – ниво Универзитета

Свака организационих јединица – профитни центар има релативну самосталност, функционалне активности (набавку, процес наставе и друге образовне услуге, рачуноводство, маркетинг и сл.), сопствене приходе, расходе, резултат за који је одговоран менаџмент профитног центра. Могућности за формирање приходних, трошковних и добитних центара, код корисника буџетских средстава у образовању су:

1. у оквиру образовне установе – према функцијама¹⁵,
2. у оквиру образовне установе – према заокруженим организационим целинама,
3. у оквиру школских управа и министарства – према образовним установама.

3.3.3. Резултат сегмента у функцији укупног резултата корисника буџетских средстава

Ефекти резултата сегмента на укупан резултат корисника буџетских средстава у образовању, у складу са одабраном и усвојеном организационом структуром, могу се посматрати кроз односе:

- индиректни корисник буџетских средстава у образовању у својству врховне управе, и трошковни, приходни и профитни центри – службе и активности у оквиру корисника буџетских средстава,
- директни корисник буџетских средстава у својству врховне управе, и индиректни корисници буџетских средстава у својству профитних центара.

¹⁵ Образовне установе имају законске могућности тржишног остваривања прихода и расхода и по том основу резултата. То значи да се поред наставног процеса који може бити организован функционално или дивизионално, могу у оквиру тржишних активности организовати профитни центри и унутар њих трошковни и приходни центри. Типичан пример за наведену тврдњу су средње стручне школе, које остварују значајне приходе из тржишних активности.

Функционални модел организације код корисника буџетских средстава у области образовања подразумева праћење трошкова и прихода према основним функцијама.¹⁶ Резултат сваке функције као места трошкова и места прихода је могуће сагледати само кроз посматрање тржишних активности корисника буџетских средстава. Буџетска средства се одобравају за намене које су наведене у буџетима свих нивоа власти, тако да би, по правилу, приходи требали да буду једнаки трошковима, односно резултат сучељавања буџетских прихода и буџетских расхода није добит већ, кад постоји разлика буџетски суфицит, односно буџетски дефицит.

Ако образовна установа има споредну делатност тржишног карактера (на пример разне врсте обука), тада је могуће по том основу сагледати резултат сегмента у функцији укупног резултата корисника буџетских средстава. Могући модел извештавања по функцијама представљен је у следећем табеларном прегледу:

Преглед прихода, расхода и резултата

Ред. број	ФУНКЦИЈЕ	ПРИХОДИ	ТРОШКОВИ	РЕЗУЛТАТ
1.	Управа и администрација	5.000,00	4.000,00	1.000,00
2.	Набавка	10.000,00	10.000,00	0
3.	Настава	100.000,00	85.000,00	15.000,00
4.	Помоћно-техничко особље	4.000,00	5.000,00	(1.000,00)
5.	Стручне службе	5.000,00	4.000,00	1.000,00
6.	УКУПНО:	124.000,00	108.000,00	16.000,00

Табела 11. Резултат сегмента – Функционални организациони модел

На основу структуре прихода остварених на тржишту, корисник буџетских средстава је у позицији да сагледа остварења прихода и трошкова, персонификованих кроз функције. Из горње табеле се може уочити да највећи резултат остварује функција наставе, па по том основу је могуће закључити да тржишну активност треба и даље наставити. С друге стране се поставља проблем функције помоћно-техничког особља, која остварује негативан резултат. То упућује на размишљање о потреби опстанка ове функције, односно о могућностима ангажовања агенције за одржавање хигијене приликом вршења тржишне активности.

Код дивизионалне организационе структуре, уз уважавање организационих претпоставки, конституишу се уже организационе целине, у складу са околностима, у својству трошковних и приходних центара, центара буџетираних расхода, добитних центара, па до нивоа инвестиционих центара.

За трошковне центре се планирају и прате трошкови, за приходне центре се планирају и прате приходи, и одступања позитивног или негативног карактера се дефинишу као резултат. Одступања захтевају анализу узрока одступања, везивање за одговорност и предузимање мера и

¹⁶ Функције у образовној установи, као што је речено су: управа и администрација, набавка, процес наставе, помоћно-техничке службе, стручне службе.

акција да се позитивна кретања поспеше, а негативна кретања, ако је могуће, елиминирају или бар ублаже. То захтева одговарајућу организацију књиговодствене евиденције приходних и трошковних центара и по том основу аналитички развијено финансијско извештавање за потребе менаџмента и свих запослених.

Добитни, односно профитни центри представљају виши организациони ниво уопште, па и код буџетских организација. У циљу утврђивања резултата неопходно је, као и код приходних и трошковних центара, организовати књиговодствену евиденцију реалног обухвата прихода и расхода који се могу приписати конкретном добитном центру. У сврху планирања, анализе, контроле и одговорности, менаџмент профитног центра налази се пред следећим информативним потребама и изазовима:

- периодично, месечно и квартално финансијско извештавање о перформансама профитних центара путем интерног биланса прихода и расхода, као и извештаја о извршењу буџета за потребе полагања рачуна пред управом буџетске организације. У ту сврху се може користити концепт дивизионалног резултата (допринос резултата сегмента целини), или концепт нето дивизионалног резултата (суфицита или дефицита) профитног центра,
- периодично, месечно или квартално финансијско извештавање контрибуционог (маргиналног) резултата услуга образовања за управу корисника буџетских средстава кроз интерни биланс прихода и расхода и извештај о извршењу буџета, као и аналитички по услугама и активностима у образовању,
- периодично, месечно или квартално финансијско извештавање путем интерног биланса прихода и расхода, као и извештаја о извршењу буџета везано за полагање рачуна пред управом корисника буџетских средстава о својим (менаџерским) остварењима, у коју сврху се користи концепт контролабилног резултата,
- периодично, најчешће месечно финансијско извештавање путем одговарајућих интерних аналитичких извештаја по основу којих се сагледавају и оцењују места, центри расхода и места, центри прихода путем којих оперативни менаџмент полаже рачун пред менаџментом профитног центра.

По основу наведеног, разликују се следећи могући концепти резултата сегмента, у својству профитног центра:

- контрибуциони (маргинални) резултат,
- контролабилни резултат,
- дивизиони резултат,
- нето дивизиони резултат.

Да би се могли применити наведени концепти резултата код организација које се финансирају из буџета морају се имати у виду следеће чињенице:

- добитак као резултат односа прихода и расхода код корисника буџетских средстава се посматра само у случају постојања

тржишне активности корисника буџетских средстава и по том основу остваривања сопствених прихода,

- резултат односа прихода и примања и расхода и издатака по основу коришћења буџетских средстава представља вишак или мањак прихода (буџетски суфицит или буџетски дефицит),
- у условима примене готовинске основе буџетског рачуноводства резултат употребе буџетских средстава који се може исказати је буџетски суфицит, јер салдо на текућем рачуну не може бити негативан,
- у буџетском систему перформансе пословања су: економичност, ефикасност, ефективност, наменско коришћење, поштовање закона, оправданост трошења буџетских средстава, па су према томе и интерни извештаји буџетског рачуноводства преваходно усмерени ка сагледавању тих перформанси.

Контрибуциони добитак је позитивна разлика између прихода остварених на тржишту и варијабилних трошкова који настају као последица вршења услуге. Преведено на услове пословања корисника буџетских средстава контрибуциони добитак (маргинални резултат) представља разлику између прихода из буџета (као накнаде за вршење услуге образовања) и варијабилних трошкова, који настају као последица вршења услуге образовања. Овај концепт се може применити и у условима када се корисник буџетских средстава не финансира искључиво из буџета, већ поред прихода из буџета остварује сопствене приходе на тржишту. Контрибуциони добитак је мера доприноса услуге образовања сваког појединачног профитног центра, укупној услузи образовања, на нивоу школске управе. Због тога се у интерном билансу прихода и расхода, на пример школске управе, или универзитета, врши сагледавање и рашчлањавање прихода и примања, као и расхода и издатака према врсти услуге или претежним активностима сваког профитног центра.

$$\text{Маргинални резултат} = \text{укупан приход} - \text{варијабилни трошкови}$$

Слика 25. Суштина маргиналног резултата

Контролабилни резултат представља разлику између прихода и примања и расхода и издатака, који су под контролом менаџмента профитног центра. За приход, расход и добитак се каже да су контролабилни уколико су последица одлуке менаџера. Контролабилни резултат је мера успеха менаџера профитног центра и главна контролна вредност за полагање рачуна менаџера о својим перформансама пред управом корисника буџетских средстава.

Основни постулат дивизионализације, и пратеће децентрализације управљања гласи: свако, па и менаџер дивизионалне јединице може бити одговоран, само за оно за шта је надлежан, на шта може утицати, и што је

под његовом контролом. Према томе, код корисника буџетских средстава се за употребу буџетских средстава, под контролабилношћу подразумева:

- допринос менаџера степену остварења финансијског плана и плана јавних набавки,
- да су одлуке менаџмента у складу са принципом наменског коришћења буџетских и осталих средстава,
- квалитет услуга образовања мерених с аспекта остварених резултата, признања и награда од домаћих и међународних институција,
- оправданост одлука у вези са финансирањем програма и пројеката.

Код корисника буџетских средстава квантификација контролабилности је доста отежана, јер се допринос менаџера укупном резултату профитног центра мери са квалитативним параметрима, на пример кроз број заинтересованих ученика или студената за школовање у установи, кроз освојена места на домаћим и међународним такмичењима, кроз остварене активности као плод реализације финансијског плана и плана јавних набавки.

Контролабилни резултат = приход од продаје услуга у образовању (који су под контролом менаџера профитног центра) - трошкови профитног центра (који су под контролом менаџера профитног центра)

Слика 26. Суштина контролабилног резултата

Дивизиони резултат (допринос), назива се још и директним резултатом профитног центра. Представља разлику између вредности планираног или оствареног прихода и свих трошкова који се могу алоцирати и који се односе на профитни центар. Утврђује се након исказивања контролабилног резултата, јер још увек су остали трошкови који настају и неопходни су за нормално функционисање дигитног центра, али који нису у надлежности менаџмента центра и за њих не може бити одговоран. У питању су неконтролабилни трошкови. Потешкоће могу настати на подручју раздвајања трошкова на контролабилне и неконтролабилне, што захтева анализу конкретне ситуације, односно надлежности и одговорности појединачно по организационим целинама.

Након покрића неконтролабилних трошкова може се исказати дивизиони допринос појединачно свих профитних центара резултату целине.

Дивизиони резултат = укупан приход - укупни варијабилни трошкови - сви фиксни трошкови профитног центра

Слика 27. Суштина дивизионог резултата

Коначно, ако постоји могућност утврђује се **нето дивизиони резултат**. Нето резултат, односно нето дивизиони резултат се утврђује

након покрића заједничких трошкова централе (школска управа, универзитет). Заједнички трошкови се распоређују на ниже организационе целине, а то значи и на профитне центре, у условима постојања реалног мерила за њихово алоцирање. У ситуацијама не постојања поуздане основе за распоред заједничких трошкова, не исказује се нето дивизиони резултат, што значи да се заједнички трошкови покривају из резултата целине.

Могући начин приказивања концепта резултата по сегментима код корисника буџетских средстава у образовању, подразумевао би сагледавање ове проблематике на нивоу школске управе или универзитета. На нивоу школске управе би се основне и средње школе посматрале као профитни центри, док би ниво универзитета сагледавао факултете као профитне центре. Могући пример интерног биланса прихода и расхода на нивоу универзитета дат је у следећој табели:

Интерни биланс прихода и расхода

Елементи	Универзитет	Факултет 1	Факултет 2	Факултет 3
1. Приходи	100.000,00	25.000,00	30.000,00	45.000,00
▪ из буџета	60.000,00	15.000,00	20.000,00	25.000,00
▪ сопствени приходи	40.000,00	10.000,00	10.000,00	20.000,00
2. Варијабилни трошкови	50.000,00	10.000,00	20.000,00	20.000,00
3. Контрибуциони резултат (1-2)	50.000,00	15.000,00	10.000,00	25.000,00
4. Остали трошкови под контролом менаџмента профитног центра	10.000,00	5.000,00	3.000,00	2.000,00
5. Контролабилни резултат (4-5)	40.000,00	10.000,00	7.000,00	23.000,00
6. Неконтролабилни директни фиксни трошкови	20.000,00	6.000,00	3.000,00	11.000,00
7. Дивизиони допринос (5-6)	20.000,00	4.000,00	4.000,00	12.000,00
8. Трошкови централе	10.000,00	2.000,00	1.000,00	7.000,00
9. Нето дивизиони резултат (7-8)	10.000,00	2.000,00	3.000,00	5.000,00

Табела 12. Интерни биланс прихода и расхода Универзитета

Из приказа интерног биланса прихода и расхода на нивоу универзитета се могу видети да највећи допринос укупном резултату универзитета даје факултет број 3. Овај профитни центар има највеће приходе, али и највеће неконтролабилне директне фиксне трошкове, као и највеће фиксне трошкове који су алоцирани на профитни центар према одговарајућем основу за распоред.

Дивизиони и коначно, нето дивизиони резултат примењен на кориснике буџетских средстава, подразумевао би следеће претпоставке:

- Дивизионална организациона структура корисника буџетских средстава у образовању,

- Поделу (децентрализацију) Министарства просвете на школске управе са преносом надлежности и овлашћења,
- Прихватање сваког индиректног корисника буџетских средстава да се конституише као профитни центар, а који у свом оквиру може да изврши формирање трошковних и приходних центара,
- Централизација функција управе и администрације и помоћно-техничке службе, на нивоу школских управа, односно Универзитета што би омогућило праћење рада наведених функција и евидентирање произилазећих трошкова као општих, заједничких трошкова буџетске организације. На тај начин ће дивизиони резултат представљати последицу рада и деловања наставног особља и њихових стручних служби. Корисник буџетских средстава у образовању би у таквим околностима био у могућности да трошковне и приходне центре формира на нивоу предмета и програма, а са циљем сагледавања и доношења пословних одлука алтернативног типа, у смислу задржавања старих и увођења нових предмета и програма.
- Спремност школских управа да на нивоу управе сачини интерне извештаје који би омогућили увид у висину прихода и примања, расхода и издатака у укупном износу, и диференцирано према врсти образовања,
- Промена свести да реформе у образовању не могу много променити, јер у досадашњим реформским процесима, највећи акценат је стављан на финансијску страну образовне делатности, док се наставни процес и његови резултати, углавном, стављају у други план,
- Увођење система у којем ће се сагледати мрежа образовних институција које ће финансирати држава, у складу са политиком јавних расхода, при чему треба да дођу до изражаја показатељи резултата, конкретно дивизионог резултата. Образовне институције, које својим резултатом доприносе расту и развоју квалитета образовања у држави требају бити подржане и имати приоритет у финансирању. Остале, које не испуњавају одговарајуће услове треба финансирати у делу који захтева стратегија образовања, а у осталом делу их препустити тржишту.
- Стратегија образовања као предуслов свим активностима мора бити усвојена на начин да обезбеди „снабдевеност“ тржишта радне снаге са профилима који ће омогућити даљи развој државе.

Испуњење само неких од горе наведених предуслова представљало би значајан помак у смислу јачања управљачко-рачуноводствених активности код корисника буџетских средстава. Посебан значај оваквом схватању реформисања образовног система рефлектовао би се у систему мотивисања и награђивања.

Систем који би омогућио продор управљачког рачуноводства у буџетски систем и буџетско рачуноводство, обезбедио би изградњу и ефикасно функционисање система мотивисања и награђивања, и то не само менаџмента, већ и свих осталих запослених. Информације управљачког

рачуноводства за потребе стимулативног награђивања се односе на два дела зарада:

- зараде по основу обима и квалитета текућег рада, и
- зараде по основу успешности управљања средствима корисника буџетских средстава.

Зараде по основу обима и квалитета текућег рада се исказују кроз трошкове зарада. Код корисника буџетских средстава трошкови зарада су одређени буџетском политиком и политиком јавних расхода, тако да нису у домену менаџмента корисника буџетских средстава. Број запослених у образовним институцијама зависи од различитих фактора, а начин израчунавања потребног броја извршилаца је везан за: норму часова, предмете, програме, величину објекта, број ученика, опремљеност и слично. Планирање трошкова зарада код корисника буџетских средстава не зависи од уобичајених параметара, карактеристичних за привреду, тј. према оствареном непосредном учинку појединца или групе, или, пак, индиректно мерено обимом и квалитетом рада.

Зараде по основу успешности управљања средствима корисника буџетских средстава се посматрају са следећих аспеката: економичност трошења, ефикасност и ефективност употребе буџетских и осталих средстава, као и њихово наменско коришћење. Ови аспекти у суштини треба да буду основа за изградњу система мотивације за менаџмент корисника буџетских средстава. Код привредних субјеката се „стимулативно награђивање“, исплаћује из остварене добити, док је код корисника буџетских средстава, проблем награђивања још увек нерешен, јер се оно сматра додатним оптерећењем за буџет, а што је још један јасан показатељ потребе за реформисањем буџетског система и буџетског рачуноводства и давања већег значаја управљачком аспекту, тј. управљачком рачуноводству.

Проблематика сегментирања корисника буџетских средстава је уско повезана са законском регулативом, буџетским системом и функционалном структуром корисника буџетских средстава. Потреба за променама произилази из позитивних ефеката примене принципа управљачког рачуноводства, који се примењују у привредама развијених држава света. У буџетским организацијама се развија концепт „New Public Management“¹⁷, који промовише примену тржишних принципа, концепта управљачког рачуноводства и код корисника буџетских средстава.

3.3.4. Прилагођавање финансијских извештаја потребама разноврсних корисника информација буџетског рачуноводства

Финансијски извештаји представљају слику пословања корисника буџетских средстава и намењени су разноврсним корисницима. За разлику од привредних субјеката, где постоји јасна дистинкција између екстерних корисника (ван тог субјекта), и интерних корисника (у оквиру субјекта)

¹⁷ Односи се на рачуноводствени аспект новог менаџмента у јавном сектору.

информација из финансијских извештаја, код корисника буџетских средстава та разлика није толико препознатљива.

Екстерни корисници су сви потенцијални купци и добављачи, инвеститори, банке и друге финансијске организације, синдикати, статистика, итд. дакле сви заинтересовани субјекти у окружењу привредног субјекта. Начелно, и код корисника буџетских средстава под екстерним корисницима сматрају се исти субјекти из окружења заинтересовани за пословање корисника буџетских средстава. За екстерне кориснике је битно да финансијски извештаји изражавају истиниту и поштену слику пословања корисника буџетских средстава.

Поред тога, код буџетских организација постоје одређене специфичности, које произилазе из пирамидалне организованости организација које се финансирају из буџета, полазећи од најнижих организационих нивоа па до нивоа државе. У вези са тим могло би се констатовати да институције вишег организационог нивоа представљају екстерне кориснике информација у односу на институције нижег организационог нивоа. Међутим, имајући у виду чињеницу да директни корисници буџетских средстава имају одговорност за рад својих индиректних корисника и врше консолидацију њихових финансијских извештаја, може се сматрати да пословање индиректних корисника представља саставни део, сегмент пословања директних корисника, што упућује на констатацију да директни корисници представљају не екстерне, већ интерне кориснике информација из финансијских извештаја.

Полазећи од основних захтева екстерних корисника, а који се односе на податке из биланса стања и биланса прихода и расхода, у смислу сагледавања бонитета, сталних средстава (нефинансијске имовине), као и могућности сагледавања финансијске равнотеже из постојећих финансијских извештаја, буџетско рачуноводство обезбеђује слику имовине и обавеза, као и прихода и расхода, и са њима повезаним резултатом пословања, у складу са основом на којој је засновано.

То значи, да буџетско рачуноводство засновано на готовинској основи пружа слику равнотеже, у погледу употребе буџетских и осталих средстава, тј. средства се могу трошити само уколико су обезбеђена и пристигла на текући рачун. С друге стране, буџетско рачуноводство засновано на обрачунској основи, пружа слику пословања корисника буџетских средстава, независно од тога, да ли су средства обезбеђена и пристигла на текући рачун, већ у складу са пословном политиком и одлукама менаџмента. Произилази да је обрачунска основа у буџетском рачуноводству ближа управљачком аспекту, тј. извештавању за интерне потребе.

За потребе екстерног финансијског извештавања било би неопходно да се у домаћој пракси буџетског рачуноводства уведу детаљна упутства и образложења, што је на пример, уобичајено у пракси државног рачуноводства у САД, под називом MD&A (Managements discussion and

analysis) – Анализе и менаџерска запажања,¹⁸ у којима се образлажу све активности употребе буџетских и осталих средстава. Упутства и образложења требало би да обезбеде извештавање које ће омогућити увид потенцијалним улагачима у образовање о постојању озбиљне контроле употребе средстава, као и њихово наменско коришћење.

Посматрано с аспекта Извештаја о извршењу буџета, као изузетно значајног финансијског извештаја, могућа су побољшања. Ради повећања информативне вредности Извештаја о извршењу буџета, у трећем делу извештаја (Разлика између одобраних средстава и извршења), након позиције 5434 – Вишак прихода и примања – буџетски суфицит, односно 5435 – Мањак прихода и примања – буџетски дефицит, корисно би било унети нову позицију, која би могла да има ознаку 5436, и могла би се назвати – вишак прихода из претходне године намењен за покриће расхода текуће године. На овај начин би се врло једноставно, са конта 311712 – Наменски одређен вишак прихода ранијих година и његове субсубаналитике, исказала његова употреба и исказао стварни укупно остварени суфицит. У том случају образложење уз Извештај о извршењу буџета би у суштини представљало разраду по изворима финансирања, и имало би следећи изглед:

**Образложења уз Извештај о извршењу буџета
Образложење за период 01.01. - 31.12.2012.**

Остварени суфицит у периоду 01.01. - 31.12.2012, у укупном износу од 1.000.000,00 динара, обухвата:

733141 – Трансфери-Град Нови Сад	800.000,00
<i>Намена финансирања:</i>	
421111 – трошкови платног промета (средства нису утрошена)	40.000,00
422211 – трошкови службеног пута у иностранство (средства намењена за пут на такмичење у јануару 2013. године)	200.000,00
423311 – трошкови стручног усавшавања (семинари у јануару 2013. године)	300.000,00
423421 – објављивање огласа (објављивање тендера – јавне набавке, инвестиције)	60.000,00
425191 – текуће и инвестиционо одржавање (по примљеним рачунима, чије плаћање доспева у јануару 2013)	200.000,00
744121 – Донације	100.000,00
<i>Намена финансирања:</i>	
512611 – Финансирање набавке опреме за фонолабораторију	100.000,00
791111 – Буџет Војводине	100.000,00
<i>Намена финансирања:</i>	
472715 – Награде ученицима који су освојили прва три места на Републичким такмичењима	100.000,00

¹⁸ Детаљније видети: Earl W, Kattelus S (2002), „Accounting for Governmental and non-profit entities” McGraw Hill Irwin, New York, стрп. 46.

Према томе, у Образложењу уз Извештај о извршењу буџета на крају буџетске године требало би извршити рашчлањавање вишка прихода (311712 – Наменски одређен вишак прихода ранијих година) по намени (по контима расхода) коришћења у будућем периоду.

Имајући у виду значај квалитетног финансијског извештавања и полазећи од извесних проблема у вези са повећањем квалитета финансијских извештаја, могу се навести следеће потешкоће:

- непостојање feedbackа, тј. повратне спреге између на пример, индиректног корисника буџетских средстава Републике са директним корисником, али и осталим изворима финансирања. Када је реч о расположивим средствима на пример Гимназија би требала да има повратну информацију од директног корисника (Министарство просвете), али и од осталих извора финансирања (Покрајински секретаријат за образовање, Градска управа за образовање), али у пракси те спреге нема,
- непостојање feedbackа између директног корисника буџетских средстава за образовање (Министарство просвете, науке и технолошког развоја), и осталих извора финансирања образовања.

Ове тврдње се могу поједностављено приказати на следећи начин:

Средња школа у Новом Саду је саставила тромесечни Извештај о извршењу буџета, кумулативно за период 01.јануар – 30.септембар, и предала га у законски установљеном року директном кориснику буџетских средстава, али и градској управи за образовање. Пре сачињавања извештаја средња школа је извршила усаглашавање са Градском управом за образовање, а са директним корисником та могућност у пракси не постоји. Градска управа за образовање би, у складу са Законом о основама система васпитања и образовања¹⁹ требала да обавести кориснике буџетских средстава Града о преосталим расположивим средствима за период од 01.10-31.12, (након извршеног усаглашавања), односно да обавести образовне институције са колико још средстава Градска управа располаже по намени до краја календарске године.

С обзиром на надлежност Школских управа,²⁰ проблем обавештавања о расположивим преосталим средствима за финансирање рада образовних установа на свим нивоима власти би могао бити решен уз претпоставку:

- да школска управа располаже са информацијама које се односе на расположива средства буџета Министарства просвете, која су намењена за финансирање зарада и других примања запослених у образовним установама,
- у таквим околностима школска управа би координирала активности осталих извора финансирања делатности образовања, и састављала извештаје о преосталим средствима, која се налазе на

располагању индиректним корисницима буџетских средстава, и информисала их о томе.

На тај начин би се обезбедила боља информативна основа за доношење адекватних одлука на свим нивоима управљања. Значајну улогу у том погледу би имао јединствени информациони систем у области образовања, који још увек није нашао своју пуну примену.²¹

¹⁹ Закон о основама система васпитања и образовања, „Сл.гласник РС“ 62/2013.

²⁰ Закон о основама система васпитања и образовања, „Сл.гласник РС“ 62/2013.

²¹ Опширније о јединственом информационом систему у образовању видети: мр Љиљана Ракић, Буџетско рачуноводство у функцији квалитета финансијског извештавања корисника буџетских средстава у образовању, необјављени магистарски рад, Економски факултет, Суботица, 2008, стр 181.

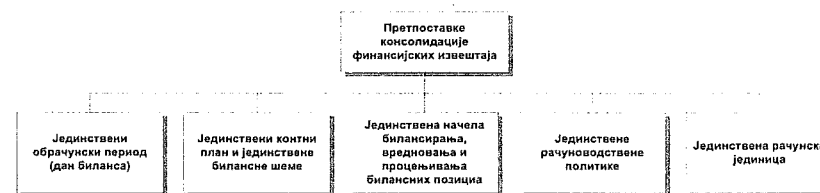
4.

Консолидовање финансијских извештаја буџетског рачуноводства

Консолидовање финансијских извештаја у рачуноводственој теорији и пракси је значајно и релевантно за кориснике информација из финансијских извештаја посматрано с аспекта врста информација, али и у односу на врсту корисника информација из финансијских извештаја. Разноврсне потребе интерних и екстерних корисника информација су се у дужем временском периоду мењале, развијале и хармонизовале, те су се тако формирале уобичајене и јединствене претпоставке за консолидацију финансијских извештаја.

У функцији израде квалитетних консолидованих финансијских извештаја потребно је испунити одговарајуће претпоставке у погледу формалног и материјалног јединства субјеката који се укључују у консолидацију. Основне претпоставке су:

- јединствени обрачунски период,
- јединствени контни план и јединствене билансне шеме,
- јединствена начела билансирања, вредновања и процењивања билансних позиција,
- јединствене рачуноводствене политике,
- јединствена рачунска јединица.

Слика 28. Претпоставке консолидације финансијских извештаја

„Једна од најважнијих формалних претпоставки за састављање консолидованог закључка је јединствени дан биланса. Уколико ова претпоставка није задовољена, неће бити обезбеђено захтевано материјално јединство појединачних биланса, те ће допринети и смањеној исказној моћи консолидованог закључка“

Уколико није обезбеђена претпоставка јединственог дана билансирања, последице могу бити:

1. сажимање билансних позиција које се односе на различите временске периоде,
2. самовољно премештање имовине и резултата,
3. непостојање гаранције за поуздано усаглашавање рачуна на којима су приказани интерни односи унутар групе предузећа.

Из ових разлога је уобичајено да се законским прописима о консолидовању финансијских извештаја захтева исти дан закључивања пословних књига (дан биланса) матичног предузећа и предузећа групе. У Републици Србији све организације, правна лица састављају годишње финансијске извештаје на исти дан 31.12., за годину за коју се извештава, и на тај начин задовољавају прву претпоставку у погледу јединственог обрачунског периода – дан биланса.

Због тешкоћа у вези са процењивањем као и разграничавањем интерних и екстерних добитака и обрачунавањем и исказивањем пореза из резултата, сматра се оправданим инсистирање на изједначавању дана биланса појединачних чланова групе са матичном организацијом.

Јединствени контни планови као претпоставка консолидовања финансијских извештаја, јединствени систем контирања и јединствене шеме, обезбеђују формално јединство појединачних финансијских извештаја. Формална једнакост, која се односи на јединствени систем контирања и по том основу књиговодвени обухват пословних догађаја, као и јединствени контни оквир и контни план, као и материјална једнакост, која се огледа у поштовању утврђених правила књижења се обезбеђује отежано из следећих разлога:

1. нормативно се, по правилу, прописују различите билансне шеме по гранама делатности,
2. за консолидовани годишњи финансијски извештај су меродавне исте билансне шеме као и за појединачне билансе,
3. за правна лица, организације различитих правних форми и различитих седишта пословања у различитим државама се користе другачија правила рапчлањавања билансних позиција,
4. исти предмети се могу појавити у појединачним билансима чланица групе у исто време у својству готових производа, материјала и полупроизвода, у зависности од основне делатности чланица групе.

Да би се ове тешкоће отклониле користе се, у складу са околностима, одговарајућа различита средства, инструментаријуми. Уједначавање билансних шема различитих грана делатности се врши уз помоћ преобликовања њихових биланса у складу са билансним шемама које се користе за састављање консолидованих финансијских извештаја.

Најважнија претпоставка обезбеђења материјалног јединства појединачних биланса чланица групе је *јединствено процењивање билансних позиција*. Ова претпоставка гарантује консолидованом финансијском извештају исказну моћ у складу са захтевом добијања „што сигурнијег увида у имовински положај и положај успеха пословања“ групе

као економске целине. Принцип меродавности подразумева да и у ситуацијама где су у појединачним билансима иста чињенична стања третирана на различите начине, у консолидованом извештају морају бити третирани на исти начин.

Примена различитих метода билансирања и процењивања при изради појединачних биланса чланица групе, укључених у консолидовање учинила би их међусобно неупоредивим, и тиме неподобним за израду консолидованог финансијског извештаја. Принцип еквиваленције метода билансирања у појединачном и консолидованом обрачуну изражава потребу да билансирање и процењивање у појединачним билансима укључених у круг консолидовања буде вршено применом истих метода. Принцип еквиваленције има за циљ стварање услова за добијање сврсисходног збирног биланса, који представља основу за израду консолидованог биланса.

Методе билансирања и процењивања које користе чланице групе укључене у круг консолидовања, по правилу, су јединствене и идентичне са методама билансирања које користи матична организација, па сходно томе представљају добру полазну основу за израду консолидованог финансијског извештаја. У том погледу значајно место припада одабраним и усвојеним рачуноводственим политикама, као интерној рачуноводственој регулативи, како код појединачних чланица групе, тако и код матичне организације. Евентуална одступања од метода билансирања и процењивања утврђених за консолидовани биланс морају бити објашњена, а последице примене различитих метода квантификоване.

Јединствена рачунска јединица је претпоставка којом се сумирају истоврсне билансне позиције које се укључују у консолидовани биланс. Значај јединствене рачунске јединице посебно долази до изражаја у условима консолидовања организација, чланице групе из иностранства. Због тога су потребне припремне радње у смислу прерачунавања стране у домаћу валуту, односно валуту матичне организације.

Образовне институције, корисници буџетских средстава су приликом састављања финансијских извештаја у обавези да примењују истоветне претпоставке као и сва друга правна лица, како би се обезбедили предуслови за спровођење поступка консолидације финансијских извештаја буџетског рачуноводства.

Законским прописима је утврђен јединствени дан биланса, јединствени контни план, и јединствене билансне шеме. Јединствена начела билансирања се обезбеђују применом основних принципа књиговодства, али и применом одредаба професионалне и интерне регулативе буџетског рачуноводства. Готовинска основа буџетског рачуноводства, начела и методе билансирања су основни параметри опредељујући за обезбеђење испуњености претпоставки за формално и материјално јединство консолидованог финансијског извештаја.

Од сета финансијских извештаја који чине елементе Годишњег закључка буџетских организација консолидација се врши само код Извештаја о извршењу буџета (Закон о буџетском систему, Уредба о буџетском рачуноводству). Извештај о извршењу буџета по основу буџетског рачуноводства представља најзначајнији финансијски извештај.

С обзиром на његов значај постоји законска обавеза састављања овог извештаја на годишњем нивоу, као код осталих финансијских извештаја, али, као што је већ раније речено, и на периодичном (тримесечном, шестомесечном и деветомесечном) нивоу, како код директних, тако и код индиректних корисника буџетских средстава.

Карактеристично за Извештај о извршењу буџета је да се приходи и примања и расходи и издаци разврставају према изворима финансирања. Детаљност података обезбеђује информативну вредност Извештаја о извршењу буџета. Рашчлањавањем прихода, примања, расхода и издатака на изворе финансирања ствара се могућност сагледавања наменске употребе средстава у складу са финансијским планом и планом јавних набавки. Након извршене консолидације Извештаја о извршењу буџета омогућен је увид у коришћење средстава у складу са буџетским одобрењем, као и увид у преостала средства на квотама.

Уз извештај о извршењу буџета се саставља образложење, као неопходан елемент овог извештаја. У образложењу се приказује структура буџетских средстава, како према извору финансирања, тако и према врсти расхода, као и према намени за коју се средства вишка прихода могу употребљавати у наредној буџетској години.

Предуслов за квалитетно, фер и истинито састављање Извештаја о извршењу буџета је одговарајућа организација буџетског рачуноводства, посебно аналитичког контног плана, као и рачуноводствене политике примерене свим образовним установама за обухватање пословних догађаја. Основни принципи и претпоставке консолидовања у смислу јединствених полазних основа обезбеђују исти третман многобројних пословних догађаја код образовних институција.

Образац број 5 - Извештај о извршењу буџета се састоји, већ је раније речено, из три дела:

1. Први део – Приходи и примања,
2. Други део – Расходи и издаци,
3. Трећи део – Разлика између одобрених средстава и извршења, односно укупни суфицит или дефицит, посматрани с аспекта извора финансирања.

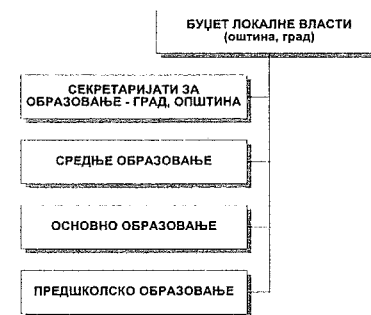
У условима домаће буџетске праксе информативну вредност Извештаја о извршењу буџета, делом умањује чињеница да је овај извештај формулисан на начин који подразумева да је полазна основа за његову формулацију аутономност буџетске године, односно да је текућа буџетска година потпуно независна у односу на претходну, али и будућу буџетску годину. Наиме, у овом извештају није предвиђена позиција на основу које би се видео наменски опредељен вишак прихода из ранијих година, који коригује резултат пословања текуће године према изворима финансирања. Овај информативни недостатак извештаја о извршењу буџета посебно долази до изражаја код извештавања за краће временске периоде, јер се периодично саставља само извештај о извршењу буџета, и информације се не могу комплетирати по основу других извештаја буџетског рачуноводства.

За боље разумевање консолидације Извештаја о извршењу буџета, посебно имајући у виду израду истог по кварталима, али кумулативно, дакле за три, шест, девет и коначно дванаест месеци, дат је шематски приказ консолидације финансијских извештаја на подручју образовне делатности.

Примери консолидације у образовној делатности

Слика 29. Консолидација између корисника буџетских средстава у области образовања – ниво Републике

Слика 30. Консолидација између корисника буџетских средстава у образовној делатности - ниво локалне власти

На нивоу Министарства просвете које има велики број индиректних корисника консолидација Извештаја о извршењу буџета се врши преузимањем података о приходима и примањима, као и расходима и издацима свих индиректних корисника у колони 6. Извештаја о извршењу буџета - Република. На тај начин се добијају подаци са аналитичких конта класе 400000 – Расходи, и класе 500000 – Издаци за набавку нефинансијске имовине, о утрошеним средствима из буџета Министарства просвете за

намене приказане на контима тих класа на свим нивоима образовне делатности. Овај податак се упоређује са износом из буџета Републике Србије, у одељку Министарства просвете који се односи на разделе за финансирање расхода и издатака образовних установа и констатују евентуална одступања. Поред индиректних корисника буџетских средстава чији подаци из Извештаја о извршењу буџета се консолидују на нивоу Министарства просвете, врши се консолидација и на нивоу осталих извора финансирања.

Консолидација појединачних Извештаја о извршењу буџета (сумарни подаци) може се представити кроз следеће примере:

Извештај о извршењу буџета – појединачно

Ред. Бр.	Назив	План.	Укупно	Република	Покрајина	Град	Донације	Остали приходи
		средства у буџету						
		Кол.4	Кол.5	Кол.6	Кол.7	Кол.8	Кол.10	Кол.11.
1.	Приходи школа "А"	0	64.000	10.000	4.000	25.000	10.000	15.000
2.	Примања – школа "А"	0	10.000	10.000				
3.	Расходи школа "А"	0	81.000	10.000	4.000	27.000	10.000	30.000
4.	Издаци школа "А"	0	12.000	10.000		2.000		
СУФИЦИТ школа „А“		0	0	0	0	0	0	0
ДЕФИЦИТ школа „А“		0	19.000	0	0	4.000	0	15.000

Табела 13. Извештај о извршењу буџета школа "А" на дан 31.12.тек.год.

Извештај о извршењу буџета – појединачно

Ред. Бр.	Назив	План.	Укупно	Република	Покрајина	Град	Донације	Остали приходи
		средства у буџету						
1.	Приходи школа „Б“	0	124.000	80.000	4.000	15.000	10.000	15.000
2.	Примања школа „Б“	0	0	0				
3.	Расходи школа "Б"	0	124.000	80.000	4.000	15.000	10.000	15.000
4.	Издаци школа "Б"	0	5.000	0	3.000	2.000		
СУФИЦИТ школа "Б"		0	0	0	0	0	0	0
ДЕФИЦИТ школа "Б"		0	5.000	0	3.000	2.000	0	0

Табела 14. Извештај о извршењу буџета школа "Б", на дан 31.12.тек.год.

Извештај о извршењу буџета – појединачно

Ред. Бр.	Назив	План. средства у буџету	Укупно	Република	Покрајина	Град	Донације	Остали приходи
1.	Приходи школа "В"	0	96.000	10.000	6.000	35.000	10.000	35.000
2.	Примања школа "В"	0	0	0				
3.	Расходи школа "В"	0	66.000	10.000	6.000	20.000	10.000	20.000
4.	Издаци школа "В"	0	1.000	0		1.000		
СУФИЦИТ школа „В“		0	29.000	0	0	14.000	0	15.000
ДЕФИЦИТ школа „В“		0	0	0	0	0	0	0

Табела 15. Извештај о извршењу буџета школа "В" на дан 31.12.тек.год..

Консолидовани извештај о извршењу буџета

Ред. Бр.	Назив	Планирана средства у буџету	Укупно	Република	Покрајина	Град	Донације	Остали приходи
		Кол.4	Кол.5	Кол.6	Кол.7	Кол.8	Кол.10	Кол.11.
1.	Приходи	0	284.000	100.000	14.000	75.000	30.000	65.000
2.	Примања	0	10.000	10.000	0	0	0	0
3.	Расходи	0	271.000	100.000	14.000	62.000	30.000	65.000
4.	Издаци	0	18.000	10.000	3.000	5.000		
СУФИЦИТ		0	5.000	0	0	8.000	0	0
ДЕФИЦИТ		0	0	0	3.000	0	0	0

Табела 16. Консолидовани Извештај о извршењу буџета ниво Министарства просвете на дан 31.12.текуће године

Сви приходи и примања индиректних корисника буџетских средстава се након консолидације упоређују са одговарајућим вредностима на рачуну расхода и издатака код директног корисника буџетских средстава, односно рачуну осталих извора финансирања. Основни циљ овог упоређења је сагледавање наменског коришћења буџетских средстава на свим нивоима власти.

Слика 31. Консолидација буџета Републике Србије

Након консолидације на нивоу Министарства просвете, науке и технолошког развоја, врши се консолидација на нивоу свих Министарстава, па се поред Извештаја о извршењу буџета врши састављање остала два обрасца збирно посматрано, тј. састављају се:

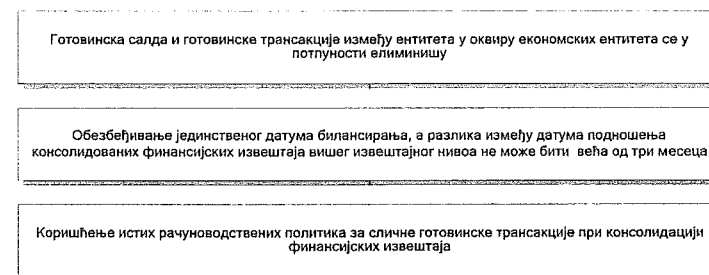
1. Објашњење великих одступања између одобрених средстава и извршења, и
2. Извештај о примљеним донацијама и кредитима (домаћим и иностраним) и извршеним отплатама дугова,

и достављају Министарству финансија које је надлежно за израду завршног рачуна буџета.

Проблематика примене Међународних рачуноводствених стандарда за јавни сектор у Републици Србији је делимично решена доношењем Уредбе о примени Међународних рачуноводствених стандарда за јавни сектор. За консолидовање финансијских извештаја се примењује МРС ЈС 6 – Консолидовани и појединачни финансијски извештаји. Према овом стандарду, “консолидовање се врши применом метода потпуног консолидовања, који подразумева спајање свих истоветних позиција по принципу “ставка по ставка” и искључивање свих вредности садржаних у појединачним извештајима, а који потичу из интерних односа групе.” Овај стандард захтева састављање консолидованих финансијских извештаја за ентитете који финансијске извештаје састављају на обрачунској основи. Поред МРС ЈС 6 – Консолидовани и појединачни финансијски извештаји, приликом спровођења консолидације финансијских извештаја, могу се, у складу са околностима, користити МРС ЈС 7 – Улагања у придружене ентитете, и МРС ЈС 8 – Учешћа у заједничким улагањима.

Насупрот МРС ЈС заснованим на обрачунској основи буџетског рачуноводства у примени је и МРС ЈС, који је заснован на готовинској основи буџетског рачуноводства. Према овом стандарду поступак консолидовања финансијских извештаја обухвата следеће процедуре:

Процедуре консолидације

Слика 32. Процедуре консолидације применом МРС ЈС заснованог на готовинској основи рачуноводствене евиденције

Дакле, коришћење Међународних рачуноводствених стандарда за јавни сектор могуће је код примене обрачунске основе буџетског рачуноводства, али и при коришћењу готовинске основе. Разлика је искључиво у крајњим ефектима консолидације, који зависе од примењене основе. Према томе, Међународни рачуноводствени стандарди за јавни сектор допуштају примену обе основе евиденције пословних догађаја буџетског рачуноводства (обрачунска и готовинска основа). Извештај о извршењу буџета појединачно по индиректним корисницима буџетских средстава се саставља на основу усвојених рачуноводствених политика. Приликом консолидовања података из Извештаја о извршењу буџета на нивоу директних корисника буџетских средстава користи се готовинска основа буџетског рачуноводства, јер је циљ консолидације да се кроз елиминисање међусобних односа између корисника различитих нивоа власти обезбеди збирни преглед одобрених и искоришћених средстава у извештајном периоду.

У буџетској пракси Републике Србије примењује се готовинска основа буџетског рачуноводства при консолидацији Извештаја о извршењу буџета. Поступак консолидације подразумева да се врши елиминисање готовинских салда и готовинских трансакција између директних и индиректних корисника буџетских средстава, са крајњим циљем утврђивања укупног износа извршења буџета, и упоређења са буџетским апропријацијама, које су планиране у Закону о буџету Републике Србије.